

26126

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ

ÇEVRE DUYARLILIĞI VE EĞİTİMİ

Yüksek Lisans Tezi

CEYHAN YALÇIN

Tez Danışmanı

Doç.Dr. İ.Sahir ÇÖRTOĞLU

ANKARA
1993

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖNSÖZ

Çevre sorunları, yüzyılımızın yaşadığı en önemli sorunlardan biridir. Gelecek nesillere bırakabileceğimiz çevresel krizin tohumlarının atıldığı yıllarda yaşamaktayız. 21. inci yüzyılın bir çevre sorunları yüzyılı olması uzak bir ihtimal değildir.

Çevre sorunlarının artmasına paralel olarak çevre koruma gayretleri de artmaya başlamıştır. Çevrenin korunması, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi konularında gösterilen çabaların amacı insanların daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamalarının sağlanmasıdır. Bunu sağlayacak olan da insanın kendisidir. Bu da ancak insan kaynağını geliştirmekle mümkündür. Çevre Eğitimi ise bu kaynağın geliştirilmesini sağlayacak yegane unsurdur. İşte bu düşünceden hareketle ülkemizde çevre eğitime şimdiye kadar gereken önemin verilmemiş olması ve konuyla ilgili araştırmaların sınırlı oluşu bizi bu çalışmaya iten sebeplerin başında gelmektedir.

Gelecekteki çevresel krizi önleyebilmek için çevre eğitimi konusunda çok yönlü ve ciddi bir çabaya girişilmesi gerekmektedir.

Toplumun çevre duyarlılığının artırılması ve çevre eğitiminin bireylere kazandırılması için mutlaka " çevre için eğitim" in toplumda kitlelere verilmesi gerekir.

Bu çalışmada birinci bölümde çevre kavramı ve çevre hakkı konusuna kısaca değinilmiştir.

İkinci bölümde; çevre duyarlılığı üzerinde durularak, çevre bilincinin nasıl oluşturulacağı anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde ise; genel olarak çevre eğitime değinilerek çevre eğitimin ilkeleri, amaçları, nitelikleri ve çevre eğitiminin nasıl verilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.

Son olarak dördüncü bölümde ise; Ülkemizde çevre eğitimi konusunda şimdiye kadar neler yapıldığı ve bundan sonra neler yapılması gerektiği üzerinde durularak bir takım önerilerde bulunulmuştur.

Ayrıca çevre eğitimi alanında yapılan uluslararası gelişmeler ile bu konuda ülkemizde yayınlanan "Çevre Duyarlılığı İçin Halk Eğitimi Bildirgesi" ek olarak çalışmanın sonuna konmuştur.

Henüz ülkemizde çevre eğitimi konusunda yapılan faaliyetler çok sınırlı olmakla beraber yine de çevre konusunda duyarlı bir toplum olduğumuz söylenebilir. Fakat bu duyarlılığın bilinçsizce olduğu da muhakkaktır. İşte bu nedenle bu çalışma da bilinçli bir çevre duyarlılığı ve çevre sorunlarına karşı sorumluluğun topluma ve bireye nasıl kazandırılabilceği ve bunu nasıl bir eğitimle verilebileceği üzerinde durulmuştur.

Ülkemizin ve dünyamızın çevre sorunlarının çözümünde daha duyarlı ve katılımcı bir toplum olabilmek için çok yönlü bir çevre eğitime duyulan ihtiyaca karşılık bir nebze de olsa katkıda bulunabilmek çabası ile bu çalışma ortaya çıkmıştır.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
BÇM	: Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı
BDT	: Birleşmiş Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇE	: Çevre Eğitimi
ÇGM	: Çevre Genel Müdürlüğü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ICISEE	: Uluslararası Bilgisayarlı Bilgi Servisi
IEEP	: Uluslararası Çevre Eğitim Programı
IUCN	: Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
KDF	: Kadın Dernekleri Federasyonu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
TAÇ	: Türkiye Anıt ve Çevre Vakfı
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TÇSV	: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı (Şimdiki adı; Türkiye Çevre Vakfı)
TED	: Türk Eğitim Derneği
TMMOB	: Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Birliği
TSBD	: Türkiye Sosyal Bilimler Derneği
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Önsöz	i
İçindekiler	ii
Kısaltmalar	iii
Giriş	1

1.BÖLÜM

ÇEVRE KAVRAMI VE ÇEVRE HAKKI

I.ÇEVRE KAVRAMI

A. ÇEVRE NEDİR?	5
B. ÇEVRE VE İNSAN	7
C. ÇEVRE, EKONOMİ VE SANAYİLEŞME	8
D. ÇEVRE VE SOSYOLOJİ	10

II.ÇEVRE SORUNLARI

A. ÇEVRE SORUNLARININ DOĞUŞU	11
B. DÜNYADA ÇEVRE SORUNLARININ GELİŞİMİ	13
C. ÜLKEMİZDE ÇEVRE SORUNLARININ GELİŞİMİ	16

III. ÇEVRE HAKKI

A. ÇEVRE HAKKININ DOĞUŞU

a. Anayasal Düzenlemeler	19
b. Yönlendirici Hüküm Olarak	19

B. ÇEVRE HAKKI VE İNSAN HAKLARI

a. İnsan Hakkı Olarak	20
b. Çevre Hakkının Hukuki Niteliği	22

C. ÇEVRE HAKKININ NİTELİĞİ VE GELECEĞİ	
a. Çevre Hakkının Niteliği	23
b. Çevre Hakkının Geleceği	27
D. ÇEVRE HAKKI VE KATILIM	
a. Uluslararası Düzeyde	29
b. Ulusal Düzeyde	32
E. TÜRK ÇEVRE HUKUKUNDA KATILIM	
a. Çevre İdaresi	36
b. İdare-Yurttaş-Yargı	37

2. BÖLÜM

ÇEVRE DUYARLILIĞI

I. ÇEVRE DUYARLILIĞI VE ÇEVRE KORUMA	
A. ÇEVRE SORUNLARI VE DUYARLILIK	41
B. DUYARLILIK VE BİLİNÇ KAVRAMLARI	44
C. ÇEVRE KORUMA FİKRİNİN DOĞUŞU	45
II. DÜNYADA ÇEVRE SORUNLARINA DUYARLILIK	
A. A.B.D.'NDE ÇEVRE DUYARLILIĞI	49
B. AVRUPA'DA ÇEVRE DUYARLILIĞI	51
III. DUYARLILIK VE KATILIM	
A. ÇEVRE DUYARLILIĞI İÇİN HALKIN KATILIMI	54
B. ÇEVRECİ HAREKETLER VE GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR	58
C. BASINDA ÇEVRE DUYARLILIĞI	61

3. BÖLÜM

ÇEVRE EĞİTİMİ

Sayfa

I. EĞİTİM VE ÇEVRE

A. EĞİTİM KAVRAMI	64
B. ÇEVRE EĞİTİMİ	65
C. ÇEVRE KORUNMASINDA EĞİTİMİN ROLÜ	68
D. ÇEVRE EĞİTİMİNDE ESASLAR	70

II. ÇEVRE EĞİTİMİ

A. ÇEVRE EĞİTİMİ Mİ? ÇEVRE İÇİN EĞİTİM Mİ?	72
B. ÇEVRE İÇİN EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ	74
C. ÇEVRE DUYARLILIĞI İÇİN NASIL BİR EĞİTİM	77
D. ÇEVRE EĞİTİMİNİN, KAPSAMI, İLKELERİ, NİTELİKLERİ, AMAÇLARI	
a. Kapsamı	79
b. İlkeleri	81
c. Nitelikleri	86
d. Amaçları.....	89

4. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE EĞİTİMİ

I. GENEL.....93

II. ÖRGÜN EĞİTİMDE ÇEVRE EĞİTİMİ

A. MİLLİ EĞİTİM MÜFREDATINDA DURUM

a. Yasal Durum	98
b. Müfredattaki Durum	100

B. ÖRGÜN EĞİTİMDE ÇEVRE EĞİTİMİ

a. Hedef Kitleler	103
b. Okul Öncesi Çevre Eğitimi	103
c. İlköğretimde Çevre Eğitimi	103
d. Eğitim Araçları	105
e. Ortaokul, Lise ve Dengi Okullarda Çevre Eğitimi	106
f. Yüksek Öğrenim Kapsamında Çevre Eğitimi	107

III. YAYGIN EĞİTİMDE ÇEVRE EĞİTİMİ

A. RESMİ KURUMLARLA YAYGIN EĞİTİM	110
B. YAYGIN EĞİTİMDE ÇEVRE EĞİTİMİ	112
a. Hedef Kitleler	113
b. İlkeler	114
c. Eğitim Araçları	117
C. HİZMET İÇİ EĞİTİM	118
a. Kamu Personel Eğitimi	118
b. Eğitimcilerinin Eğitimi	119
c. Politikacı ve Yöneticilerin Eğitimi	121
Sonuç	122

EK: 1 ÇEVRE EĞİTİMİ KONUSUNDA ULUSLARARASI GELİŞMELER

EK: 2 ÇEVRE DUYARLILIĞI İÇİN HALK EĞİTİM BİLDİRGESİ

Kaynaklar	iii
-----------------	-----

GİRİŞ

Çevre kirliliği, gelecek yüzyılın önde gelen doğal ölüm nedenlerinden biri olma yolundadır. Artık günümüzde bütün insanlık, öldürücü bir hastalığın virüsünü arar gibi çözüm yolları arıyor ve çevrenin daha ne kadar dayanabileceğini bekliyor.

Çevrenin bütün insanlar için bu denli önemli oluşu ve sorunların giderek artması konuyu seçmemizde en önemli etkenlerden biri olmuştur.

İnsanoğlu varolduğu günden bu yana hem çevresindeki olaylardan etkilenmiş, hem de çeşitli faaliyetlerle çevresini etkilemiş, tahrip etmiş kirlenmesine sebep olmuştur. Çevrenin bozulması demek, insanın yaşaması için gerekli olan ortamın bozulması demektir. Gittikçe küçülen Dünyamız, hızla artan çevre sorunlarının ağına düşmüş, yeryüzünün karşı karşıya bulunduğu çevre baskıları insanlığın adeta en büyük endişesi haline gelmiştir.

Çevreye bir bütün olarak evrensel seviyede sahip çıkılması ve sorunların derinlemesine kavranarak çözümlerin araştırılması daha çok 1960'larda görülen bir gelişmedir. Özellikle 1972 Stockholm Konferansından sonra çevre duyarlılığı konusunda kazanılan ilgi, giderek programlara ve uygulamalara gidilmesini sağlamış, konu hemen her ülkede ve uluslararası seviyede yasal çerçeveler kazanarak 1990 lara gelinmiştir.

Toplumda çevre duyarlılığının gelişmesi ve çevre sorunlarına karşı önlemlerin alınması ise eğitimden geçmektedir. Genellikle çevre sorunlarının çözümünde eğitimin başta gelen bir çözüm yolu olduğu konusunda giderek yaygınlaşan bir görüş birliği gelişmektedir.

Bilindiği gibi, eğitimin toplumdaki temel fonksiyonlarından biri, bilimsel ve kültürel birikimi yeni kuşaklara aktarmak, diğeride doğal ve toplumsal çevresini değiştirmek, geliştirmektir.

Kökeninde toplumsal, ekonomik, kültürel etmenlerin yattığı çok karmaşık bir nitelik taşıyan çevre sorunları konusunda bireyde istenilen düşünce, davranış değer yargısı, bilgi ve beceri kazandırma süreci olarak eğitimden yararlanmak söz konusu ise de eğitimin yöneldiği amaçlara, kapsamına ve niteliğine bağlıdır.

Çevre sorunlarının çözümünde en önemli kaynağın eğitim olduğu görüşü incelenirken, "neyin eğitimi" sorusu ortaya çıkmaktadır. Genellikle, çevreye ilişkin bilgileri, koruma, geliştirme, kullanma, yararlanma yollarını, becerilerini kazandırmayı amaçlayan "çevreyle ilgili" ya da "çevre konusunda" eğitim üzerine çok durulmaktadır. Kimi eğitimciler, bu tür bir eğitimin çevrenin bozulmasını önleyemeyeceği, yetersiz çevresel, toplumsal ortamın sürmesine yardımcı olacağı görüşünü ileri sürmektedirler. Böyle bir eğitimin yeni siyasal, ekonomik çözümler içermediği, çevre eğitimi ve yönteminin toplumsal politikadan bağımsız bir araç olarak görüldüğü, geniş ölçüde çevreyle ilgili gerçeklerle biçimsel olarak ilgilendiği belirtilmektedir.

"Çevreye ilişkin eğitim" ya da "Çevre eğitimi" yerine "Çevre için eğitim"i savunanlar, çevreyi biçimlendiren kararların alınması konusunda siyasal bir uyanıklılık, bilinçlenme ve duyarlı olma amacını vurgulamaktadırlar.

Çevre için eğitimde belirli bir ideolojiyi kafalara yerleştirmek yerine, bağımsızca düşünme yeteneğini kazandırma sözkonusudur. Çevre için eğitimde topluca öğrenme ve toplum eğitimi ağır basmaktadır. Çevre için eğitimin gerekliliğini hemen, hemen herkesin benimsediğini söylemek mümkündür. Böyle bir eğitimin gerekliliği çevreyle ilgili tüm ulusal ve uluslararası kaynaklarda, bildirgelerde, sözleşmelerde, anlaşmalar da yer almaktadır.

Çevre duyarlılığı ve bilinçliliği için verilecek eğitimin ne gibi amaçlara yönelmesi, hangi ilkelere önceliklere göre yürütüleceği içerik ve kapsamının ne olacağı, hangi yöntemlerden yararlanılacağı ne gibi yasal ve idari düzenlemelerin olacağı bu çalışmada yer almıştır.

Çevre için duyarlılık ve bilinçlenme eğitimin kapsamı; çevre sorunlarının yaygınlığı, genişliği ile orantılı olmak zorundadır.

Çevre duyarlılığının kazanılması için bireyin öncelikle çevre hakkının ne olduğunun bilincinde olması gerekir. Toplumsal açıdan bakıldığında çevre hakkı, bu hakkın etkin bir biçimde kullanılması, hayata geçirilmesi, çevreye ilişkin yasal düzenlemeler, çevre için sivil toplum örgütlenmeleri, katılımın önemi, eylem biçimleri çevre için eğitimin kapsamında yer almalıdır.

Çevre eğitimi hayat boyu eğitim sürecinin bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Çevre eğitiminin, bireyler açısından dinamik bir niteliğe sahip olması gerekir. Daha açık bir ifade ile çevre eğitimi bilgilendirici olmakla kalmayıp, bireyi karar alma süreçlerine katmayı ilke edinmelidir.

Çevrenin en önemli konusu insandır. Çevreyi koruyucu, çevre kirliliğini önleyici, çevreyi kirletici tüm çabaların amacı insanların ve gelecek kuşakların rahat, huzur içinde sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanmasıdır. Bu nedenle çevre konusunda başarılı sonuçlar alınması; büyük ölçüde halkın katılımına bağlıdır. Halkın katılımı ise çevrenin sorun boyutunun çözümünden, eğitim boyutunun nasıl olacağına kadar her aşamada gereklidir.

Çevre hareketinde, bilimsel kuruluşlarla gönüllü kuruluşlar başlangıçtan bu yana önemli rol oynamışlardır. Ülkemizde de son yıllarda çevre konusunda çalışma yapan, mücadele eden, çevre duyarlılığının kazandırılmasında önemli faaliyetler gösteren gönüllü kuruluşların sayısında büyük bir artış gözlenmektedir.

Çevre duyarlılığının toplumda oluşmasında en büyük etkenlerden birisi medya da denilen kitle iletişim araçlarıdır. Giderek artan bir orandan hemen her geçen gün

basın ve yayın organlarında çevre sorunlarına değinilmekte, bu konuya daha çok zaman ve yer ayırmaktadırlar.

Çevre sorunları konusunda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların yanında çevre eğitimi alanında da önemli çalışmaları olan uluslararası kuruluşlar vardır. Bu kuruluşlar Birleşmiş Milletler çatısı altında çevre eğitimi ile ilgili tüm Dünya'ya yönelik strateji ve eylem programları hazırlamaktadırlar.

Bu gelişmelere paralel olarak ülkemizde çevre duyarlılığı ve çevre eğitimi konusunda son yıllarda önemli adımlar atılmaya başlamıştır. Fakat bu gelişmelerin pek yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak uluslararası çevre eğitimi ve stratejilerine bağlı olarak bir milli çevre eğitim politikası oluşturulmalı ve bu konuda hiç geç kalınmamalıdır.

1.BÖLÜM

ÇEVRE KAVRAMI VE ÇEVRE HAKKI

I.ÇEVRE KAVRAMI

A. ÇEVRE NEDİR?

Çeşitli yönleriyle ele alınan çevre, değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin ekolojistler çevreyi "evrende bireyle ilişkili canlı yada cansız herşeyi ifade eden bir kavram" olarak kullanmaktadır.¹ Ekonomik açıdan "doğa ve insan tarafından şekillendirilen elemanların tümü" olarak tanımlanan çevre,² coğrafi açıdan ise "insanın çevresi içindeki her türlü faaliyetinin incelenmesi, insanla çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimin kurallarının ortaya konması"³ şeklinde ifade edilmektedir.

Doğada büyük, küçük hiçbir canlı tek başına bulunmaz. Diğer hiçbir canlının bulunmadığı, belli fiziksel-kimyasal şartların karşılanmadığı, bir ortamda var olamaz. Canlının bulunduğu yerdeki fiziksel-kimyasal şartlar ve diğer canlılar o canlının çevresini oluşturur. Ekolojik anlamda çevre sözcüğü, bireyle ilişkili canlı cansız herşeyi kapsar. Böylelikle, her organizmanın çevresi canlı ve cansız olmak üzere, iki kısımdan oluşur.

Bir başka tanımlamada çevreye şöyle bir yaklaşım yapılmaktadır.

"Sonzamanlarda çevre fiziki ve kültürel özellikleri ile algılanmakta ve tanımlanmaktadır. İnsan merkezli çevrede insanın biyolojik ve kültürel ihtiyaçları karşılanmaktadır. Onun için canlıların özelliklerde insanı etkileyen ve ondan etkilenen dış şartların tamamı şeklinde de bir tanım yapmak daha anlamlı olabilir."⁴

1) KİŞLALIOĞLU, M, BERKES, F; Ekoloji ve Çevre Bilimleri, TÇSV Yay., Ankara, 1985, Sh.18

2) ARAT, Zeynep; "İktisat ve Çevre" Çevre Bilim Sempozyumu, Tubitak Yay., Ankara, 1982, Sh. 57

3) EROL, Oğuz; "Coğrafya Açısından Çevre" Çevre Bilim Sempozyumu, a.g.e. Sh.43

4) GÖRMEZ, Kemal; Türkiye'de Çevre Politikaları, Gazi Büro, Ankara, 1991, Sh. 7

Yaşamakta olduğumuz dünyada insan için; besin, oksijen, su, enerji kaynağı, üretim girdisi, yaşam ortamı olan doğa, gitgide daha az yer tutmakta ve insan; taş, tuğla, beton, makina dört duvarı arasında sıkışmış, doğadan daha bir uzak ve kopmuş durumdadır.

İnsanoğlu kendini bildi bileli doğaya egemen olma çabası içindedir. Kuşkusuz, insanın tüm doğa güçlerini yendiği söylenemeyeceği gibi, onun doğanın sırlarını bütünüyle çözdüğü de söylenemez. İnsanın kaynak tüketici olmasının ötesinde, toplumsallaşmış olma özelliği insan doğa ilişkisine yeni bir boyut getirmiştir.

Şöyle bir düşünüldüğünde, insan kadar çevresini etkileyen başka hiç bir canlının olmadığı görülür. Ancak, bazı ekologların insanı ekolojinin kapsamı dışında bırakmalarının bir nedeni, insan-çevre ilişkilerinin diğer canlılarla karıştırılmayacak ölçüde karmaşıklığıdır. Bu ilişkiler, biyolojik bilimlerden başka, sosyoloji ve ekonomi gibi sosyal bilimleri de çoğu kez içine alır. Klasik ekologlar, insanı konu dışı bırakarak, doğayı inceleme işini kolaylaştırma yolunu seçmişlerdi. Buna karşın pek çok sosyal bilimci de, insanı odak noktası olarak benimseyip, çevreyi yalnız insan toplumlarının yapısını etkilemesi yönünden ele aldı ve doğadaki diğer canlıları hesaba katmadı. Bu yaklaşım insanın gözünde, insanla doğanın diğer öğeleri arasında, aslında varolmayan bir kopukluk oluşturdu. İnsanın kendini doğanın diğer parçalarından soyutlayarak düşünmesi, bugün çevremizde her alanda görülen doğa-insan dengesizliğine daha çok yol açtı.

Görülüyor ki "doğa artık korunulacak bir varlıktır ve insanlık bunu görmek ve anlamak zorundadır. Doğayı fethetmekten, yıpranmaktan ve asıl önemlisi onu daha fazla kirletmekten vazgeçmek gerekmektedir."⁵

5) ZABUNOĞLU, Yahya; "İnsan Doğa ve Çevre", İnsan ve Çevre, TÇSV Yay., Ankara, 1982, Sh, 110

B. ÇEVRE VE İNSAN

Çevre, en genel anlamda, insan ve diğer tüm canlı varlıkları ile birlikte doğanın ve doğadaki insan yapısı öğelerin bütünüdür ve insanın doğa ile ilişkisi, bu bütünlük içinde, sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde gitmektedir.

Bir ilişkiler bütünü olan çevrenin soruna dönüşmesi, genellikle insan kaynaklı etkilerin kendilerine özgü nitelikleri ve nicelikleri ile, doğanın ilişkiler sistemini ve dengelelerini zorlamasının bir sonucu olmaktadır.

Çevre, doğal ve kültürel olmak üzere iki bölümde incelenebilir. Doğal çevrenin elemanları; yer yapısı, yer şekli-topografya, toprak su ve bitki örtüsüdür. İnsan bu doğal çevre elemanlarının oluşturduğu bir "ortam" içinde yaşamaktadır ve kaçınılmaz olarak bu etkenlerin etkisi altında kalmaktadır. Bu ortamda iklim koşulları ve yapısal özellikler sonucu, doğal bir bitki örtüsü oluşmaktadır. Bu öğelerin yanında, araya topoğrafya ve zaman faktörlerinin de karışması sonucu toprak örtüsü oluşmaktadır. Doğal çevrenin bu elemanlarından, (iklim koşulları hava kirliliği dışında) ana kara ve yer şekilleri, barajlar gibi küçük ayrıcalıklar dışında insan tarafından değiştirilemez.

Ancak, insanın çeşitli etkinlikleri sonucu, eğim (yerleşme yerleri, yol yapımı, taş ve kum ocakları, maden çıkartma işlemleri gibi), toprak (yanlış kullanma, kapasitesinin üstünde kullanma), su, bitki örtüsü (orman tahribi, çayır, mer'a tahribi) gibi doğal elemanlar büyük ölçüde etkilenebilmektedir. "Bu etkilenme ne yazık ki hep olumsuz yönde olmaktadır. Çeşitli sanayi kuruluşlarının yan ürünleri veya artıkları ile akarsular, göller ve denizler büyük ölçüde kirlenmekte, onlardan yararlanma imkanlarımız giderek kısıtlanmakta ve insan sağlığına zararlı bir hale gelmektedir."⁶

6) ŞAHİN, Cemalettin; "Yeraltı Erozyonu, Çevre, İnsan", Bilim ve Teknik, Sayı:175, Haziran 1982, Sh. 140

Geniş manada düşünöldüğünde çevre; ekonomi, hukuk, şehircilik, mühendislik, ormancılık, hidrobiyoloji ve hatta sosyoloji, psikoloji ve eğitim dallarını ilgi sahası içine çekebilecek bir konudur. Konuyu bir bütönlük ile irdelemek, çözümlere ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Çevrecilik, insan dahil yaşayan varlıkların yapı ve davranışlarını etkileyen bir faktör olarak fiziksel, biyolojik, psikolojik ya da kültürel çevrenin önemini vurgulayan eğilim olarak tanımlanmaktadır.

Çevresel davranışlar; doğa, değerler-normlar, çevresel algı ve yerleşim sistemleriyle içiçedir. Bunların herbiri bir diğerini etkileyerek, çevresel davranışların oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Ekoloji kavramına gelince; bu kavram ilk zamanlar, "organizmalar ve çevreleri arasındaki ilişkiler bütünü olarak tanımlanmıştır".⁷ Günümüzde ise; insan ve diğer canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. İnsan Ekolojisi ise; kişiler ve onların ekonomik, toplumsal ve siyasal örgütleri arasındaki zamansal ve mekansal ilişkiyi inceleyen bir toplumbilim dalıdır.

C. ÇEVRE, EKONOMİ VE SANAYİLEŞME

Doğal kaynakların kullanımı gerçek ihtiyaçlarına göre planlı, denetimli değil, kar amacına ve sınırsız tüketime yönelik olarak uygulanırsa, kaçınılmaz olarak insanlık ile doğa arasındaki ilişki bir çatışmaya döner; doğa yaşam kaynaklarına zarar verecek biçimde bozulur ve sonuçta çevre kirlenmesi olgusu ortaya çıkar. Ekoendüstrilerin işlevi, çevre kirlenmesine yol açmayacak bir faaliyeti yaygınlaştırmaktır; artıkların toplanarak yeniden değerlendirilmesine, çevreye verilen zararın telafi edilmesine yönelik yeni ekonomik faaliyet alanlarının açılmasıdır. Ekoendüstriler ayrıca; çevreye verilen zararın azaltılmasını ve üretilen ürünlerin ve doğal kaynakların korunmasını ve iyi kullanılmasını hedef almaktadır.

7) OPHULS, William; Ecology and the Politice W.H. Freeman and Company, 1977, Sh,4

İnsan faaliyetleri ve ekonomik büyüme olduğu sürece ve faaliyetler refahın artırılmasını amaçladıkça bir "çevre sorunu" olacaktır. "Çevre ile Ekonomik büyüme arasında bir denge kurulabilir ve bu dengede teknoloji insanlığın en büyük yardımcısıdır. Eğer bir yerde çevre kirliliği oluyorsa, gerekli teknolojiler geliştirilerek kirliliği kontrol etmek mümkündür.⁸

Sanayinin yer seçiminde ülke düzeyinde yapılan yanlışlar ve buna ek olarak yer seçim kararlarını yönlendirici, teşvik edici ve kısıtlayıcı, kesin çevresi çizilmiş bir yerleşim politikasının olmaması Türkiye'de yaşanan çevre sorunlarının temelini oluşturmaktadır.

Sorunun temelden çözümü için gerekli ve etkili tedbirler alınmadıkça, izlenimler ve yayınlara rağmen sorunlar giderek artar, toplumu içinden çıkılması güç bir duruma getirir ve kısır döngüye sokar. Kişiler, toplumlar, kuruluşlar ve hükümetler, kalkınma gayretleri esnasında, çevreyi korumayı kalkınmanın ayrılmaz bir parçası kabul eden bir anlayışa ulaşmadıkları sürece çevrenin giderek artan bir hızla kirlenmesini ve tahrip edilmesini önlemek mümkün olamayacaktır.

Çevre toplumların gündemine, ciddiye alınması gereken bir sorun olarak "Sanayi Devrimi" ile gelmiştir.

Sanayi ile çevre arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Bu etkileşimin yarattığı olumlu sonuçlar yanında, çevre koruma açısından gerekli önlemler alınmadığı ve uygun teknolojiler kullanılmadığı takdirde, çevre üzerinde ve toplumda olumsuz sonuçlar doğuran bir dengesizlik sorunu ortaya çıkmakta, kaynakların tahribine, çevrenin hızla kirlenmesine ve sanayi sektöründen kalkınmada beklenen yararların giderek kaybolmasına neden olmaktadır. Bu suretle sanayi, beklenen yararlar yerine, sanayinin kullanıldığı kaynakları ve toplumun yararlandığı çevreyi tahrip eden, telafisi imkansız ya da ekonomik olmayan çevre sorunları yaratmaktadır.⁹

8) FİSUNOĞLU, Mahir, "Çevre Sorunları ve Ekonomi, Çevre ve Ekonomi, TÇSV Yay., Ankara, 1985, Sh.88,

9) SÖNMEZ Necmi, "Açılış Konuşması", Sanayi ve Çevre Konferansı, TÇSV Yay., Ankara, 1986, Sh. 23,

Çevrenin bozulması ekonomiyi büyük ölçüde etkilemekte ve tabii kaynakların bozulması da gelecek açısından çok tehlikeli bir durum arz etmektedir. Eğer çevre kirliliğini önleyecek tedbirleri şimdiden almazsak, ileride artacak bu sorunları önlemek için yapacağımız harcamalar, ekonomiye büyük külfet getirecektir ki bu da, çevre sorunlarının fayda-maliyet konusuna girmektedir.

Kaynağını doğadan alan kalkınma, doğanın bozulması ölçüsünde çıkmaza girme tehlikesiyle karşı karşıyadır. O halde, doğayı dengeli bir düzeyde kullanmanın yollarını tesbit etmek ve kalkınma ile birarada düşünmek gerekmektedir.¹⁰

D. ÇEVRE VE SOSYOLOJİ

Toplum yapısında ortaya çıkan değişimler, doğa üzerinde insan denetiminin artırılmasının yanı sıra, insan davranış ve eylemleri ile duyum ve düşünce biçimlerini de değiştirmektedir. Bunların arkasında ise bireylerin davranış değişimleri yatar.

Toplum, kendini meydana getiren insanlardan olduğu kadar, üzerinde bulunduğu doğadan da ayrı olarak düşünülemez. Çevrebilimleri; toplumu değişik ölçülerde, değişik alanlarda ya da düzeylerde etkileyen toplumsal değişimleri, daha çok, teknolojik ilerlemeler, ekonomik kurumlardaki değişimler ve nüfus hareketlerinin sonuçları olarak görmektedir. Toplumsal değişimlerin, teknoloji, ekonomi ve nüfusla açıklanması, bu değişim sorununun doğa ile ilişkisinde de görülmektedir.

Çevrebilimsel sorunların tespit edilmesi, araştırılması ve çözümünde toplumsal içeriğin öneminin bilincine son yıllarda gittikçe daha çok varılmıştır. "Bu artış, ekonomik ve siyasal gelişmelerin gerekliliğine bağlanabileceği gibi, toplumsal bilinçlenmede ki artışa da bağlanabilir."¹¹

10) BUTLİN, John; Economics and Resources Policy, London, 1981, Sh.179,

11) ŞENYAPILI, Tansı; "Çevre Bilim Araştırmalarının İnsan İçeriği", Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları, TSB Derneği Yay., Ankara, 1984, Sh.285,

Toplumbilimciler çevreyi, bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik, toplumsal, kültürel yaşamını etkileyebilecek dış etmenlerin bütünü olarak tanımlarken, çevreciler, evrende bireyle ilişkili canlı ya da cansız her şeyi çevre olarak tanımlamaktadır.¹²

II. ÇEVRE SORUNLARI

A. ÇEVRE SORUNLARININ DOĞUŞU

Doğada canlıların kendi aralarındaki ve fiziksel çevreyle olan ilişkileri canlıların sağlıklı gelişmesine imkan veriyorsa, "Doğal Denge" sağlanmış demektir. Aksine bir durum ise bu dengenin bozulduğunu gösterir. Evrenin bir parçasının herhangi bir sebeple bozulması, diğer parçalarını da aynı şekilde etkiler. Ekolojik dengeyi oluşturan canlı cansız varlıklar zincirinin halkalarından bir veya birkaçında olabilecek herhangi bir kopma, zincirin tümüne sirayet ederek bu dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Bu halkalardan biri olan insan, ekolojik dengeyi bozucu faaliyetlerde bulunarak, çevre sorunlarını meydana getiren etkenlerin başında yer almaktadır. İnsan ile doğa arasındaki denge devamlı bozulmakta, bu bozulma birbirine bağlı olan zincirin diğer halkalarında tamamlanarak bu defa insan aleyhine dönmekte ve böylece bir kısır döngü olarak devam edegelmektedir.

Çevre sorunlarının kirlenmenin en büyük kaynağı insandır. İnsanların toplu olarak yaşadığı yerlerdir.¹³ Genel olarak kirlenme tabiatın temizleme gücünün üstünde olan yüklerin çevrede meydana getirdiği birikimler olarak tanımlanmakta ve biriken madde veya gruplarının niteliğine göre kirliliğin etkisi de değişik olmaktadır. Daha değişik bir tarzda söylenirse çevre kirliliğinin oluşmasına temel olan neden; Doğanın insan etkileriyle ortaya çıkan atıkları kendiliğinden giderme yeteneğini aşması, buna bağlı olarak bozulmasıdır.¹⁴

12) OZANKAYA, Özer; Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 1980, Sh. 37

13) YAVUZ, Fehmi; KELEŞ, Ruşen; Çevre Sorunları, Ankara, 1983, Sh. 14

14) KIŞLALIOĞLU, M; BERKES, F; a.g.e, Sh.22

İçinde bulunduğumuz yüzyıl bir çok teknolojik yararları insanlara sunarken bir yandan da insanlığın ortak malı olan çevreden geri getirilmesi zor hatta mümkün olmayan varlıkları da alıp götürmektedir.

Ekolojik denge birkaç noktadan bozulduğu için birbirine bağlantılı bir biçimde sistemin bütün öğelerine yansımakta ve hayatın her alanında tehlike baş göstermeye başlamaktadır. Bağlantılı krizlerden bazılarını mümkün olduğu kadar kısaca belirtmek gerekirse insanlık ve gezegenimiz için birbirine bağlantılı dört temel faktör ve tehlike olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar kitle imhasına yol açacak dünya savaşları, aşırı nüfus kirlenme ve tabii kaynakların tükenmesidir. Bunlar birbirine bağlantılı olup, çözümleride oldukça zordur.¹⁵

20.yüzyılda dünyadaki hızlı nüfus artışı, sanayileşme, kentleşme ve gelişen teknoloji ile doğal ve fiziksel kaynaklardan aşırı derecede yararlanılması nedeniyle yeryüzünde kullanılmayan, bakir veya doğallığını koruyabilen alanların sayısı gün geçtikçe azalmakta, toprak, su, orman, nehir, göl, deniz ve hava gibi, insan yaşamı içinde hayati öneme sahip bu unsurların kirlenmesi ve hatta tahribi de her geçen gün artmaktadır.

Günümüzde; 5 milyar insanın bugününü ve yakın geleceğini önemli ölçüde etkileyen doğal ve fiziksel çevre sorunları, dünyada farklı sosyal yapı ve siyasal rejimlere sahip ülkelerin, üzerinde anlaştıkları ve anlaşmak zorunda oldukları bir konu haline gelmiştir. Çünkü, dünyanın sınırlı kaynaklarını paylaşmak isteyen insan sayısı, her yıl bir ülke nüfusu kadar artmakta ve nüfusun iki katına ulaşma süreci giderek kısalmakta iken buna karşın, mevcut kaynaklar, talebi karşılayamamakta ve böylece kirlenen, tehrip edilen ve bozulan çevre değerlerini korumak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunlarından biri olmaktadır.

15) GÖRMEZ, Kemal; a.g.e. Sh; 21

Sanayileşme ve şehirleşme sürecine giren ve bu süreci tamamlayan ülkeler, bu gelişme sırasında tabiatı sonsuz bir kaynak olarak kabul etmiş ve kullanmışlardır. Fakat tabiatın kendini yenileme kabiliyetinin sınırlı olduğu ve ekolojik dengenin bir daha düzelmek üzere bozulduğu görüldüğünde geri dönüş mümkün olmamaktadır. İnsanlar, tabii dengenin bozulduğunu gördüklerinde ve çevre kirliliği sorunlarıyla karşılaştıklarında, hem sanayileşmeyi ve gelişmeyi sürdürmek hem de tabii dengeyi koruyabilmek için tedbirler aramaya başlamışlardır.¹⁶

B. DÜNYADA ÇEVRE SORUNLARININ GELİŞİMİ

Dünyamızda sadece son beş yıl içinde bir çok çevre felaketi yaşanmıştır. İsviçre' de bir depolama tesisinde çıkan yangın, Ren Nehri'ne tarımsal ilaçların ve civa ağır metalinin sızmasına neden oluken, hem milyonlarca balığın ölmesine ve hem de Federal Almanya ve Hollanda'nın içme suyu kaynaklarının kirlenmesine yol açmıştır. Mexico City'de patlayan sıvıgaz depolama tankları, bine yakın insanı öldürürken, binlerce kişiyi de evsiz bırakmıştır. Bhopal'da bir kimya kompleksindeki methylisocyanot gazı sızıntısı ikibin kişinin ölümüne, ikiyüzbin kişinin de kör olması, ya da yaralanmasına yol açmıştır. Afrika'da kuraklığın neden olduğu çevre krizi önemli boyutlara ulaşarak otuzbeş milyon insanın yaşamını tehlikeye sokarken, bir milyon insanın ölümüne neden olmuştur. Chernobyl'deki nükleer reaktör kazası Avrupa üzerinde nükleer serpintilere yol açarak kanser riskini arttırmıştır. Yerküremizi saran ve morötesi ışınların % 98'ini emerek zararlı etkilerinden koruyan ozon tabakasının, Güney Kutbu üzerinde incelendiği belirlenmiş, dünyada "ozon" alarmı verilmiştir. Beslenme dengesizliğinden ve kirli içme sularından etkilenen çoğu çocuk olmak üzere altmış milyon insan, barsak hastalıklarından yaşamını kaybetmiştir. Asit yağmurları on binlerce hektar ormanın tahrip olmasına neden olmuştur.

16) T.C. Çevre Bakanlığı; 2000'li Yıllara Doğru Çevre; Ankara, 1991 Sh.22.

Öte yandan, bir takım çevre sorunları da var ki, bunlar yerküremizi radikal-kök-tenci değişikliklere sürüklemek, pek çok canlı türünün yaşamına son vermek gibi tehditleri birlikte getirmektedir. Her yıl onbir milyon hektar orman yok olmakta, bu orman alanlarının çoğu düşük kaliteli tarım toprağına dönüşmekte ve onu işleyen çiftçileri bile besleyememektedir. Yine her yıl altı milyon hektar verimli kuru-tarım toprağı çölleşmektedir. Fosil yakıtların yanmasıyla atmosfere bırakılan karbondioksit adım adım global ısınmaya yol açmaktadır. Söz konusu "sera etkisi" nedeniyle, yirmibirinci yüzyıla vardığımızda ısı artışı tarım alanlarının değişmesine, deniz seviyesinin yükselerek kıyı kentlerinin sular altında kalmasına, ulusal ekonomileri temelden sarsmasına yetebilecek düzeye ulaşacaktır. Çeşitli sanayi gazları gezegenimizin koruyucu ozon kalkanını eritme tehlikesini giderek artırmaktadır. Ozon tabakasındaki erime insanlarda ve hayvanlarda çeşitli kanser türlerinin hızla artmasına, okyanuslarda besin zincirinin bozulmasına yol açabilecektir. Sanayi ve tarım, insan beslenme zincirine zehirli maddeler katarken, yeraltı sularına da temizlenmesi mümkün olmayan kirletici maddeleri aktarmaktadır.¹⁷

Sanayileşmiş ülkelerde tabii kaynakların savurganca kullanılması, geliştirmekte olan ülkelerin de uzun vadeli gelişme ümitlerini zayıflatmaktadır. Bu anlayış değişmediği sürece, kalkınma proje ve politikalarının bugünkü uygulamalarından doğan çevre sorunlarının çoğu ya hiç düzeltilemeyecek bir durumda olacak veya ancak çok uzun bir sürede, muhtemelen eski durumuna gelebilecektir.

Türlerin yok olması, yeraltı sularının kirlenmesi, fosil yakıtların azalması, erozyon, insan faaliyetlerinden kaynaklanan iklim değişiklikleri ve yavaş üreyen ekosistemlerin ortadan kalkması, gittikçe artan ve önlenemeyen çevre sorunlarının bazılarıdır. Değiştirilemeyecek bir şekilde yok olan tabii kaynakların çoğu, gelecek nesiller için şimdi hesaplanamayacak kadar büyük ölçülerde bir kayıptır. Bu çevre kayıplarını önlemekle, gelecek nesillerin kendilerini ileride bekleyen zorlukları yenmelerine belki yardımcı olunabilir.

¹⁷ TCSV, Sanayi ve Çevre Konferansı; Ankara, 1986, Sh.16

İşte bütün bu düşünceler, kısaca "dengeli kalkınma (sustainable developmant)" denebilecek yeni anlayışı, toplumların gündemine getirmektedir. Dengeli kalkınma kavramının kesin bir tarifi yapılmasa da, bu kavramın "bugün elde olan ekonomik imkanları ve toplumların sahip oldukları bütün değerleri, gelecek günleri tehlikeye atmadan kullanmayı" öngören bir anlayış olduğu açıktır. Bu tarif veya anlayış içinde şu noktalar özellikle ön plana çıkmaktadır;

* Bilindiği gibi, insan refahında; ekonomik verimlilik, ekonomik kaynakların adil bir şekilde dağılması ve din, estetik, çevre gibi ekonomik olmayan değerler de rol oynamaktadır.

* Geleceği kesin olarak görmenin zor olmasına rağmen, ilerideki nesillerin tabii kaynaklara (toprak, su, hava, ormanlar, su ürünleri, bitki ve hayvan türleri, enerji ve mineraller) ihtiyaçlarının bizden daha az olmayacağını düşünmek gerekmektedir. Bu şekilde, dengeli kalkınma, yenilenebilir tabii kaynakların ortadan kaldırılmadan veya kalitelerini düşürmeden kullanılmasını öngörmektedir.

* Tükenebilir kaynakların kullanılmasında, gelecek nesillerin de o kaynakları kullanma imkanını sağlayabilecek tedbirler şimdiden alınmalıdır.

* Yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişin daha düzenli olmasını sağlayabilmek için, alışılmış kaynakları kullanırken çok dikkatli olunması gereği dikkate alınmalı ve uzun vadeli planlar yapılmasının önemi kabul edilmelidir.

* Tarımsal ve biyoloji ile ilişkili diğer faaliyetlerde, verimliliğin devamlı olarak sağlanmasına ve biyolojik varlıkların korunmasına önem verilmelidir.

* Diğer yandan; bugünkü ekonomi anlayışı, kalkınma temposunu hızla devam ettirebilmek için çoğu zaman dengeli kalkınma düşüncesine yer vermemektedir. Ve-

rim alınması gereken tabii kaynaklardan çoğu zaman dengeli olarak faydalanılmamaktadır. Böyle bir yaklaşım ise, çevre değerlerini tahrip etmekte ve türlerin yok olmasına sebep olmaktadır.¹⁸

C- ÜLKEMİZDE ÇEVRE SORUNLARININ GELİŞİMİ

Dünyada yeni bir sentez olan sürdürülebilir kalkınma, ülkemiz için de en akılcı yoldur. Çevre değerlerinin azami şekilde korunarak gelişmenin sürdürülebilmesi politikası, bugün artık, tüm dünya ülkeleri tarafından tasvip görmesi gereken çağdaş bir politikadır. Bu gezegende birlikte yaşamak ve yaşama savaşı vermek zorunda olduğunı anlayan insanlık, geçmişte çevre tahribi pahasına gelişmeyi sürdüren ülkelerle, işbirliği yapmak ve verilen alarmlara kulak vermek durumundadır.

Devlet politikası çerçevesinde çevre kirlenmesi konusuna dikkatle yaklaşmak, Avrupa topluluğuna girme arzusunda olan ülkemiz için de oldukça önemlidir. Ayrıca Dünya Bankasının da bundan böyle büyük kalkınma ve enerji projelerini, ancak çevre değerlerini tahrip etmek şartıyla desteklemeyi kabul eden politikası, çevre koruma konusunda, tüm ülkelerin daha dikkatli davranmalarını sağlayacaktır. Ülkemizin de içine dahil olduğu gelişmekte olan ülkeler, mali kaynak yetersizlikleri dolayısıyla bir ikilem ile karşı karşıyadır. Bunlardan ilki çevre kirlenmesinin maliyetinin yüksek olduğu, ikincisi, kirlenmiş çevrenin düzeltilmesinin maliyetinin ise çok daha yüksek olduğudur. Ülkemiz ikinci görüş çerçevesinde hareket etmeyi daha akılcı bulmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları sırasında sahip olmadıkları bilgi ve çözümlerin, gelişmiş ülkelerden transfer avantajının kullanılması ve hatta geri dönüşmez hataların yapılmamasıdır. Çünkü kalkınma sırasında çevre unsurunu dikkate alarak ödenecek maliyet ile kalkınma sürecinin ileri safhalarında, daha da yüksek maliyetlerin ödenmesi durumunun iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Ülkemiz bu avantajı kullanmak açısından şanslıdır.

18) T.C. Çevre Bakanlığı 2000'li Yıllara Doğru Çevre, a.g.e. Sh.20

Çevre sorunlarının büyük ölçüde sanayi yatırımlarının yer seçimi, üretimi ve kullanıldığı teknoloji sayesinde ortaya çıktığı herkesce bilinmektedir. Ülkemizde henüz, gelişmiş ülkelerde görülen büyüklük ve tehlikede sanayinin getirdiği bir çevre sorunu yaşanmamaktadır.¹⁹

Sanayileşmiş ülkeler, çevre koruma tedbirleri alınmasının maliyetleri arttırdığını, dolayısı ile, dış ticareti olumsuz yönde etkileyeceğini bildikleri için, dış ticarete birbirlerine nisbetle rekabet koruyabilmek amacı ile, başta kendileri olmak üzere çevre tedbirlerinin bütün ülkelerce alınmasını sağlayacak dünya çapındaki kararlar üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Diğer yandan, uluslarda da çevre bilincinin oluşması ve yerleşmesi ile, ülke ve hatta birey bazında çevre koruma stratejileri geliştirilmiş ve benimsenmiştir. Son yıllarda ülkemiz de halkımız çevre olaylarına daha ciddi olarak bakmaya başlamıştır. Önceleri sokak temizliği, yaşanılan yer temizliği, gıda sağlığı olarak anlaşılan çevre olayının, artık, su kirliliğinden, gürültüye, hava kirliliğine, katı atıklara varan boyutlarını ve hatta güncellenen yönleri ile Haliç'in temizlenmesi, Ankara hava kirliliği, ozon tabakasının delinmesi, sera etkisi, zehirli variller, ithal çöpler, çernobil kazası, balinaların kurtarılması olayları yanısıra hava kirliliğinin ülkeler arası taşınımını da kapsadığı bilinmektedir.

Türkiye'nin çevre sorunları ve meydana geliş sebepleri, tüm dünya ülkeleri için geçerli ortak özellikler taşıdığı gibi, ayrıca Türkiye'nin kendine has şartları ile de boyutları değişmektedir. Türkiye'de de çevre sorunlarının önemli kısmını çevre kirlilikleri teşkil eder. Ankara, İzmit, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerimizde sanayileşme ve şehirleşmenin hızlandığı bazı yörelerimizde hava, su kirlenmeleri ve buna bağlı olarak da toprak kirlenmeleri yer yer ve genel olarak problemler meydana getirmektedir.

¹⁹⁾ TÇSV; Şehirleşme ve Çevre Konferansı;Ankara, 1987, Sh. 10

Diğer yandan bir tarım ülkesi olan Türkiye, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir sanayileşme olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. Sanayileşme, özellikle ülkenin sanayi için elverişli bir altyapıya sahip olan yörelerinde yoğun bir biçimde gelişmiştir. İstanbul ve İzmit, Ege Bölgesi ve İzmir ile Çukurova yöresi ülkemizde sanayileşmenin en yoğun olduğu bölgelerdir. Bilindiği gibi sınai üretim, bu üretim sırasında ortaya çıkan çeşitli atıklar çok yönlü çevre kirliliğine neden olabilmektedir.

Ülkemizde çevre problemlerinin büyük çoğunluğunu, şehirleşmeden bağımsız olarak düşünmek oldukça yanlış bir düşüncedir.

Sanayileşmeyle birlikte, geçtiğimiz 30-40 yıl içinde, Türkiye hızlı bir kentleşme süreci yaşamıştır. Böylece çok kısa bir zaman süreci içinde büyüyen kentlerimizde önemli bir altyapı eksikliği ortaya çıkmış; sağlıklı içme suyu temini, kanalizasyon, atıkların arıtılması ve çöplerin bertarafı, altyapının yetersiz olması nedeniyle özellikle büyük şehirlerimizde aksamış; bu tür yerleşimlerimizde gürültü ve hava kirliliği gibi sorunlar yoğun bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Başlangıçta çevre sorunlarıyla oldukça hazırlıksız bir şekilde karşılaşan Türkiye'de 1980'li yıllardan başlayarak çevre kirliliğinin önemi giderek daha yaygın kamuoyu kesimlerince anlaşılmaya başlanmış, gerek devlet yönetimi gerekse de sanayicilerimiz ve belediyelerimiz bu kirliliğin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması konusunda harekete geçmişlerdir. Devlet bünyesinde 1978 yılında kurulan Çevre Müsteşarlığı, daha sonraki yıllarda yapısal değişikliklere uğramış ancak gittikçe gelişmek suretiyle çevre konusunun sahibi olmak yolunda önemli mesafeler katetmiştir. Nitekim, 1989 yılında bölgesel taşra teşkilatları oluşturma gayretleri ile, bir Çevre Müsteşarlığı kurulmuş daha sonra da 21 Ağustos 1991 tarihinde 443 sayılı KHK ile Çevre Bakanlığı oluşturularak il bazında örgütlenmeye gidilmektedir.

III.ÇEVRE HAKKI

A.ÇEVRE HAKKININ DOĞUŞU

Çevre Hukuku, genç ve bağımsız bir hukuk dalıdır. Çevre hakkı ise bir insan hakkını ifade eder. Çevre hakkı, pozitif hukukça açık olarak tanınmasa da, çevrenin korunmasına, çevre kirliliğinin önlenmesine ilişkin mevzuat çevre hukukuna denk düşer. Çevre hakkının Anayasaca tanınması çevre hukukunun içeriğinin belirlenmesinde önem taşır. Zira, çevre hukuku, çevre hakkı ışığında oluşturulur.²⁰

a.Anayasal Düzenlemeler

1972'de Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, çevre hakkını bir insan hakkı olarak tanıyan bir bildiri kabul etti: " İnsan, onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye imkan veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam şartları temel hakkına sahiptir.

Çevre alanında korunan çıkar veya hakların anayasal tanınma hareketi son on-onbeş yıldır bir hayli yaygınlaştı. 1975'ten bu yana yeni anayasaların hemen hepsi, gerek çevre hakkını bir insan hakkı olarak tanıdılar, gerekse çevresel sorunlara ilişkin hükümler öngördüler. Sırasıyla, çevre konusunda yönlendirici norm biçiminde maddelere yer veren, çevre hakkını bir insan hakkı olarak tanıyan ve bu konuda değişik düzenleme biçimleri öngören anayasaları gözden geçirmek gerekir.

b.Yönlendirici Hüküm Olarak

Anayasal düzenlemeler daha çok devlete genel olarak doğayı koruma ödevi yüklemek biçiminde kendini gösterir.

20) KABOĞLU, İbrahim; "Çevre Hakkı Üzerine", İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 10-11, Ankara, 1988-89, Sh.128

1975 Yunanistan Anayasasına göre, "Doğal ve Kültürel çevrenin korunması devlet için bir ödev oluşturur. Devlet bu amaçla, özel, önleyici ve bastırıcı önlemler almak zorundadır."

İsviçre Anayasası benzer bir hüküm öngörüyor;"Devlet, insan ve çevresini koruyucu ve ona zarar verici herşeye karşı önlemler almak zorundadır."

Sosyalist ülkelerde, çevreye ilişkin sorunlar, anayasalarda daha çok, devlete bu alanda ödevler yükleyen düzenlemeler biçiminde kendini gösterir. Hatta bir insan hakkı olarak yer verildiği durumlarda bile, devlete ve çoğu kez kolektif örgütlere de verilen gözetleme göreviyle tamamlanır. Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, SSCB Anayasaları, Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası, Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası ve Arnavutluk Anayasası "yönlendirici hüküm", yani program hüküm formülüne örnek gösterilebilir.

B-ÇEVRE HAKKI VE İNSAN HAKLARI

a. İnsan hakkı olarak

Kimi anayasalar açıkça bir çevre insan hakkını tanıyorlar. 1978 İspanyol Anayasasına göre "Herkesin kişiliğin gelişmesine uyarlı bir çevreye sahip olma hakkı ve onu koruma ödevi bulunmaktadır...". Bu madde, herkese çevre hakkını tanıyor ve bunu kişinin gelişmesine bağlıyor; öte yandan, bu hakkın uygulamaya geçirilmesi için devlete somut ödevler yüklüyor.

1976 Portekiz Anayasası benzer bir hüküm içeriyor. Buna göre "herkes, sağlıklı ve ekolojik olarak dengeli bir çevre hakkına ve onu koruma ödevine sahiptir". Aynı madde, bu hakkın gerçekleşmesine özgü belli sayıda önlemin yürürlüğe konmasının devlete düşen ödev olduğunu belirtiyor.

1979 Peru Anayasasına göre, "herkes, sağlıklı, ekolojik olarak dengeli ve yaşamın gelişmesine, görünüm ve doğanın korunmasına uyumlu bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Herkes, bu çevreyi koruma ödeviyle yükümlüdür.

Sosyalist Anayasalardan 1974 tarihli Yugoslav Anayasasına göre, "insan sağlıklı bir yaşam ortamı hakkına sahiptir. Toplumsal cemaat, bu hakkın kullanılması için gerekli koşulları sağlar". Yine aynı Anayasanın 87. maddesine göre, "Çalışan halk ve yurttaşlar, birleşik emek örgütleri, sosyo-politik topluluklar ve diğer özyönetim örgüt ve toplulukları, insan çevresinin doğal ve insan ürünü olan değerlerinin korunması ve düzeltilmesi için gerekli koşulları hazırlamak, hak ve ödevlerine sahiptirler.

Polonya Halk Cumhuriyeti Anayasası (1976), topluluğun varlığını oluşturan doğal çevrenin korunması ve rasyonel bir işletimini güvence altına alarak yurttaşlara, değerleri kullanma hakkını, doğal çevre hakkını tanıyor ve onlara koruma ödevini getiriyor.

Macaristan Halk Cumhuriyeti Anayasası, insancıl çevrenin korunmasını, yaşamın, sağlığın, vücut bütünlüğünün korunması hakkının bir ögesi yapıyor; bu hak diğerleri arasında, çevrenin korunmasıyla gerçekleşir.²¹

1982 Anayasası ise, "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşın ödevidir". biçimindeki hükmüyle, bireyin hakkı karşısında devlete ve yurttaşlara da ödevler yükleyerek çevre hakkını, tanıdıktan sonra, üç boyutuyla yani en geniş biçimde düzenlenmektedir. Böylece çevre hakkı, Türk pozitif hukukunda hem bir insan hakkı olarak, hem de normatif bir hüküm olarak yerini almış bulunmaktadır.²²

21) KABOĞLU, İ; a.g.e., Sh.131

22) AKILLIOĞLU, Tekin; Çevre Kanununun Uygulanması, TÇSV Yay., Ankara, 1987, Sh.214,

b. Çevre Hakkının Hukuksal Niteliği

Çevre hakkının öteki hak ve özgürlüklerle ilişkisine gelince, çevre hakkı kimi haklarla çatışmaya girebilir. Mülkiyet hakkı çevre hakkıyla sınırlanır. Çevre hakkı, özgür girişim hakkını da sınırlayıcı niteliğe sahiptir. Yine, dinlenme ve eğlence hakkı ile çevre hakkının önemli bileşimlerinden biri (doğaya herkese eşit giriş hakkı) arasında çatışma doğabilir. Bununla birlikte, değişik insan hakları arasındaki olası çatışmalar sorunu, çevre hakkıyla sınırlı değildir. Bu çatışma başka bir çok alanda mevcuttur ve farklı çıkarlar dengesiyle çözülür. Çevre hakkı genel çıkarları özel çıkarların önüne geçirmiştir. Burada, gelişmenin gerekleri, yani gelişme hakkının gerçekleştirilmesi ile çevrenin gerekleri yani çevre hakkı arasında çatışma olasılığı vardır. Gelişme hakkı, gelişme noktasında düşünülen mevcut hakların başlıca bileşimidir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Altkomisyonu 34 üncü oturum başkanı, gelişme hakkını, bireysel özgürlüklerden ve iktisadi, toplumsal ve kültürel haklardan ayrılmaz nitelikte görür. Bu şekilde düşünülen gelişme hakkı, tüm yurttaşların kişisel, siyasal, toplumsal ve kültürel, yani bütün haklarından yararlanma isteğine cevap veren bir gelişme siyasetini yürürlüğe koymakla devletleri yükümlü kılar. Bu kavramsal belirleme, çevre hakkının gelişme hakkı içinde düşünüldüğünü ortaya koyar. Çevre, gelişmeye "kurban" edilmemeli, tersine ona katkıda bulunmak amacıyla temel bir değer olarak tanınmalıdır. Sonuç olarak, dayanışma haklarından olan çevre hakkıyla gelişme hakkının birbirini tamamladığı vurgulanmalıdır.

1982 Anayasasının tanıdığı çevre hakkı, Anayasanın benimsediği klasik sistematığa göre, sosyal hakların uzantısı ve onları tamamlayıcı bir konuma sahiptir. Çevre hakkının niteliği ve genel olarak hak ve özgürlükler arasında varolan ilişki ve bağımlılık ilkesi, bu hakkın aynı zamanda "kişinin hakları" bölümünde yer alan özgürlükleri de tamamlayıcı işlevi olduğunu anlatır.

Çevre hakkının gerçekleşmesinin (kullanılmasının) bir başka görünümü de, bireylere olduğu gibi topluluklara da yüklenen ödevlerden ileri gelmektedir. Bu bakımdan sağlıklı bir çevreden yararlanabilme hakkı, korunmasına katılma ödeviyle ikili görü-

nüm sunar. Çevre hakkı, yalnızca uygulayıcı değil, aynı zamanda yönetici ve karar verici durumunda olan yurttaşlara da önemli bir işlev tanır. Çevre hakkının kullanılması, yurttaşların ve ilgili derneklerin çevreye ilişkin kararların alınmasına-nihai yetki kamusal makamlara ait olsa da katılmasını gerekli kılıyor. Özellikle derneklerin rolü gerçeklik taşımalıdır; çünkü, bu örgütler, böyle bir katılımın sağlanmasında önemli bir öğedir. çevre hakkı, ancak haberleşme ve eğitim araçlarının desteğiyle gerçekleşebilir. Zira bunlar halkın çevre konusunda bilinçlenmelerine olanak sağlar.

C. ÇEVRE HAKKININ NİTELİĞİ VE GELECEĞİ

a. Çevre Hakkının Niteliği

Çevre hakkına kimliğini kazandıran bir bakıma, Unesco'nun belli sayıdaki yeni insan haklarını birlikte sınıflandırması olmuştur. Bu gruba giren hakların ayırıcı özelliği, insanoğlu için gerekli dayanışma ortamını yaratabilmektedir. İnsanlar arasındaki dayanışmayı geliştirmeye yönelik bu haklar, doğal olarak Evrensel Beyanname'nin idealini gerçekleştirme tutkusunu da içlerinde taşımaktadırlar.²³ Bu haklar:

- Kalkınma hakkı,
- Barış hakkı, doğal sonucu olarak silahsızlandırılmış bir dünyada yaşama hakkı,
- Sağlıklı ve ekolojik açıdan dengeli bir çevre hakkı,
- Herkesin insanlığın ortak malından yararlanma hakkı (deniz dipleri, uzay, kültür, insan hakları v.b.) olarak sıralanabilir.

Dayanışma haklarında, ne sivil ve siyasal haklarda olduğu gibi devletin tanıdığı bir alan, bir hak, ne de ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarda olduğu gibi gerçekleşmesinde devletin sağladığı bir güvence söz konusudur. Bu haklar, insancıl bir toplum yaşamı düşüncesinin anlatımı olduğundan, aynı zamanda hem bireylere, hem de topluluğun tümüne aittir. Gerçekleşmeleri için de tüm toplumsal faktörlerin, yani devletlerin, kamu ve özel tüzel kişilerinin, bireylerin yalnız pasif değil, aktif olarak katılmaları gereklidir.

23) KAREL, Vasak; Allocation; Colloque International Droits de l'homme, A.Ü. SBF. Yay. No 447, 1981, Sh. 20.21

Görüldüğü gibi, çevre hakkıyla insanlar arasında ortak bir nokta bulunup, bu noktadan başlayarak dayanışmanın geliştirilmesi istenmektedir. Bu dileğin uluslararası alanda ilk yankılanması da Stockholm Çevre Konferansı'nın "Bir tek dünyamız var" sloganıyla olmuştur. Bir tek dünyadan yararlanmak da eşit hak ve sorumluluk doğurmaktadır. Ekolojik açıdan dengeli yani, insan ve diğer canlıların varlık ve gereksinimlerini sürdürebildikleri tüm koşullara sahip ve sağlıklı bir çevrede yaşamak tüm insanlığın ortak hakkı olurken, böyle çevreyi sağlamak (koruyarak ve geliştirerek) da tüm insanlığın ortak sorumlulukları olmaktadır.²⁴

Çevre hakkı anayasalarımızda genelde dolaylı ve doğrudan olmak üzere iki yoldan düzenlenmektedir. Dolaylı düzenleme çevre hakkının henüz kimlik kazanmadığı, sağlık hakkının bir uzantısı olarak düşünüldüğü dönemlerde ortaya çıkmıştır. Nitekim 1961 tarihli T.C. Anayasasının sağlık hakkını düzenleyen 49 uncu maddesi buna örnektir. "Herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesi"nin temel koşulu olarak sağlıklı ve dengeli bir çevrenin gerekliliği öne sürülmüştür.²⁵

Özellikle 1970'li yıllardan başlayarak anayasalarda çevrenin doğrudan düzenleme konusu yapıldığında tanık olunmaktadır. Yalnız anayasalar çevre hakkına ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar, içinde yer vermekte, henüz dayanışma hakları kavramını benimsememiş görünmektedir. 1982 tarihli T.C. Anayasası 56 maddesinde "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir: Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir." hükmünü getirirken, dayanışma haklarının ruhuna uygun bir düzenlemeye gitmiş, fakat madde Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevlere ayrılan üçüncü bölümün içinde yer almıştır. Üstelik klasik yaklaşıma uygun olarak çevre ve sağlık hakkı aynı maddeyi paylaşmıştır.

24) BM, Declaration On Human Environment, Cenevre, 1972

25) KELEŞ, Ruşen; "Çevre Sorunları ve Çevre Hakları" İnsan Hakları Armağanı, BM, Türk Derneği, Yay., Ankara 1978, Sh.109

Değişik bir düzenlemeye 1977 tarihli Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Anayasasında rastlanmaktadır. Toplumsal ve siyasal yapıya ayrılan birinci bölümün Ekonomik Sistem başlıklı ikinci kısmının 18.maddesi şimdiki ve gelecekteki kuşakların yararına çevrenin iyileştirileceğini ve bu amaçla alınan önlemleri belirtirken, Devlet ve Birey'e ayrılan ikinci bölümün Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği yurttaşlarının Temel Hakları Özgürlükleri ve Ödevleri başlıklı yedinci kısmında sağlık hakkını düzenleyen 42 inci maddede çevre temizliği ve sağlığı önlemlerine yer verilmektedir.²⁶

Son yıllarda gözlenen gelişmeler göstermektedir ki, çevre hakkı gerek ulusal gerekse uluslararası belgelere kolayca girmekte, günümüz toplumlarında en azından moral bir ağırlık kazanmaktadır. Her ne kadar anayasalarda düzenleniş biçimi henüz bir hedef tesbit etme ya da program belirleme sınırlarını aşamamış ise de, bu konuda yasal düzenlemelerin yapılmasına öncülük ettiği de gerçektir.²⁷

Çevre hakkının yaygınlık kazanma konusunda gösterdiği başarıyı, etkinlik kazanma ya da gerçekleştirilme yolunda da sağlayabildiğini söylemek oldukça güçtür. Güncel bir hakkın güncel sorunlardan soyutlanamayacağı doğaldır. Hele bunlar endüstrileşme, kentleşme gibi günümüz toplumlarının henüz çözümleyemedikleri türden sorunlarsa, kısa sürede sonuca ulaşamayacağı açıktır.

Çevre hakkının çevre sorunlarının giderilmesine çare olamamasının temelinde toplumun örgütlenme (ekonomik, toplumsal, siyasal) biçimi yatar. Toplumda bulunan değişik çıkarların, çevreyi birbirinden değişik bir şekilde algılamaları kaçınılmazdır. Çatışan çıkarları ise insan faaliyetlerinin vazgeçilmez ögesi olan çevre üzerinde uzlaştırmak, çevreyi ortak yarar noktası yapmak oldukça güçtür.

26) URAL, Engin; Muhtelif Anayasalarda Çevre Hükümleri Ankara, 1980, Sh. 25

27) AKILLIOĞLU, Tekin; Temel Haklar Hukukuna Giriş (Teksir) SBF Yay., Ankara 1984, Sh.47

Karşılaşılan ikinci zorluk ise uluslararası ilişkilerde yatmaktadır. Fakir ve zengin ülkelerin çıkar farklılıkları, bunlar arasında sürekli fakirlerin aleyhine işleyen asimetrik ilişkiler ulusların çevreyi ortak malları olarak görmelerini engellemektedir. Uluslararası alanda bu konuda anlaşabilmenin güçlükleri Stockholm Konferansında açıkça görülmüştür. Çevre sorunlarının bugünkü boyutlara ulaşmasında endüstrileşmiş ülkelerin payı küçümsenmemelidir. Bu sorunlar büyük ölçüde bu ülkelerin faaliyetleri sonucu olmuştur. Diğer bir deyişle sorumluluk onlarındır. Fakat sorunların çözümünde söz konusu ülkelerin aynı oranda sorumluluk yüklenmedikleri de açıktır. Özellikle uluslararası ilişkiler bakımından gelişmiş ülkelerin çevrenin iyileştirilmesine kaynak ayırmaları kolay kolay gerçekleşemeyecektir. Bu konuda atılan en olumlu adım "Kirlenen Ödesin" ilkesinin benimsenmesi olmuştur. En azından çevre konusunda hak ve sorumluluk kavramlarının birlikte ele alınması gereği yaygınlık kazanmıştır.²⁸

Az gelişmiş ülkeler genellikle çevre konusunda bir ikilemle karşı karşıya bırakılmışlardır. Kalkınma çabaları, endüstrileşme kaçınılmaz olarak kirlenmeyi de birlikte getirir. Henüz bir şans eseri çevrenin bozulmadığı bu ülkeler, çevrenin korunması uğruna kalkınmadan vazgeçmelidirler. Ya da kişi başına ulusal geliri belli bir düzeye ulaşmamış ülkelerin kaynaklarını çevrenin korunmasına ve iyileştirilmesine ayrılması anlamsızdır, temel sorun kalkınma fakirlikten kurtulmadır.

Birinci önerinin az gelişmiş ülkeler açısından savunulması pek kolay değildir. Ülkeleri, bu tür uluslararası iş bölümündeki durumuna boyun eğip, sağlıklı ve dengeli çevresiyle mutlu olmaya zorlamaktadır. Eğer sınır ötesi kirlenmelerden korunabilirse ikincisi daha akılcı ve çekicidir. Yalnız unutmamak gerekir ki başı boş bir kirlenme; ileride bu ekonomilerin üstesinden gelemeyeceği boyutlara ulaşabilir.

²⁸) YAVUZ, F; KELEŞ, R; Çevre Sorunları, a.g.e. Sh.16

Kısa vadede ise deniz ve su ürünleri, turizm ve benzeri sektörleri ekonomi dışı tutma zorunda kalabilirler. Burada yanlış olan, kalkınma ve çevrenin birbirine alternatif olarak sunulmasıdır. Kısa vadede kar etme güdüsüyle çalışan bir işletmeyle, ülke ekonomisi karıştırılmış gibidir. Oysa ekonomik kalkınmada toplumsal yarar ve zarar maliyetleri bir arada düşünülmelidir. Böyle bir yaklaşımın dayanışma hakları felesefesine de uygun düşeceği açıktır.

Çevre hakkı ister ulusal, ister uluslararası düzeyde ele alınsın; üstüne yerleştiği bu ikilemden kurtulamamaktadır. Böyle bir tesbit çevre hakkını çok sağlam temellere oturtulamadığı kanısına yol açabilir. Ancak bu durum pek çok hak için geçerlidir. Genelde güç odakları insan haklarından daha çok yararlanma haklarına sahiptirler. Bu sorun yalnız çevre hakkına özgü değildir. İnsan haklarının korunması ihlal nedenlerinin giderilmesi, geliştirilmesi gibi uygarlığımızın çözmeye çalıştığı temel insan hakları sorunlarının bir parçasıdır.

b.Çevre Hakkının Geleceği

Çevre hakkının geleceği bir bakıma insanlığın geleceği ile aynı çizgiyi paylaşmaktadır. Ulusal düzeyde, toplumun tüm katmanlarının özel çıkarlarından vazgeçerek, ortak bir yarar kavramında (Çevre Hakkı) birleşmeleri, uluslararası düzeyde, tüm ulusların ulusal çıkarlarından, çok uluslu şirketlerin, özel çıkarlarından vazgeçerek insanlığın ortak yararını yansıtan bir kavramda (Çevre Hakkı) birleşmeleri, tüm insanların özgür ve eşit bir biçimde haklarından yararlandığı bir dünya oluşturmaları güzel ve aynı ölçüde de gerçekleşmesi güç bir ütopya gibi görünüyor. Bu görünüm yalnız çevre hakkı için değil, başta insan haklarından yararlanma hakkı da olmak üzere, tüm dayanışma hakları için geçerlidir.

Henüz birinci ve ikinci kuşak hakların ihlallerinin önlemediği, hatta bir ayırma göre: uluslararası topluluğun temelini oluşturan, hiç bir zaman ve mekanda kaldırılması

söz konusu olmayan "temel insan hakları"nın (yaşam hakkı, fizik ve moral özgürlük hakkı, eşitlik hakkı) bile tam anlamıyla gerçekleştirilemediği dünyamızda çevre hakkının bugünkü durumu abartılmamalıdır.

Bu karamsar çerçeveye bakarak, çevre hakkını bir fantezi olarak görmek de yanlıştır. Kısa sürede alınan yolları küçümsememek gerekir. Ne kadar uzak ihtimallere yönelse de bu girişimler sayesinde düşü gerçekleştirecek bilinçlenmenin filizleneceği ortam yaratılacaktır.

Çevre hakkının da içinde yer aldığı dayanışma hakları nitelikleri gereği birlikte gelişebilirler. Bir başka deyişle diğerleri pek varlık gösteremezken içlerinden biri gerçekleştirilemez. Barışçı bir dünya kurmadan, savaşların sürüp gittiği ve bu savaşlarda kullanılan silahların bir "çevre kırım"a yol açtığı ortamda çevre hakkını geliştirip, yerleştirmek kolay almayacaktır. Yine, az gelişmiş ülkelerin kalkınma hakkından yararlanamayıp, gelişmiş ülkelerle ekonomik eşitliği sağlayamadığı bir dünyada çevre her iki ülke grubunda farklı ele alınacak, ortak bir nokta yaratılamayacaktır. İnsanlığın ortak mallarından ve mirasından yararlanma hakkı da ancak diğerleriyle birlikte gündeme gelecektir. Görülüyor ki, yeni insan hakları insanlığın bugün çözmeye çalıştığı sorunların (silahsızlanma, yeni bir ekonomik düzen, biyosferin korunması ve v.b.) moral yönünü oluşturuyor.

Belirtmek gerekir ki, bir yandan tüm aksaklıklara rağmen uluslararası alandaki işbirliği, yumuşama ve bunların ulusal düzeylere yansımaları öte yandan insan hakları kavramına bilim dalları arası bir yaklaşımla eğilen modern çalışmalar insan haklarını, bu arada çevre hakkını da toplumsal gerçekle bağdaşacak temellere oturtacak yolu açmışlardır. Başlangıcın önemini de küçümsememek gerekir.

D-ÇEVRE HAKKI VE KATILIM

Katılma, çevre hakkı karşısında idare ve yurttaş ilişkisinin hukuksal çerçevesini çizmektedir. Çevre sorunlarının gelecek kuşaklar için önem ve ciddiyeti, yeni katılım biçimleri yönünde yurttaşların isteğini genelleştirmiştir. Yeni biçimler, çevre hakkının tanınmasının siyasal ve hukuksal sonucu olarak görünür. "Sağlıklı ve Ekolojik bakımdan dengeli bir çevre hakkının tanınması, sadece nesnel bir bilgilendirme ve yönetsel gizliliğin kaldırılması ile değil, aynı zamanda yurttaşların ve toplumun geleceğini yüküm altına sokan kararlara farklı biçimlerde katılımında anlam kazanır".²⁹

a. Uluslararası Düzeyde

1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Çevre Konferansı Bildirgesi, önsözünde, çevreyi korumak ve geliştirmek için yurttaşların ve toplulukların sorumluluğunu vurgular. Aynı konferansta kabul edilen 97 sayılı tavsiye kararı, devletlerin çevrenin yönetim ve denetimine kanunun katılımını kolaylaştırmaya davet eder. Bunun için bireylerin etken katılımını özendirici araçları öngörme gereği belirtilir.

1- Uluslararası Belgeler

Birleşmiş Milletler'in 1982 Mayısında Nairobi'de kabul ettiği çevre eylem planında, "resmi örgütler ve resmi olmayan örgütlerin, ayrıca gençlik gruplarının, çevresel bilinci arttırmak ve çevreye ilişkin planlama ve kararlar konusunda güçlü bir halk katılımını gerçekleştirmeleri için hükümetleri özendirmek amacıyla resmi ve resmi olmayan örgütlerin, ayrıca gençlik gruplarının girişimleri"nin desteklenmesi gereği teyit ediliyor.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 28 ekim 1982'de kabul edilen Dünya Doğa Şartı, değişik yönlerden katılımı vurgular.³⁰

29) KABOĞLU, İbrahim; "Çevre Hakkı Karşısında İdare ve Yurttaş", T. Z. Tunaya'ya Armağan, Sh.125, İstanbul, 1982

30) Mondiale Charte de la Nature; "Droit International de Environment, Paris, 1988, Sh.100

1987'de U.N.E.P. eksperler grubu, hazırlanmasına kamunun katılımını da öne çıkararak çevresel etki değerlendirmeleri üzerine evrensel yönelimli bir bildiri hazırlamıştır.

O.E.C.D. düzeyinde de çevre politikalarına ilişkin 1974 ve 1975 bildirgeleriyle Üye Ülkelerin çevreyle ilgili kararlara halkın katılımını özendirmelerini teyit ediyor.

AGİK (Helsinki) Nihai Belgesi, "Çevre Politikasının başarıya ulaşması için, sorumluluklarının bilincinde olan tüm halk kategorilerinin ve tüm toplumsal güçlerin çevreyi koruma ve iyileştirmeye katkıda bulunma gereği"ni öngörür.

Çevre Hukuku Dernekleri Dünya Toplantısı sonunda yayınlanan "Limoges Bildirgesi"de, "Büyük İlkelerin Güçlendirilmesi" başlığı altında katılım konusunda ayrıntılı maddeler öngörmektedir.

2- Avrupa Ölçeğinde

Avrupa Konseyi düzeyinde birçok belge, çevrenin korunması ve iyileştirilmesine bireylerin ve grupların gönüllü katılımının özendirilmesini öngörür. Avrupa Toplulukları'nın çevre konusundaki eylem programları ise, herkesin uğraşısı olarak çevre korumasına halkın her kategorisinin katkıda bulunmasının uygun olduğunu öngörmektedir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere "büyük sayıda kişileri ilgilendiren idari usullere ilişkin" tavsiye kararı uluslararası çevre hukuku alanındaki yeni gelişmeleri de (devlet içindeki faaliyetlerin sınır ötesi etkileri) gözönüne alarak, üye devletlerin hukuk ve uygulamalarında ve karşılıklı ilişkilerinde Tavsiye ekindeki ilkelerden esinlenmesini öngörür. Tavsiye kararı, büyük sayıda kişileri ilgilendiren normatif olmayan idari işlemler karşısında kişi haklarının, özgürlüklerinin ve çıkarlarının korunmasına uygulanır. Yetkili makam, çok sayıda kişiyi ilgilendiren bir idari karar almayı amaçladığı zaman, bunu elverişli araçlarla ilgili kişilere duyurmalı; söz konusu işlemle hakla-

rı, özgürlükleri ve çıkarları üzerindeki olası etkileri değerlendirmeye imkan tanıyacak öğeleri iletmelidir. Yetkili makam, katılma prosedürü sırasında ilgili kişilerce sunulan kanıtları dikkate almak zorundadır. Bu hüküm, katılımın etkisini göstermektedir.

Avrupa Toplulukları Komisyonu ise 1988'de "Çevre Konusunda Haberleşme Özgürlüğüne İlişkin Konsey Direktif Önerisi"ni hazırlamıştır. Avrupa Toplulukları Konseyi, Avrupa Toplulukları'nın çevreye ilişkin 1973, 1977, 1983 ve özellikle 1987 eylem programlarınca tanımlanan ilke ve amaçları, ayrıca Avrupa Parlamentosu'nun konu hakkındaki görüşünü dikkate alarak, özgül bir topluluk eylemi ile yurttaşların çevreye ilişkin bilgilere ulaşması gereğini kabul etmiştir.³¹

Direktif'in birinci maddesine göre, kamu makamlarının elinde bulunan çevreyle ilgili haber ve bilgilere ulaşma özgürlüğü ve bunun duyurulması, bu direktifin hükümlerine uygun olarak Topluluk bütününde sağlanır. Çevreye ilişkin bilgi ve belgelere giriş hakkı, gerçek veya tüzel her kişiye, çıkar ilişkisini ortaya koyma gereği aranmaksızın tanınır. Kamu makamlarının sahip olduğu çevreyle ilgili verilerin iletişiminin reddi, gerekçeyle dayandırılıp bunu isteyen yazılı olarak bildirmelidir. Yazılı bildirim bir ay içinde yapılmazsa, susma red kararı anlamına gelir. Red kararlarının doğruluğunun ortaya konması, idari veya yargısal denetimle olur.

Bu öneri üzerine, Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon'a, 'Yasama Karar Tasarısı' başlığıyla ilettiği görüşünde, iletişim özgürlüğü ve çevreye ilişkin ayrıntılı açıklamalar ve konunun önemine yer vererek gerekli değerlendirmeyi yapmıştır. Buna göre; a) Çevre korumaya ilişkin bilgi ve belgeye serbest giriş, bir yandan toprağın canlılığının insanın yaşam koşullarının korunması yönünden sürdürülmesi, öte yandan rasyonal iktisadi ve sınai etkinliklere devam edilmesi bakımından vazgeçilmez bir koşul oluşturur. b) Üye devletler, parlamento organlarının çevre konusunda katılımı kolaylaştırıcı karar almaları için uyarılmaktadır.

31) KABOĞLU, Ö.İbrahim; "Çevre Hakkı Üzerine" İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 10-11, Ankara 1988-89, Sh. 128

Bütün bu gelişmeler ışığında, Konseyin, 7/6/1990 tarihinde kabul ettiği "Çevre Konusundaki Enformasyona Giriş Özgürlüğüne İlişkin Konsey Direktifi"ne göre; üye devletler bu direktife uygun yasama hükümlerini düzenleyici ve yönetsel hükümleri en geç 31/12/1992 tarihine değin yürürlüğe koyarlar. Kamu makamlarının elinde bulunan çevre konusundaki bilgi ve belgelere giriş özgürlüğünü, bunun yayımlanmasını sağlamayı ve bu enformasyona ulaşabilmeyi mümkün kılan temel şartları tesbit etmeyi hedefleyen Direktif, Üye Devletlerin, belirli kayıtlar altında, kamu otoritelerinin çevreye ilişkin bilgi ve belgeleri, çıkarı bulunsun veya bulunmasın isteyen her gerçek veya tüzel kişinin tasarrufuna sunma mecburiyetine sokmalarını öngörür. Enformasyon isteginin, kötüye kullanma sonucu reddedildiği veya ihmal ile karşılanmadığı kanaatinde olan ya da kamu otoritesinden tatmin edici yanıt almayan kişi, karara karşı adli veya idari başvuruda bulunabilir. Üye Devletler, çevre konusunda sorumluluğu bulunan kurumların sahip olduğu çevreye ilişkin bilgi ve belgelerin kullanılabilirliğini sağlayacak gerekli düzenlemeleri yapar. Yine Üye Devletler, çevrenin durumu üzerine genel bilgileri kamuoyuna sunmak amacıyla gerekli önlemleri alırlar.

b.Ulusal Düzeyde

Katılma genel olarak yurttaşlar için bir müdahale yetkisi olmaktan çok kendini dinletme (dinlenilme, sesini duyurma) hakkı olarak görülür. Çevre alanında katılım, çevreye saygı, üstün bir toplu değere saygı biçiminde ifade edilebilir. Bu çerçevede katılma, yönetileni etkin bir yurttaş konumuna sokarak, gerçekte, genel çıkar hizmetinde bir araç haline getiriyor.

Çevre sorunlarının tıpkılığı nedeniyle katılım sektörleri hemen hemen her ülkede aynıdır. İleri derecede çeşitlilik gösteren katılma biçimleri konusunda aşamalı olarak beş teknik ayırdedilebilir.³²

32) KABOĞLU, İbrahim; "Çevre Hakkı Karşısında İdare ve Yurttaş", a.g.e Sh.129

1- Tepki Gösterme: Halkın, çevre için zararlı gördüğü bir kararı, gösteri, yürüyüş ve toplantılarla, dilekçelerle veya sit alanlarını işgal yoluyla reddetmesi, başlıca karşı çıkma biçimleri olarak belirtilebilir. Kurumsal engelleme biçimindeki bu katılma yolu, belli konularda çevreyi korumada oldukça etkili olur. Birçok Batı ülkelerinde çevreyi bozma tehlikesi gösteren çok sayıda yerel tasarı, kendiliğinden oluşan halk baskısı sonucu yeniden gözden geçirilmiştir.

2- Birlikte hazırlık çalışması: Bu esnek bir örgütlü katılım olarak nitelenebilir. Çevre politikası ve genel düzenlemelere, görüşme ve tartışma biçimindeki katılmanın başlıcaları şunlardır:

Belediye dışı komisyonlar: Fransa'da uygulaması görülen bu tür komisyonlar, dernekler dünyası, gruplar ve yerel topluluklar arasında sürekli bir karşılaşma yeri olarak nitelenir. Burada dernekler önemli bir yer tutar.

Mahalle toplantıları veya mahalle kurulları; doğrudan ve kendiliğinden katılma biçimini oluşturur. Arzu eden her mahalle sakini aracısız bu toplantılara katılabilir.

İnceleme birlikleri; İsveç Hükümeti 1973 yılında, siyasal partiler, sendikalar ve çevre dernekleri ile bağlantılı olarak devletçe mali destek sağlanan yerel inceleme grupları oluşturarak, sivil nükleer enerji üzerine hem kamuoyunu bilgilendirmeye hem de ona danışmaya karar vermiştir. Enerji üzerine oluşturulan 10 000 inceleme birimi bir yıl süreyle çalıştı. "Daha çok öğreniniz, böylece etkiniz daha fazla olacak!" biçiminde reklamlarla halk, katılıma özendirilmiştir.

Çevre konusunda dönemsel toplantılar; Fransa'da 1978-1980 yılları arasında ilginç bir uygulamaya tanık olundu. Çevre Bakanının katılımıyla her ay ulusal ölçekteki büyük çevre dernekleri sorumluları ile yapılan toplantılarda bakan, politikasının ana çizgilerini sunarak diyaloga giriyordu.

Arabulucuk; Bu yol, çevre konusunda çatışmaların düzenlenme biçimi haline geliyor. Karşıt yanlar, rolü hakemlikte olduğu gibi bir çözümü kabul ettirme olmayıp, konuları açıklığa kavuşturmak ve uzlaşmayı kolaylaştırmak olan bir aracı huzurunda karşı karşıya gelmeyi kabul eder.

3- Danışma: Danışma, en yaygın olan ve idare tarafından en çok kabul gören bir resmi katılım biçimidir. Sürekli komisyona katılma, kamuoyu başvuruları ve danışma niteliğinde referandum olmak üzere üç kurumsal danışma biçimi ayırdedilir.

Ulusal ölçekte olduğu gibi bölge ölçeğinde de çevre alanında yetkili kurul ve komisyonlar, çevre dernekleri temsilcilerine resmen yer veriyorlar. Bunun en yaygın uygulaması, ABD'de ve Fransa'da görülmektedir. Kamuoyu anketleri veya halk başvuruları işe, kamuya açık genel bir danışma aracı haline gelmektedir. Fransa'da 1983 yasasıyla çevreyi etkileyebilecek bütün çalışma ve yapılan anket kapsamına alınmıştır. "Kamusal anketlerin demokratikleştirilmesine ve çevrenin korunmasına ilişkin yasa" yurttaş katılımını güçlendirme iradesini yansıtır.

Almanya, Belçika, Fransa ve İngiltere'de çevreyi etkileyen faaliyet ve yapı tasarısının genişliğine göre, yerel ve ulusal günlük basında ilan zorunluğu öngörülmüştür. Hollanda'da Çevreyle ilgili idari usul yasası (1979), çevre konusundaki bütün izin kategorileri için, komşulara bildirme ve gazetelerde yayını öngörerek, halk başvuruları getirmiştir. Karar, hazırlanma aşamasında eleştiri getirenlere bildirilmelidir. Almanya'da izin kararının halkın eleştirilerini çürütmesi de gerekiyor. Kebek'te, 1980'den bu yana etki değerlendirmesine tabii tutulan tasarılarla bağlantılı çevre üzerine halka açık oturumlar bürosu anketlerin kurumlaşmasını sağlamıştır. Halkın tercihlerini araştırmak amacına yönelik çevre konusundaki kamuoyu yoklamaları özellikle ABD'de gelişmiş bulunmaktadır.

Danışma niteliğinde referanduma gelince; Belçika, Danimarka ve Kanada'da, ayrıca ABD, İtalya ve İsviçre'de, daha çok bölgesel ve yerel ölçekte çevre tasarıları üzerine sık olarak başvurulmuş bu yol, etkisi sınırlı kalmakla birlikte, halkın iradesini doğrudan açıklamasına imkan tanımaktadır.

4- Kararlara Katılma: Karara katılma, herşeyden önce, genel nitelikli metinlerin hazırlanmasına katılma biçiminde olur. İdare, yeni usuller ve kirlenmeye karşı normlar tesbit etmek için çevre alanında genel metinler gerektiren bir reform çalışmasına başladığında, bunu kendi birimlerinde gizlilik içinde yapabileceği gibi, mevcut kuruluş ve komisyonlara danışarak veya tepkilerini ortaya koyabilmeleri için herkese hazırlık dosyalarına ulaşma yolunu açarak yapabilir. Norveç ve ABD'de bu tür uygulamalar geçerli kılınmıştır.

Sonra, halk girişimi, bireylere, bir metnin referanduma sunulması veya parlamentonun bir metni ele almasını isteme imkanını tanır. Burada bir anayasal hak veya yasama sürecini başlatma hakkından söz edebilir. Halk girişimi konusunda İsviçre ve ABD önemli deneyimlere sahiptirler.³³

Nihayet, karar referandumunu belirtilebilir. Karar almaya ilişkin referandumda da, kanton düzeyinde ve federal düzeyde, İsviçre başta gelmektedir. Referandum sayısı son yıllarda özellikle çevre sorunlarında artmıştır. Ekolojist derneklere büyük baskı gücü veren halk girişimidir. Son referandumlardan biri, nemli bir bölgede askeri alan kurulması yasağı kararı şeklinde oldu. Almanya Bavyera Eyalet Anayasası, çevre konusunda karar referandumu öngörmektedir. 1978'de Avusturya'da Millet Meclisinin girişimiyle düzenlenen referandum, nükleer santrallara özel bir yasa ile izin verilip verilmemesinin bilinmesi noktasında toplanıyordu. İtalya'da aynı konuda 1987 yılında referanduma gidildi. ABD'de 39 Devlet, gerek Federe Devlet düzeyinde gerekse yerel ölçekte referandum öngörmektedir.

33) KABOĞLU, İ. Çevre Hakkı Karşısında... " a.g.e., Sh.132

5- Çevrenin yönetimine katılma: Yurttaşlar, dernekler aracılığıyla giderek çevrenin yönetimini üstlenmeye davet ediliyor. Çevresel kamu hizmetlerinde ayrıcalıklı bir konuma sahip dernekler, gerek kendi girişimleriyle korunmuş olan doğal alanları işletirler, gerekse resmen kendilerine verilen görev çerçevesinde ulusal parkların korunması veya yurttaşların çevre bilimleri alanında yetiştirilmesi görevlerini üstlenirler.³⁴

E- TÜRK ÇEVRE HUKUKUNDA KATILIM

İdare-yurttaş ilişkisini somutlaştırmak için ilkin çevrenin idari-siyasi örgütüne değinilmesi gerekir.

a. Çevre Yönetimi

Türk Çevre Yönetimi, örgüt ve kurullar olmak üzere başlıca iki bölümden oluşmaktadır.

1- Çevre Bakanlığı

Çevre yönetimi Bakanlık düzeyinde örgütlenmiş bulunmaktadır. Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri hakkında Kanun Hükmünde Kararname'ye göre; Bakanlığın görevleri özetle şunlardır:

a) Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için prensip ve politikaları tesbit etmek, programlar hazırlamak; (...)

b) Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların birarada düşünülmesine imkan veren rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere,.. çevre düzeni planları hazırlamak;

c) Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla ülke şartlarına uygun olan teknolojiyi belirlemek;..

³⁴) KABOĞLU, İbrahim; a.g.e., Sh.132

c) Çevreye olumsuz etki yapabilecek her türlü plan ve projenin, fayda ve maliyetleriyle çevresel olguların ortak bir çerçeve içinde değerlendirilmesini gerçekleştirecek çevresel etki değerlendirmesi çalışmasının yapılmasını sağlamak, bu çalışmaları denetlemek ve izlemek;

d) Çevre konusunda görev verilmiş olan özel ve kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak; bu konuda faaliyette bulunan gönüllü kuruluşları yönlendirmek, desteklemek...

e) Çevre uygulamalarına etkinlik kazandırmak için sürekli bir eğitim programı uygulamak; çevre bilincini geliştirmek, çevre problemleri konusunda kamuoyu araştırmaları yapmak. (...)

2- Çevre Kurulları

Çevre Bakanlığının sürekli kurulları şunlardır: Yüksek Çevre Kurulu, Çevre Şurası ve Mahalli Çevre Kurulları.

Bu kurulların oluşum ve görevlerini belirleyen KHK çevrenin yönetimini ilke olarak kamu kurum ve kuruluşlarına vermekte, gönüllü kuruluşları ise, yalnızca Çevre Şurasına çağrılacak kişi ve kuruluşlar arasında belirtmektedir. Resmi Kurullar içinde gönüllü örgütlere ilk kez yer verilmiş olmakla bir ilerlemeden söz edilebilirse de bunun katılım konusunda oldukça sınırlı kaldığı açıktır.

b. İdare-Yurttaş-Yargı

Bu üçlü ilişkiyi ne Çevre Kanunu, ne de 443 sayılı KHK yansıtır. Sistematik veya içerik yönünden çevre hakkının gerçekleşmesini "idare-yurttaş-yargı" ilişkisi bağlamında öngörmeyen Türk Çevre Hukuku mevzuatının ancak kimi hükümleri konumuza ışık tutucu özelliğe sahip bulunuyor.

1- Çevre Kanunu'nun 30 uncu maddesi; çevre hakkı karşısında İdare ve yurttaşların konumu bakımından ilgi çekici bir hüküm öngörmektedir:

"Çevreyi kirleten veya bozan faaliyetten zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişiler idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulmasını isteyebilirler."

Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar görenin idari makamlara başvurusu bir menfaat ilişkisini yansıttığından klasik başvuru yolu olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık, herhangi bir çıkar ilişkisi söz konusu olmaksızın "haberdar" olmak da idari makamlara başvurmak için yeterlidir. Burada, yurttaş hakkın öznesidir; muhatabı da yurttaş olabilir. Çevreyi kirleten yurttaş da olabilir, aynı zamanda yatırımcı kuruluş olarak İdare de. Yasa bir ayırım yapmamakla birlikte, bireyin hakkın öznesi olma konumu öne çıkarılmış bulunmaktadır.³⁵

Hak öznesi ögesi, "gerçek ve tüzel kişiler" olarak belirtildiği için geniş olarak yorumlanmalıdır. Çevre Kanunu, 3 üncü maddesiyle birlikte ikinci kez "tüzel kişiler" den özne olarak söz etmektedir. Tüzel kişiler kavramını kullanmakla hakkın öznesini genişletmesi yanında, gönüllü yurttaş girişimlerine de görev ve yetkiler tanımış olduğu yorumu yapılabilir.

Yasanın ilgili maddesi İdare'nin yargısal denetimi açısından değerlendirildiğinde; çevresi, gerçek ve tüzel kişilerin İdare'ye başvuru hakkını düzenleyen hükmün, bu makamı harekete geçirme özelliği de bulunmaktadır. İlgili idari makamın durumuna göre, yurttaşın yargı yoluna başvurma hakkı da doğar. İdare, çevreyi kirleten veya bozan faaliyeti durdurmazsa, yargı organı önünde sorumlu duruma düşer. Aynı şekilde, faaliyeti zamanında durdurmaması, kısmen durdurması veya ilgilinin başvurusunu reddetmesi, tam yargı davası hatta iptal davası nedenini doğurabilir.

35) GÜRAN, Salt; "Çevre Kanunu Uygulamalarına Karşı İdari Dava Açma Olanağı", İstanbul'un Çevre Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu, İstanbul, 1990, Sh.455.

Yasanın ilgili maddesi İdare'nin yargısal denetimi açısından değerlendirildiğinde; çevresi, gerçek ve tüzel kişilerin İdare'ye başvuru hakkını düzenleyen hükmün, bu makamı harekete geçirme özelliği de bulunmaktadır. İlgili idari makamın durumuna göre, yurttaşın yargı yoluna başvurma hakkı da doğar. İdare, çevreyi kirleten veya bozan faaliyeti durdurmazsa, yargı organı önünde sorumlu duruma düşer. Aynı şekilde, faaliyeti zamanında durdurmaması, kısmen durdurması veya ilgilinin başvurusunu reddetmesi, tam yargı davası hatta iptal davası nedenini doğurabilir.

Menfaat ölçütü, çevre davalarında biçim değiştirmektedir. Herşeyden önce, İdari Yargılama Usulü Kanunu ile Çevre Kanunu arasında genel yasa-özel yasa ilişkisi kurulabilir. Bu durumda ikincisinin açık olarak hükme bağladığı alanlarda genel yasa kuralları geri çekilir. Bu bakımdan Çevre Kanunu, 30 uncu maddesiyle, İdare'ye başvuru konusunda "ilgi" bağını yeterli görmektedir. Bunun dışında birinci maddesinde, çevrenin, bugünkü ve gelecek kuşakları kapsayacak biçimde "bütün vatandaşların ortak varlığı" olduğu yolunda temel kuralı koymaktadır. Burada, gerçek ve tüzel kişilerin "ortak sahipleri ve sorumluları" bulundukları çevrenin kirletilmesi veya bozulması sonucu, kişisel, güncel ve somut menfaatlerin çiğnendiği için harekete geçmeleri söz konusudur. Bunun dışında, teoride çevre davasında da klasik menfaat şartı ölçütünün gerekli olması gerektiği görüşünde olanlar da vardır.³⁶

Bu konuda tüzel kişiler açısından farklı bir yorumu gerektirecek hüküm bulunmamaktadır. İki nedenle: bir kere, ilgili mevzuat açıkça gönüllü birey örgütlenmelerine yer vermektedir. Sonra, dernek, vakıf gibi tüzel kişiliği bulunan gönüllü kuruluşların amaçları çevreyi korumak olduğuna göre, çevreye zarar verici eylem ve faaliyetlere karşı dava yeteneğine sahip bulunmaları son derece doğaldır.

36) TANDOĞAN, Haluk; Çevre Kanununun Uygulanması, a.g.e., Sh.199

Genel olarak, çevreyi muhafaza hakkının tanınması, yetkili mahkeme önünde gerçek bir dava hakkını da açmalıdır. Böyle bir hakkın varlığı, bireylerin, çevrelerini tehlikeye sokan tasarı ve kararlardan önceden haberdar edilmelerini gerekli kılar (bilgi-lenme hakkı). Çevre hakkı önleyici önlemi içermesi yönünden aynı zamanda usuli bir haktır.

2- Çevre Kanunu'nun kirletme yasağını öngören 8 inci maddesi, belirli faaliyetle-ri yasaklamaktadır:

"Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verebilecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde orta-ma vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak ya-saktır".

Yasağa uyma mecburiyeti ve tedbirleri alma yükümlülüğü kamu kurum ve kuru-luşlarını da kapsamına almaktadır. Belirtilen yasaklara uymayan, öngörülen faaliyetleri yerine getirmeyen kuruluşlar için yaptırım uygulanacaktır. Bunlar kamu kurumları ise, tam yargı davası açılabilir; zarar görenler, İdare'yi hizmet kusuru nedeniyle mah-kum edilebileceklerdir.

3- Çevre Kanunu'nun 10 uncu maddesine göre, arıtma tesis veya sistemlerini kurup işletmeye hazır hale getirmeyen kurum, kuruluş ve işletmelere işletme ve kullan-ma izni verilmez.

Girişim özgürlüğünü çevre lehine sınırlayan bu hüküm, sınırlamayı İdare'nin ön-denetim yetkisi ile getirmektedir. Öndenetim, yasaklama ile sonuçlanabilmekle birlik-te, İdare'nin bu yetkiyi kullanabilmesi koşula bağlandığından, bağlı yetkiden söz edile-bilir. İzin vermeme durumunda, ilgililer işlemin iptali için yargı yoluna başvuracakları gi-bi, İdare'nin gerekli koşulları yerine getirmeyen kuruluşlara vereceği izin işleminin da yargısal denetime açık bulunduğu kuşku bulunmamaktadır.

2.BÖLÜM

ÇEVRE DUYARLILIĞI

I.ÇEVRE DUYARLILIĞI VE ÇEVRE KORUMA

A- ÇEVRE SORUNLARI VE DUYARLILIK

Dar anlamda çevre duyarlılığı, çok eski tarihlerden bu yana insanoğlunda var olmuştur. İnsanlar çoğu kez, yaşamlarını sürdürebilmek, dar anlamda çevrelerini geliştirmek için sürekli mücadele etmişlerdir. Çiçekleri, böcekleri, ormanı sevmişler, aynı zamanda, yaşamlarını sürdürebilmek için doğal kaynakları kullanmışlar, ağaçları kesmişler, hayvanları öldürmüşlerdir. Son zamanlara kadar insanlar, suyun, havanın temizliği, hayvanların, ağaçların varlığı gibi çevresinin temelini oluşturan kaynakları kendiliğinden var olan, sürekli ve tükenmez sanmışlardır. Böyle bir anlayışın sonucu insanlar, özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren, sınırsız sandıkları doğal kaynakları alabildiğine sömürmüşler ve yaşam standartlarını arttırmaya çalışmışlardır.

Ancak insanlık, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra geniş anlamda çevre konusunda kaygılar duymaya başlamıştır.

Birleşmiş Milletler, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu hazırladığı raporda 900 gün içinde (Ekim 1984-Nisan 1987) dünyada şu olayların olduğunu belirtmiştir:³⁷

* Afrika'da kuraklık 35 milyon insanı etkilemiş, 1 milyon insan açlıktan ölmüştür. Hindistan'ın Bhopal yöresindeki zirai mücadele ilaç fabrikasındaki sızma sonucu 2000 insan ölmüş, 200.000 insan sakat kalmıştır.

* Mexico City'de sıvı gaz tankları patlamış, 1000 kişi ölmüştür.

37) TÇSV, Ortak Geleceğimiz Ankara, 1990, Sh.23,

* Çernobil nükleer reaktöründeki patlama, nükleer radyasyonu tüm Avrupa'ya yaymış, gelecekte insanların kansere yakalanma ihtimalini arttırmıştır.

* İsviçre'deki bir kaza sonucu, zirai mücadele ilaçları ve civa Ren nehrine akmış, milyonlarca balık ölmüş, Almanya'nın ve Hollanda'nın içme suyunu tehdit etmiştir.

* Tahminen 600 milyon insan, sağlıksız içme suyu ve kötü beslenme sonucu ortaya çıkan ishalleri hastalıklardan ölmüştür.

20. yüzyılın sonuna doğru yaşanan şoklar, çevre kirliliğinin sınır tanımaması, diğer yandan iletişim araçlarının çok hızlı gelişmesi sonucu, dünyanın bir ucundaki bir olayın, diğer ucunda çok kısa sürede duyulması, televizyonda izlenmesi, bütün dünyada önemli bir "çevre duyarlılığı"nın oluşmasına neden olmuştur. İnsanlar artık bir yandan kendi dar çevresinin kirlenmemesi ve bozulmaması için mücadele ederken, diğer yandan dünya ölçeğinde sonuçlar doğuran çevreyi bozucu faaliyetlere karşı çıkmaktadırlar. Çünkü artık insanlar, dünya ölçeğinde, ormansızlaşmadan, çölleşmeden, kirlenmeden, çevrenin bozulmasından, bitki ve hayvan türlerinin kaybindan, yağış düzeninin değişmesinden, asit yağmurdan, ozon tabakasının delinmesinden, dünyada yaşayan herkesin zarar gördüğünü, en çok zararı da yoksul ülkelerin gördüğünü bilmektedirler. Sorunlar birbirine karşılıklı bağımlılık içindedir ve kapsamlı yaklaşımlar, kapsamlı mücadeleler gerektirmektedir.

Yine insanlık, çevre bozulmasının, doğal kaynakların tüketilmesinin önemli nedenlerinden birisinin hızlı nüfus artışı ve bunun sonucu olarak, özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde patlama biçiminde ortaya çıkan sağlıksız kentleşme olduğunu görmektedir. Bugün sanayileşmiş ülkelerin uzmanları, sanayileşmiş ülkelerin kendi gelişmeleri için dünyanın çevre kaynaklarının çoğunu tükettiğini bilmektedir. Zengin ülkeler lehine ortaya çıkan eşitsizliğin, kendisinin de en önemli çevre ve gelişme sorunu olduğu kabul edilmektedir.

Bugün gelinen noktada, yerel bir kaynağın zayıflamasının daha geniş alanları zayıflattığı, fabrikaların zehirli atıklarının denizleri kirleterek balıkçıları balıklarından ettiği, Amazon ormanlarının tahribinin dünyanın yağış düzenini etkilediği bilinmekte ve yeni bir çevre duyarlılığı ortaya çıkmaktadır. Bu duyarlılık düzeyi, en öz biçimde, "Evrensel düşün, yerel hareket et" sloganı ile ifade edilmektedir. Bunun anlamı, hepimizin tek bir yerkürede yaşadığımız ve sorunların birbiriyle bağımlılık içinde olduğu, kapsamlı yaklaşımlar gerektirdiği, fakat aynı zamanda yerel olarak mücadelenin, halkın katılımının giderek önem kazandığıdır. Çevre duyarlılığı insanlar için giderek yaşamın her alanını kucaklayan, bir ortak anlayış ve ortak sorumluluk haline gelmektedir. Böyle olunca da, çevre duyarlılığına sahip olma, temel insan haklarını, eşitlik ve adalet ilkelerini kucaklayan, çağdaş insanın davranışlarının çerçevesini oluşturmaktadır.

Çevre duyarlılığı aynı zamanda önemli bir sorumluluk getirmektedir. İnsanlar kendi hareketlerinin başkaları üzerindeki etkilerini dikkate almak zorundadırlar. Almazsa sonuçta kendisi de zarar görmektedir. Özellikle Türkiye gibi, gelişmekte olan ve hızlı nüfus artışı ve kentleşme sürecini yaşayan toplumlarda, hızlı değişim sonucu ahlak kuralları, sosyal ilişkiler, değerler de hızla değişmektedir. Böyle toplumlarda, insanlar diğerlerinin olumlu bir sosyal davranışa uyacağından kuşku duymakta ve dar bir bakışla, kendi çıkarını ön plana almaktadır.

Özellikle kentlerde, her gün bu tür davranışların örneklerini yaşamaktavız. Örne-

dirler. Dünya ölçeğinde de doğal kaynaklarını daha çok sömüren veya sömürten fakir ülkeler, zengin ülkelere göre, gerek para, gerekse teknoloji kullanımı açısından daha avantajlı durumdadırlar. Sonuç olarak, çağdaş insanın "çevre duyarlılığı" eşitsizlikle, yoksullukla, açlıkla, ikili ahlak yapıları ile mücadeleyi gerektirmektedir.³⁸

B-DUYARLILIK VE BİLİNÇ KAVRAMLARI

"Duyarlı" sözcüğü, duyabilme, dış etkenlere karşı hassas olma, uyarılar karşısında tepki gösterme, "duyarlılık" ise, duyarlı olma hali olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanıma bireyler ve toplumlar açısından bakıldığında, tek tek bireylerin ya da toplumların dış etkenlere karşı gösterdikleri tepkiyi ifade ettiği anlaşılmaktadır. Dış etkenlerin de çevre şartlarından başka bir şey olmadığı düşünülecek olursa, bu şartların soruna dönüşmesinin birey ya da toplumu olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Bu tür çevre sorunlarıyla karşılaşan birey ya da toplumun, kendini etkileyen sorun karşısında bir tepki göstermesi beklenmektedir ki, işte bu tepki çevre sorunlarına gösterilen duyarlılık kavramında ifadesini bulur.

"Farklı toplumsal ve ekonomik gelişmişlik düzeyinde bulunan toplumların çevre sorunları da farklı özellikler taşımakta ve bu toplumların sorunu algılayış biçimleri, sorunlara gösterdikleri duyarlılık biçim ve dereceleri de farklılık göstermektedir."³⁹

Bilinç; kişinin kendi varlığı ve davranışları hakkındaki duyguyu ve bunların farkında oluşu olarak tanımlanmaktadır.

Bir diğer tanıma göre bilinç; "insanın çalışma süreci içinde, veya toplumsal ilişkiler süreci içinde nesnel çevresini ve kişisel varoluşunu anlamasını sağlayan düşünsel süreçlerin toplamıdır."⁴⁰

38) ÜNLÜ, Halil; Yerel Yönetim ve Çevre; IULA Çevre Kitapları Serisi, İstanbul, 1991, Sh.77,

39) ÖZDEMİR, Şevket; "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık, Ankara, 1987, Sh.87,

40) OZONKAYA, Özer; Toplum Bilimleri Sözlüğü, a.g.e., Sh.24

C- ÇEVRE KORUMA FİKRİNİN DOĞUŞU

Bilinçli çevre koruma girişimleri Sanayi Devriminden sonra başlamıştır. Bunun en büyük sebebi, tabiatın önemli boyutlarda kirlenmeye başlaması ve tabiatın önemini kavrayan insanların giderek çoğalmasındır. Ancak daha önceleri de ileriye gören düşünürler konunun önemini vurgulamışlar ve bu düşünürlerin fikir ve uyarıları, tabiatı koruma fikrine kaynaklık etmiştir.

İnsanların sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin etkileşimini kavraması ve karşılaştırmalı çevre anlayışının gelişmesi zaman almıştır. "Timaeos" diyalogunda evrenin doğuşu görüşünü ifade ederek, bütün yaratılmış şeyleri; toprak, hava, su ve ateş gibi temel elementlerin farklı bileşimlerinin ürünü olarak görmüştür.⁴¹

İ.Ö. 384-322 yılları arasında yaşamış olan Aristoteles, "bir şehrin kuruluşunda yerinin ve su durumunun önemini vurgulayarak, hava ve suyun insan sağlığı için ne denli gerekli olduğunu söylemiş insan ve çevre sağlığı ile ilgili günümüzde de geçerli olan görüşler sergilemiştir."

İbni Haldun da Mukaddime'de, bir şehir kurulurken, çevre sağlığının önemine değinmiştir.

Çevre korumacılık ve çevre duyarlılığı "tabiata dönüş"den ortacağ ve yeniçağ düşünürlerinin tabiat ve uygarlık konusundaki yaklaşımlarına kadar felsefi kökleri olmasına rağmen genellikle son bir iki yüzyılın ürünüdür. Çevre koruma hareketi ve düşüncesi çevre sorunlarının gelişimine paralel olarak gelişmiş ve bugünkü seviyesine ulaşmıştır. Günümüzde üzerinde tartışmalar yapılmasına ve ciddi spekülasyonlar olmasına rağmen ekolojik bir dünya görüşünden bahsedilmektedir.

41) United Nations Environment Programme, Nairobi, UNEP Published 1979

Toplumların yükseliş dönemlerinde hayatın bütün alanlarında insanlar ve onların oluşturdukları örgütler pekçok konuda duyarlı ve önemli çözümler getirecek zihniyetle donanmışlardır. Özellikle büyük uyarılarda çevreye bakışta olumlu tavırlar gözlenmektedir. Uygarlıkların hızlı dönüşüme uğradığı hızlı çöküş ve yükseliş dönemlerinde ise her alanda bir karmaşa yaşanmaktadır.⁴²

Çevrenin kirlenmesi, bu konuda rahatsız olanları harekete geçirmiş, "çevrenin önemini vurgulayarak korunması gerekliliğini savunmuşlar, halkı ve iktidarı uyarmaya, hatta baskı yapmaya başlamışlardır. Günümüzde de "tabiatı severler", "çevre korumacılar", "çevreciler", önemli bir siyasi güç durumundadırlar."

Önceleri çevre kirlenmesinden endişe duyanların sayısı azken, kirliliğin yoğunlaşması sonucu bu sayı da giderek artmış, ve çevre hareketi ortaya çıkmıştır. 1800'lerde boş zamanı değerlendirmek ve doğal güzellikleri tanımak amacıyla kurulan dernekler; çevrenin kirlenmeye başlamasıyla çalışmalarını yoğunlaştırmışlar ve çevreyi savunucu bir pozisyon almaya yönelmişlerdir.

Özellikle 1950'lerden itibaren halkı yönlendirmek, tedbirler alıcı politikalar oluşturmak amacıyla bu dernekler, baskı yapmaya başladılar.

Çevreye evrensel olarak sahip çıkılması, sorunların derinlemesine araştırılarak çözümlere gidilmesi ve dünyanın "insanlığın ortak mirası" olduğu görüşüne yaygınlık kazandırılması 1960'larda görülen bir gelişmedir.

"Çevre bilinci konusunda 1960'lı yıllarda kazanılan ve başlangıçta sloganlar düzeyinde doğan ilgi, giderek programlara ve uygulamalara doğru gidilmesini sağlamış; konu hemen her ülkede ve uluslararası düzeyde yasal çerçeveler kazanıp kurumlaşarak 1980'lere erişilmiştir."⁴³

42) GÖRMEZ, Kemal; a.g.e. Sh. 81.

43) DİNÇER, Meral; "Çevre Eğitiminin Önemi", Çevre Üzerine TÇSV Yay., Ankara, 1987, Sh.250

Uluslararası düzeyde, çevreye ilişkin önemli bir dönüm noktası 1972'de toplanan ve "Stockholm Konferansı" olarak adlandırılan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'dır. Yerleşme alanlarının yönetimi, doğal kaynaklar, genel olarak kirlenme, denizlerin kirlenmesi, kirlenme olgusunun eğitsel yönleri gibi konuların ele alındığı bu konferansta, gelişmekte olan ülkeler, kendi yapılarından doğan özel sorunlara dikkati çeken kararlar aldırılmayı başardılar.

Stockholm Konferansı nedeniyle Barbara Ward ve Rene Dubos'un yayınladıkları raporda şunlar denmektedir: "İnsan iki dünyada yaşıyor. Birincisi bitkilerin ve hayvanların, toprakların ve suların, kendisinden de bir parçasını oluşturduğu doğal dünya. Ötekisi, insanın araçlarından ve makinelerinden yararlanarak, bilgilerini ve düşlerini kullanarak, sahip olduğu araçlara ve izlediği amaçlara uygun bir çevre oluşturmak için kurduğu, toplumsal kurumlar ve nesneler dünyasıdır".⁴⁴

1972 Stockholm Konferansı, Birleşmiş Milletler'in diğer bir ifadeyle çeşitli ülkelerin konuya duyduğu ilginin sonucu gerçekleşmiş, bunun ardından uluslararası düzeydeki örgütlenmeleri, ulusal örgütlenmeler takip etmiş, ülkelerin anayasaları ve hukuk sistemleri çevre konularına geniş yer vermeye başlamış, uluslararası alanda ve hemen her ülkede kamuoyunun artan ilgisi sonunda, çevre politikaları önem kazanmıştır.

Çevreye karşı ilginin ve ilk çevrecilik akımlarının, doğaya ve doğanın korunmasına gösterilen ilgi şeklinde, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı söylenebilir.⁴⁵

Çağdaş çevrecilik akımı, toplumda her türlü çatışmayı reddeden, ahenge, dengeye ve barış içinde birlikte yaşamaya dayanan bir kavramdır. Çevrecilik akımının kökeninde, toplumsal birlik ve beraberlik, gibi insancıl değerler vardır. Çevre Sorunları, evrensel olarak, üzerinde herkesin birleşebileceği değerler olarak kabul edilmektedir.

44) KIŞLALI, A.Taner; " Toplum Bilim Uzmanlarımızın Çevre Planlaması", Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları, Sh.257, TSBD. Yay., An. 1984

45) KELEŞ, R; HAMAMCI, C; ARAT Z; Türkiye'nin Çevre Politikası, Sh.26, TÇSV Yay., Ankara, 1987

Çevrecilik hareketi; insanoğlunun modern teknolojik gelişmelerin ve plansız iktisadi büyümenin bir sonucu olarak canlı hayatının bağlı olduğu ekosistemi hızlı bir şekilde tahrip ettiği varsayımından yola çıkmaktadır.

Tüketim alışkanlıklarının değişmesi "çevre sorunlarına önemli sebebi olarak bütün toplumları etkilerken 1960 sonrası batı düşüncesindeki değişimler ve bunların toplumsal hayattaki yansımaları mevcut üretim, teknoloji, sanayileşme hatta bütünüyle yaşam biçimlerini sorgulayarak daha ekolojist bir anlayışın yayılması konusunda büyük gelişmeler kaydetmişlerdir. Özellikle Capra, Shmacher, Havemann, Bahro gibi düşünürlerle, Frankfurt okulunun bazı temsilcileri (Habermas) çevreye karşı daha duyarlı bir dünyanın oluşmasının teorik ve felsefi temellerini oluşturmaya başladılar. Bu çalışmalar daha sonra ulusal ve uluslararası kurumlar düzeyine de yansımaya başladı".⁴⁶

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir sosyal, siyasal güç haline gelen çevre koruma hareketinin en aktif ve önemli kısmını "Çevre Koruma dernekleri" oluşturmaktadır. Çevre koruma dernekleri, baskı grupları kategorisinde önemli bir yer meydana getirmektedirler. Bu dernekler, ekolojik dengenin sağlanması için çalışmada bulunurlar ve hedeflerine ulaşmak için çalışmada bulunurlar ve hedeflerine ulaşmak için; baskı yolları, lobi faaliyetleri, halk eğitimi ve bilinçlendirilmesi kampanyalarına ve protesto yollarına başvururlar.

Bugün birçok ülkede çevre hareketi oldukça yaygın ve etkindir. "Örneğin, Amerika'da çevre koruma amacıyla faaliyette bulunan gruplara üye sayısı 4 milyonun üzerindedir. F.Almanya'da, çevrenin tahribine yönelik girişimleri önlemek amacıyla 15 bin "yerel protesto grubu" faaliyet halindedir. Fransa'da ise çevreyi korumak amacıyla kurulan dernek sayısı 25 bin dolayındadır."⁴⁷

46) GÖRMEZ, Kemal; a.g.e Sh. 12

47) ÖZ, Esat; Çevre Koruma Derneklerinin Çevre Politikalarının Oluşumundaki Rolü, (Master Tezi), Sh.46, Ankara, 1986

Çevre sorunlarıyla Birleşmiş Milletler ona bağlı uzmanlık kuruluşlarından başka, Dünya Bankası, Avrupa Topluluğu, Ekonomik Gelişme ve İşbirliği Örgütü, Avrupa Konseyi ve Nato gibi kuruluşlar da yakından ilgilenmektedirler.

II.DÜNYADA ÇEVRE SORUNLARINA DUYARLIK

A) A.B.D.'de ÇEVRE DUYARLILIĞI

Önceleri boş zamanı değerlendirmek ve tabiatı tanımak amacıyla oluşturulan gruplar dağcılık klüpleridir. Bunlardan biri olan Appalachian Dağ Klübü 1876'da kurulmuş, aynı yıl Portland Beyaz Dağ Klübü faaliyete geçmiş, 1892 yılında ise Sierra Club kurulmuştur.

Klülerin amaçları arasında tabiatı korumak amacıyla yetkililer nezdinde girişimlerde bulunma yer almasına rağmen, ilk önceleri çevreyi tanımak, tabiatı sevenler arasında dostluk bağlarını geliştirmek ön planda idi ve bu kuruluşlar günümüzün çevre hareketinin temelini oluşturmuşlardır.⁴⁸

Soruna kamuoyunun dikkatini çeken ilk önemli olay ise 1948'de, Pensilvanya'nın Donora Kasabasındaki duman ve sis olayıdır. 6 gün boyunca kasabanın üstünden kalkmayan ve 20 kişinin ölümüne sebep olan bu olay, henüz çevre bilincinin gelişmemiş olduğu bir dönemde, kamuoyunun dikkatlerini bu konuya çekmiştir.

1960'lı yıllardan itibaren koruma gruplarının sayısı artmıştır. 1973'de A.B.D.'de 5000'den fazla çevre kuruluşunun olduğu tesbit edilmiştir.

⁴⁸) URAL, Engin; "Çevrecilik Modern Muhafazakarlıktır", Tercüman Gazetesi, (10 Mart 1987)

1960-1963 yılları arasında, Mississippi Nehri'nde 5 milyona yakın balığın ölmesi, kamuoyunu harekete geçirmiş ve ölümlerin "Enderin" adlı haşere öldürücü ilaçtan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine tepki büyük olmuş ve olay bakanlıklar ile senato'da ele alınmıştır.

Çevre sorunlarına ilgi ve ilgili eylemlerin birden artması 1970 yılı içinde, üniversiteler ve azınlık grupları da, çeşitli eleştirilerde bulunarak, çevre sorunlarının ele alınış biçimine karşı çıkmaya başladılar. Aynı yıl içinde ortaya çıkan çevre korumacı yüzlerce grup, sorunu farklı yönleriyle tartışmaya ve kamuoyu oluşturmaya başladı.

Kamuoyunda çevre konusundaki bu duyarlılık gelişimi karşısında Federal Hükümet de, önlemlerini hızlandırmak zorunda kaldı. "Nitekim, 1969'da çıkarılan Çevre Politikası Yasası'nı 1970'de Kaynak Koruma Yasası izledi. Gürültü ve radyasyon standartları saptandı."⁴⁹

A.B.D.'nin uluslararası politik gelişmeleri ve ekonomiyi de büyük ölçüde yönlendirmesi, bu ülkedeki çevreci baskı gruplarına uluslararası çevre konularıyla ilgilenme ve dolaylı olarak bu gelişmeleri de etkileme fırsatı vermektedir. Amerikan yardım programlarını karara bağlayan Kongre, çevreci grupların baskısını devamlı olarak hissetmektedir. Diğer ülkelere yapılan yardımlarda çevre konusunun önem kazanmasını, çevreyi gözardı eden kalkınma projelerinin desteklenmemesini isteyen çevreciler sadece Amerikan yardımlarıyla değil, A.B.D.'nin sözsahibi olduğu uluslararası kuruluşlar yoluyla da etkilerini sürdürmektedirler.

49) ÖZDEMİR, Şevket; a.g.e, Sh. 92

1984'te Amerikan Kongresi'ni etkileyen çevreciler, "Çevre kirliliğinin bütün dünyadaki biyolojik zenginlikleri tahrip ettiği" noktasından hareketle, başta kendi ülkeleri olmak üzere, A.B.D.'nin katkıda bulunduğu uluslararası kuruluşlar da dahil, çeşitli fonların bu konuya ayrılmasını sağlamışlardır. Yine A.B.D.'nde çevreci gruplar, A.B.D.'nin Dünya Bankası'na sağladığı desteklerde, "gelişmekte olan ülkelerde finanse ettiği projelerde, öncelikle çevre konularına ağırlık vermesi" politikasını kabul ettirmişlerdir. Dünya Bankası'nın Başkanı Barber Conable, 5 Mayıs 1987'de, Dünya Kaynakları Enstitüsü'nün toplantısında yaptığı konuşmada, bundan böyle, Dünya Bankası'nın çevre korumasına öncelik vereceğini belirtmiştir.⁵⁰

B) AVRUPA'da ÇEVRE DUYARLILIĞI

Avrupa ülkelerinin çoğunda da çevre duyarlılığının oluşması ve harekete dönüşmesi, aşağı yukarı A.B.D.'deki gibidir.

Doğayı tanıyarak, korumak amacıyla kurulan ilk derneklere İngiltere'de rastlamaktayız. Bunlar, 1824'de kurulmuş olan "Hayvanlara Yapılan Zulümü Önleme Cemiyeti", 1857'de kurulan "Alpçilik Klübü", 1885'de kurulan "Milli Emanetleri Koruma Derneği"dir.⁵¹

Avrupa'da Kentlerin monoton yaşamından bıkararak, boş zamanlarında tabiatla başbaşa olmak isteyenler, çevre hareketinin başlangıcını oluşturmuşlardır. 1800'lerde kurulmaya başlayan dernekler giderek çoğalmıştır.

Avrupa'da çevreyi korumak amacıyla mücadele vermekte olan binlerce kuruluş ve bunların öncülüğünde çevreyi korumak için biraraya gelen yüzbinlerce insanın tutarlı bir şekilde amaçlarına varabilmek için çeşitli yollara başvurmaları ve sonuçta isteklerine ulaşmaları, Avrupa'da yaşayan insanların "çevre" konusunda ne kadar duyarlı

50) KELEŞ, R; HAMAMCI, C; ARAT, Z; a.g.e., Sh.43

51) YAVUZ, F; KELEŞ, R; Çevre Sorunları, a.g.e., Sh.190

olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Çevre korumacı grupların ve kamuoyunun bilinçlenmesi ve soruna gösterdiği tepki, Avrupa ülkelerindeki partilerin çevre ile ilgili olarak politika oluşturmalarına neden olmuştur.

*** Federal Almanya**

F.Almanya'da çevre hareketleri 1960'larda başlamakla beraber, diğer Batı Avrupa ülkelerine oranla daha çabuk gelişmiştir. Özellikle Rhine Vadisi'nin sanayileşmesiyle yörenin kirlenmesi, yöre halkının bilinçlenmesine sebep olmuştur. "Daha çok yerel sorunlardan; çevre korunması, kent planlaması, sağlık, trafik gibi konulara eğilerek, çözüm getirmek amacıyla kurulan dernekler" sonraları nükleer enerji karşıtı bir tavır almaya başlamışlardır.⁵²

1973'de Rhine Nehri kıyısındaki Wayhl Kasabası'nda bir su reaktörünün kurulacağını duyulması halkı harekete geçirdi. Yıllar süren gösteriler ve açılan dava sonucu 1977'de yalnızca Wayhl'de değil, Federal Cumhuriyet'in diğer yerlerde de kurmayı planladığı nükleer reaktörlerin yapılması yasaklandı.

Whyll direnişi, doğal çevrenin korunması konusunda, bölge halkının gösterdiği kararlı bir direniş örneği oluşturmaktan başka, bu konuda önemli bir kamuoyu oluşumunda da katkıda bulunmuştur.

Olaylar "kamuoyu duyarlılığının arttırmada ilk kez bu kadar etkili olmuş ve gelecekte bu konuda gösterilecek duyarlılığın boyutlarının genişlemesine katkıda bulunmuştur."⁵³

52) ZEKA, Necmi; Batı Almanya'da Alternatif Hareket, Sh.65, Mutis Yay., İstanbul, 1985

53) ÖZDEMİR, Şevket; a.g.e., Sh.97

Çernobil'deki kaza sonucu, nükleer enerjiye karşı gösteriler artarak hemen her yaşta kişinin katıldığı gösteriler yapıldı. Böylece Frankfurt havaalanı protestolarından bu yana, ilk kez, uzun saçlılarla, ak saçlılar biraraya geliyordu.

B.Almanya'da, çevre konusunda gösterilen tepkilerin örneklerinin gelişmesine 1978'lerde, 38 bin dolayında olduğu tahmin edilen, çevre korumacı yurttaş inisiyatifi ve bunlarda çalışmakta olan, yaklaşık 5 milyon Alman yurttaşı ile çevre koruma örgütleri ve yurttaş inisiyatiflerinin tabanını oluşturduğu ekoloji-çevre koruma hareketinin bir sonucu olarak 1979'da siyasal bir örgüt olarak ortaya çıkan Yeşiller Partisi'nin 1983 genel seçimlerinde aldığı %5,6'lık oy oranı ile çıkarttığı 27 milletvekili sayısını elde ettiği, ülkenin 3. büyük partisi olma, konumu ve daha sonra 1986 yılı başında bir eyalette sağladığı enerji ve Çevre Bakanlığı'na eklendiğinde bu ülkedeki bilincin boyutları daha somut bir biçimde ortaya çıkmaktadır.⁵⁴

Ocak 1987 milletvekili seçimlerinde, Yeşiller, Parlamento'ya 42 üye sokmayı başardılar. Yeşillerin programı bireyler ve toplum için, maddi, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlara cevap veren bir sosyal ekonominin kurulması esasına dayanır.

*** Fransa**

Fransa'da da hızlı sanayileşmeyle ortaya çıkan çevre sorunları 60'lı yıllarda hissedilmeye başlanmış, yöresel bilinç 70'lere gelindiğinde kitle gösterilerine dönüşmüştür.

1969-1973 yılları, Fransa'da çevrecilerin hazırlanma dönemidir. Bunu 1974-1976 arasında bilgi edinme ve aydınlanma dönemi izlenmiştir. Çevrecilerin 1974'de bir Cumhurbaşkanı adayı çıkarmaları ve anti nükleer hareket ile işbirliği yapmaları dikkat çekicidir.

54)ÖZDEMİR, Şevket; a.g.e., Sh.107

1969-1973 yılları, Fransa'da çevrecilerin hazırlanma dönemidir. Bunu Çevreci akımların yarattığı ortam 1971'de bir Çevre Bakanlığı'nın kurulmasını kolaylaştırmıştır. Fransa'da Yeşiller Partisi de 1982'de kurulmuştur.

Genel olarak görülmektedir ki, Fransa'da çevre sorunlarının iç politikada tartışma konusu yapılmasına öteden beri ağırlık verilmiş, siyasete de çevre boyutunun katılması üzerinde önemle durulmuştur. Buna rağmen, çevreci akımların toplum ve ekonomi üzerindeki etkisi, Fransa'da, F.Almanya'daki kadar güçlü bir şekilde hissedilmiş değildir.

III.DUYARLILIK VE KATILIM

A. ÇEVRE DUYARLILIĞI İÇİN HALKIN KATILIMI

Çevrenin en önemli konusu insandır. Çevreyi koruyucu, çevre kirliliğini önleyici, çevreyi geliştirici tüm çabaların amacı, insanların ve gelecek kuşakların rahat, huzur içinde sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanmasıdır. Durum böyle olunca, çevre konusunda başarılı sonuçlar alınması, büyük ölçüde halkın katılımına bağlı olacaktır. Dünyanın birçok ülkesinde, özellikle 1980'lerden sonra, çevre konusunda halkın katılımı önem kazanmaya başlamıştır. Bir yandan merkezi idarede toplanan yetkilerin de-santralize edilmesi eğilimi artarken, diğer yandan yerel düzeyde halk, çevre konusunda alınan kararlara ve faaliyetlere daha çok katılmaya başlamıştır. Bugün çevre, dünya ülkelerinin yöneticilerinin gündeminde yer alan en önemli konudur ve politik bir nitelik kazanmıştır. 1970'lerde çevre kirliliği teknik araçlarla çözülmeye çalışılırken, bugün halkın, tek tek vatandaşın katkısı olmadan, alışkanlıklarını değiştirmeden, çözümü zor bir konu olarak kabul edilmektedir. Gönüllü kuruluşların ve vatandaş gruplarının kamu bilincinin uyanmasında, sorumlu kuruluşları harekete geçiren siyasi baskıların ortaya çıkmasında önemli rol oynamaya başladığı kabul edilmektedir.

Çevrenin korunmasına, kirliliğin önlenmesine, çevrenin iyileştirilmesine ve geliştirilmesine, kısaca çevrenin yönetimine halkın katılımı en etkin bir biçimde yerel düzey-

de gerçekleşmektedir. Bir kentte, bir beldede yaşayan halk yeterli ve iyi dağıtılmış yeşil alan, orman alanı, açık alan istemekte, sanayi, konut, ticaret alanları ile rekreasyon alanlarının dengeli yerleştirilmesini, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasını, doğal değerlerin, kuşların hayvanların korunmasını, yeterli yol, kanal, su, düzenli trafik sisteminin sağlanmasını, hava kirliliğinin, su kirliliğinin, gürültünün önlenmesini talep etmekte, bundan da öte bütün bunların gerçekleştirilmesi için, alınacak kararlara ve kararların uygulanmasına katılmak istemektedir.

Halkın katılımı idareler için yeni bir olaydır. Bununla birlikte, son yıllarda bu alanda önemli deneyimler kazanılmıştır. Daha önce kent planlamasına katılma deneyimlerine, çevre korumaya katılma konusunda kazanılan deneyimler eklenmiştir. Halk katılımı çoğu idari mekanizmasının işleyişinin değişmesini, yeniden yapılanmasını gerektirir. Halk katılımı, etkin olabilmek için kararların başlangıç aşamasında gerçekleşmelidir. Halk katılımı organize edilmelidir. Bu konuda gönüllü kuruluşlar, dernekler, halk grupları önemli görevler üstlenebilir. Halkın etkin katılımını sağlamak için, kamu kuruluşları ve sivil kuruluşlar halkı bilgilendirmelidir. Daha iyi yönetim, daha iyi katılım ancak konu hakkında daha iyi bilgilendirme ile gerçekleşebilir.

Çevre konusunda, halkın katılımı için genellikle şu dört önemli ön şartın hazırlanması ve gerçekleşmesinin gerektiği ileri sürülmektedir:

1. Etkin bir halk katılımı için, halkın, görüşünün dikkate alındığına ve sesinin dinlendiğine dair yönetime güven duyması gerekir.

2. Önerilen etkinlikleri onaylamaya ve reddetmeye yetkili olan bir kamu kuruluşu ya da birimi oluşturulmalıdır. Çevre konusunda vatandaş ne kadar yakından ilgili ve katılımcı olursa olsun, alınacak kararları uygulamaya yetkili, yasal bir otorite yoksa sonuç alınması çok güçtür.

3. Çevre konusunda hedefleri, politikaları ve uygulama araçlarını tanımlayan etkili bir plan olmalıdır.

4. Kurumlaşmış bir mekanizma ile, çevreyi etkileyen bütün faaliyetlerin bunlara ilişkin uyarılarla birlikte halkın bilgisine sunulması ve halkın bu bilgilere ulaşma kanalla-

rının açık tutulması gerekir.

Halkın katılımını genel olarak, politik çalışmaların bir parçası olan karar alma süreçlerine planlama ve yönetime halkı katma, ona bilgi verme ve ona danışma olarak tanımlayabiliriz.

Genel olarak halkı oluşturan kişiler, gruplar, örgütler değerleri ve eleştirileri ile, soru ve önerileri ile karar süreçlerini etkilerler. Halkın katılımı yerel topluluklarda daha kolay gerçekleşir ve açık olarak görülür. Yerel toplulukların (köy, mahalle, belde halkı) ortak ihtiyaçlarını gidermek amacı ile işbirliği yapmaları, karar süreçlerine topluluk üyelerinin katılmaları kaçınılmazdır.

Halkın katılımı çoğu durumda güç kararlar almak durumunda olan yöneticiye cesaret verir, kararın uygulanmasını sağlar. Halkın katılımı ve rolü olmadan, yerel düzeyde etkin bir çevre yönetimi geliştirilemez. Yerel halkın katılımı olmadıkça, çevre yerel bir boyut kazanamaz.⁵⁵

Hukuk sistemimizde halkın çevre yönetimine katılımına imkan olanak sağlayan yasal çerçeve hakkında biraz daha bilgi vermekte yarar vardır.

Çağdaş çevre bilinci, sağlıklı bir çevrede yaşamayı insanların temel haklarından birisi olarak kabul etmektedir.

Çevre yasası ise, çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişilerin, idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulmasını isteyebileceğini belirtmiştir. 1930 tarihli Belediye Kanunu da 13. maddesi ile, Belediye sınırları içinde yaşayan hemşerilerin, belediye işlerine ve idaresine katılmaya hakları olduğunu kabul etmiştir.

55) ÖNLÜ, Halil; Yerel Yönetimler ve Çevre, a.g.e., Sh.78

Belediyelerimiz, özellikle çevre konusunda, halkın katılımı şu yollarla sağlayabilir:

1. Çevre sorunlarının çözümü için halkın aktif katılımının sağladığı kampanyalar düzenlenebilir,

2. Basın ve televizyon kanalı ile kamuoyu oluşturulabilir, bilgilendirilebilir,

3. Belediye bünyesinde ve halkın kolayca ulaşabileceği mahallerde danışma büroları kurulabilir. Bu bürolar halkın şikayetini dinler, çözülebilenleri hemen çözer, çözülemeyenleri başkanlığa iletebilir,

4. Belediye bünyesinde iyi organize edilmiş bir Halkla İlişkiler Birimi kurulabilir. Bu birimde, belediyeciliğin değişik alanlarında uzmanlaşmış, deneyim kazanmış personele başkan adına sorunları yerinde çözme yetkisi verilebilir. Bu birim, vatandaşın karışık usulleri ve işlemleri aşmasını sağlayabilir. Bu birim aynı zamanda, kamuoyu yoklamaları (anketler vb.) yaparak belediye hizmetleri konusunda halkın görüşünü alabilir.

Çevre belirli bir yörede yaşayanlar için ortak sorun olduğu gibi, belediyeler için de ortak sorundur. Diğer bir deyişle, bir yöredeki, bölgedeki tüm belediyeleri ilgilendiren ortak çevre sorunları vardır. Belediyeler de kendi aralarında işbirliği yaparak, geniş katılımı sağlayarak, ortak çevre sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Böyle bir çabaya ülkemizdeki iyi bir örnek, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği'dir. Marmara bölgesinin, özellikle Marmara denizinin çevre kirliliği ile mücadele etmek üzere, 1975 yılında kurulan Birlik, kuruluşundan bu yana bölgesel ölçekte çevre sorunları ile ilgili olarak kamuoyu oluşturulması, eğitim yapılması, belediyeler arasında işbirliği sağlanması, bölgesel bir çevre envanteri çalışması yapılması, bölgesel ölçekte çevre projelerinin başlatılması gibi önemli çalışmalar yapmıştır.

B- ÇEVRECİ HAREKETLER VE GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR

Çevrenin korunması konusundaki örgütlü eylemler ve bilinçli davranışlar, genellikle, 19.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ve ABD'de ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960'lerden sonra çevreye duyarlılık bütün dünyada artmıştır. 1970'lerden itibaren Kanada, Avrupa, Japonya ve Hindistan'da çevre konusuna ilgi artmış, çevre ulusal ve uluslararası politikaların önemli bir unsuru haline gelmiştir. 1972 yılında, Birleşmiş Milletler tarafından Stockholm'da toplanan "İnsan Çevresi" konferansı, uluslararası düzeyde çevre bilincinin gelişmesinde dönüm noktası olmuştur. 1972 yılında Roma Kulübü'nün hazırladığı "Gelişmenin Sınırları" konusundaki rapor, dünyada kaynakların sınırlılığına dikkati çekmiştir. Aynı yıl BM-Çevre Programı'nın kabul edilişi ve gönüllü kuruluşların duyarlılığı, çevre hareketine ivme kazandırmış ve uluslararası düzeyde etkin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Çevre hareketinde bilimsel kuruluşlarla gönüllü kuruluşlar başlangıcından itibaren önemli rol oynamaktadırlar. Bilimsel kuruluşlar, çevrenin değişik alanlarında yaptıkları araştırmalarla toplumun çevre konusunda bilgilenmesini sağlamaktadırlar. Çevre konusunda çalışma yapan, mücadele eden çok değişik gruplar, gönüllü kuruluşlar bulunmaktadır. Bunlar, yerel düzeyde mücadele eden yerel topluluk grupları, yine ülke ölçeğinde veya uluslararası ölçekte, nükleer santrallere karşı, ormanların tahribine karşı, tehlikeli ve zararlı atıklara karşı veya çevre sorunlarının diğer alanlarında mücadele eden bilimsel ve gönüllü kuruluşlardır.

Çevre konusunda doğanın korunması ve kirliliğin önlenmesi için ortaya konan çevresel hareketler, diğer sosyal, ekonomik ve uluslararası önemdeki konularla birlikte, ister istemez siyasal boyut kazanmıştır. Almanya, İsveç, Hollanda, Şili gibi ülkelerde çevre hareketleri siyasal parti olarak ortaya çıkmışlardır.

Kadınlar, gönüllü kuruluşlar içinde önemli ve aktif rol oynamaya başlamışlardır. Kadınların aile içindeki, temel besin maddeleri ve enerji kaynaklarının kullanımı, çocukların ilk çevre eğitiminin verilmesi konusundaki önderlikleri, onları çevrenin korunması konusunda, erkeklerden daha ilgili ve duyarlı kılmaktadır.

1972'den bu yana ormanların korunmasıyla ilgili olarak, çevrecilerin dikkatini çeken Hindistan'daki Çipko hareketi, gönüllü çevre hareketlerine en önemli örneklerden birisidir. Gandhi'nin şiddet karşıtı protesto hareketinden esinlenen ve ormanların tahribine karşı çıkan hareket, Hindistan'da çevre bilincinin doğmasında önemli rol oynamıştır.

1948'li yıllardan itibaren, dünyanın değişik ülkelerindeki gönüllü kuruluşlar arasında uluslararası düzeyde işbirliği başlatılmıştır. 1948 yılında, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği kurulmuştur. Kuruluş daha sonra, Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) adını almıştır. Birliğe 60 ülke, 130 hükümet kuruluşu, 350 gönüllü kuruluş üye olmuştur. Uluslararası düzeyde çevre konusunda mücadele eden gönüllü kuruluşlar arasında "Dünya Dostları", "Yeşil Barış", "Dünya Tabiat Fonu", "Pasifik Nükleer Karşıtı Hareket", "Afrika Gönüllü Kuruluşlar Çevre Ağı", "Çevre İrtibat Merkezi" sayılabilir.⁵⁶

Türkiye'de son yıllarda, çevre konusunda çalışma yapan, mücadele eden gönüllü kuruluşların sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Bu kuruluşlar ülkemizde genellikle, dernek ve vakıf şeklinde kurulmaktadır. Ülkemizdeki gönüllü kuruluşlar, yerel düzeyde, ülke düzeyinde veya uluslararası bir kuruluşun Türkiye'deki şubesi olarak kurulmaktadır. Yerel düzeydeki gönüllü kuruluşlara, birçok belde veya kentte kurulan güzelleştirme ve turizm dernekleri örnek gösterilebilir.

56) ÜNLÜ, Halil; Yerel Yönetim ve Çevre, a.g.e., Sh.84

Ülkemizde çevre konusunda çalışan gönüllü kuruluşlara şu örnekler verilebilir:

Doğal Hayatı Koruma Derneği, Türkiye Çevre ve Yeşillendirme Kurumu, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Türkiye Ormancılar Derneği, Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği, Yeşil Türkiye Ormancılar Derneği, Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, İnsan Hakları Derneği, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Türkiye Anıt ve Çevre Vakfı (TAÇ), Ada Dostları Derneği, Hayvanları Koruma Derneği.⁵⁷

Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, ülkemizdeki gönüllü kuruluşların sayısı yeterli düzeyde değildir. Ülkemizdeki gönüllü kuruluşların sayısı onlarla ifade edilecek düzeydedir. Japonya'nın 5 milyon nüfusu Hyogo eyaletinde çevre konusunda mücadele veren kuruluşların sayısının 530 olduğu düşünülürse, ülkemizdeki gönüllü kuruluşların sayısının azlığı daha iyi anlaşılacaktır.

1970'li yıllardan bu yana çok daha aktif olarak mücadele eden gönüllü kuruluşlar, birçok ülkede, çevrenin değişik alanlarında etkin olmuşlardır. Bu kuruluşlarca ortaklaşa paylaşılan önemli konulardan birisi, çevrenin sosyal ilişkiler alanıdır. Diğer bir deyişle, çevrenin korunması için toplumun değişik kesimleri arasında dayanışma sağlanmasıdır. Çünkü, toplumların ve toplum kesimlerinin çevre konusundaki kabulleri ve davranışları, geleneklerine, kültürlerine, sosyo-ekonomik ve politik durumlarına göre farklılık göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası ölçekte çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi konusunda başarılı sonuçlar alınmasında, gönüllü kuruluşların çalışmaları ve mücadeleleri önemli bir rol oynayacaktır.⁵⁸

57) TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara, 1991, Sh.27,

58) TÇSV; Ortak Geleceğimiz, Ankara, 1989, Sh.151

C- BASINDA ÇEVRE DUYARLILIĞI

Geçmiş yıllardaki gazete başlıklarına şöyle bir gözattığımızda şu başlıklar dikkat çekmektedir.

* 2000 yıllık geçmişinde nadide bir çiçek gibi korunan ancak son on yıl içinde katlettiğimiz, Dünyanın en güzel şehirleri arasında gösterilen İstanbul artık dünyada kötü şehirleşmeye örnek olarak gösterilmektedir.

* Akdeniz'in en güzel köşelerinden birisi olan ve bir zamanlar ünlü kraliçe Kloptra'nın yazlarını adalarında geçirdiği Fethiye Körfezi kirleniyor.

* İzmir'de antik Teos Kenti kooperatif villaları arasında eriyor.

* Anamur, Patara ve Dalyan-İztuzu'nda Caretta Carettalar halka mal edilmiştir.

* Kuşların çevreyi kirletmemeleri için alınan yeni önlem; Fıskiye sularına deterjan karıştırmak.

* İzmit'teki Seka Kağıt Fabrikası atıkları 2 Milyon nüfusun atığı kadar.

* Çatalburun, Kangal köpekleri ile Ankara ve Van kedilerinin nesli hızla tükenmekte.

* Gala Gölünde Çeltik tarlalarına yapılan aşırı ilaçlamadan 1 haftada 20 ton balık öldü.

* Susurluk'taki Şeker fabrikası, Susurluk balıklarına ve diğer canlılara ölüm getirdi.

* Henüz geç kalmadık, pek çok bakir alanımız, isabetli planlama ile tehditlerden kurtulabilir.

* Su kirliliğimiz had düzeye ulaşıyor.

* Peribacalarının şapkaları düşüyor.

* Aşırı derecede toplanıp ihraç edilen "kurbağalar" toplanınca çoğalan "tırtıllar" Orta Karadenizde fındık bahçelerini mahvetti.

* Kirlilikten en çabuk etkilenen yunusların dünyada nesli tükenmekte olmasına rağmen, Marmara ve Karadeniz'de balık azalmasının faturası yunuslara çıkarıldı.

Bu nedenle birçok yunus öldüren balıkılarımızın yeni parolası; Balıkları yiyip bitiren yunuslara lm.

* Gediz ve çevresi su ürünleri için dayanılmaz halde.

* İzmir ve istanbul-Kazlıeşmede fare istilasası yaşandı.

* evre kirliliğine sürekli akan bir musluk, mezbahalar.

* Yapılaşma Kapodokyayı tehdit ediyor.

* Ruhsatsız yapılaşma ve fiili durum sonucu Devlet bazı bölgelerimizde ormanları Muhafaza Ormanı Statüsü'den çıkartıyor.

* Ankara'nın en güzel piknik yerlerinden olan ay Yolu'ndaki kooperatif evleri yapılırken ağaçlar korunacakları yerde, katledilmiştir. Bu uygulama halen devam etmektedir.

* Yatağan çevreyi öldürmeye devam ediyor.

* Kafkas Engereğine sahip çıkılsın.

* Gaziantep'te, kedi ve köpeklerin canlı olarak fırında yakılarak itlaf edildiği haberi toplum tarafından nefretle karşılandı.

* Bursa'da Yeni Karaman Mahallesi ile İzmir asfaltını birbirine bağlayan yol yapım çalışmaları sırasında, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, yol üzerindeki 5 meşe ağacının kesilmemesi kararı aldı, yol başka bir güzergah üzerinden verilecek.

* Pamukkale'nin şifalı suyunun büyük bir kısmı otellerde kullanıma ve sulamaya veriliyor, Pamukkale ölmekte.

* amaltı Tuzlasının, Tuzlanın tatlı su kapaklarını kapatması gibi yanlış uygulamalarından ve Sasallı Belediyesinin plaj tutkusundan dolayı zarar görmesi engellenmelidir.

* Özellikle reme mevsiminde (salyangoz ve kurbağa) bilinçsizce avlanma, türlerin tükenme tehlikesini de beraberinde getirdi.

* Kanadı kırık leyleğin çatıdan indirilip beslenmesi için, itfaiye ekibi seferber oldu.

* Sahibi tarafından terk edilen yaşlı at, bir hafta sokak aralarında gezdikten sonra, açlıktan yere yığıldı, belediye zabıta ekiplerince "Çevre Kirliliği yaratmaması" gerekçesi ile toplanan çöplerle birlikte çöp kamyonuna yüklenerek, çöp alanına boşaltıldı. Ve kaderine terk edildi.

* Toprak kirliliği geç kalınmadan önemsenmelidir.

* Tekirdağ ve Silivri, Burhaniye, Bodrum, Didim, Side, Antalya, Alanya, Marmaris betonlaşıyor.

* Betonlaşma adına Marmara'da ayçiçeği tarlaları ve zeytinlikler, Akdeniz'de ise orman katliamı var.

* Hava kirliliği büyük kentlerimizi tehdit ediyor.

* Katı atıklar ve çöpler şehirlerimizde büyük bir problem oluşturmaktadır.

* Kamuya ait tesisler kirliliğin yarısından fazlasını yaratmaktadır.

* Türkiye topraklarının % 7,3'ünde hafif, % 20,3'ünde orta, % 37'sinde şiddetli, % 22'sinde ise çok şiddetli toprak erozyonu vardır.

* Biyolojik zenginliklerimiz gün geçtikçe kaybolmaktadır. Endemik türden bitki tohumları, yılda 100 ila 150 tır dolayında yurtdışına çıkarılmaktadır.⁵⁹

Tabiidir ki bu başlıklar Türkiye'nin tüm çevre meselelerini kapsamamaktadır. Ancak gün yoktur ki basın ve yayın organlarımızda çevre ile ilgili bir haber yayınlanmasın. Bu da artık toplumumuzun çevre ile tanışmasından öte bu yöndeki duyarlılığın artırılmasında önemli rol oynamaktadır.

59) Türkiye'de Yayınlanan Bazı Gazetelerden Manşetler

3.BÖLÜM

ÇEVRE EĞİTİMİ

I. EĞİTİM VE ÇEVRE

A- EĞİTİM KAVRAMI

Eğitimin tanımını yaparken, eğitimcilerin büyük çoğunluğu, eğitimin üç fonksiyonu üzerinde birleşmektedirler:

1. Eğitim, bireyde istenilen davranışı oluşturmaktadır.
2. Davranış, bireyde kendi yaşantısı yoluyla meydana gelmektedir.
3. İstenilen davranışın bireyde oluşturulması için, bireyin belli bir süre eğitim sürecinde kalması gerekmektedir.

Eğitim tanımını çeşitli düşünürler farklı şekillerde vermektedirler. "Örneğin Ryle eğitim kavramını; başarı, istenilen amaca kavuşmak, kazanmak anlamına gelen "achievement" le açıklamaktadır. Oysa R.S.Peters'a göre "achievement" kavramı, yalnız başarı ya da birşeyi kazanma anlamına geldiği halde eğitim; görev, yapılması gereken iş anlamını da taşımaktadır." John Dewey ise eğitimin, yaşantıyı yeniden inşa yoluyla yetiştirme olduğunu söylemektedir.⁶⁰

Eğitimi, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istenilen değişme meydana getirme süreci olarak da tanımlayanlar vardır.⁶¹ Eğitim, genel anlamıyla bireylerde davranış değişikliği oluşturma ve insanları geleceğe hazırlama eylemi olarak da tanımlanmaktadır.⁶²

60) TURGUT, İhsan; "Eğitim Kavramının Çözümü ve Felsefesi", Eğitim Bilim, TED yayınları, Ankara, 1986, Sh.61

61) ERTÜRK, Selahattin; Eğitimde Program Geliştirme, Yelken Tepe Yay., Ankara, 1979, Sh.12

62) UNESCO-UNEP-Çevre Müsteşarlığı, Türkiye'de Çevre Eğitimi ve Öğretimi İçin Ulusal Strateji ve Uygulama Planları Sempozyumu (Nihai Rapor), Ankara, 1990, Sh.18

Öte yandan, Schoumacher Dünya'nın insanların refahı ve geleceği için en büyük kaynağın eğitim olduğunu savunmaktadır. "Çok gerçek bir anlamda eğitimin tüm kaynakların en yaşamsalı olduğunu söyleyebiliriz"demektedir.

Başka hiçbir şeye inanmasakta eğitimin herşeyin anahtarı olduğuna yada olması gerektiğine inanıyoruz. Aslında eğitime olan inancımız o denli güçlüdür ki tüm sorunlarımızın son mirascısı gözûyle bakmaktayız. Eğitimin en başta gelen işi değer görüşlerini, yani yaşamımıza yön veren düşünceleri iletmek olmalıdır. Eğitimin özü değerlerin iletilmesindedir ama değerlerinde yaşam içinde yürüyeceğimiz yolu seçmemize yardımcı olabilmesi için bize mal olmaları zihin yapımızın bir parçası haline gelmeleri gerekir.⁶³

Öğrenmenin gerçekleşmesinde, bireyin kendi yetenekleri de ne kadar etkiliyse, aile ortamı, okul, öğrenme ve öğretim yöntemleri ve yaşadığı çevre de o kadar etkilidir.

B- ÇEVRE EĞİTİMİ

Çevre eğitimi; bireylerde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı, olumlu, kalıcı, davranış değişikliklerinin kazandırılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik değerlerin korunması, aktif katılım sağlanması ve sorunların çözümünde görev alma olarak tanımlanabilir.⁶⁴

Ekoloji bilimi bireysel türlerle çevreleri arasındaki ilişkilerin incelenmesiyle gelişmeye başladı. Bunu izleyen dönemde, farklı türler ve bunların toplumda birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyen çalışmalar ağırlık kazandı.

63) SCHUMACHER, E.F.; Küçük Güzeldir (Çev; Osman Deniztekin), Cep Kitapları A.Ş.Yay.; İstanbul, 1989, Sh. 57-75.

64) BÇM; Türkiye'de Çevre Eğitimi, a.g.e., Sh.18

Yüzyıllardır insanlar tarih, sanat, fen, tıp gibi dallarda eğitim gördüler. Doğal çevre ile ilgili eğitim ise, dünyamızın yapısı gereği, bugünlere dek bağımsız bir eğitim dalı olarak kendini göstermedi. Diğer bilimler doğal çevre eğitiminin parçaları halinde fakat bir sonuca ulaşılmadan incelendi. Ancak bugün doğal çevre konusunda bir dizi sorunun ortaya çıkması ile bu bağımsız bilimler bir araya toplanarak "çevre eğitimi" adı ile bir bütünlüğe ulaştı.

Aksi takdirde bilinçlenmemiş bir toplum; ağaçları, ormanları yok eder, canlıları tüketir, havayı, suyu kirletir ve dünyayı kendinden sonra başkanlarının kullanacağını bilemez.⁶⁵

Çevre eğitimi, kirlenmiş çevrelerde kirlenmenin önlenmesi ve bu çevrelerin eski haline getirilmesi, kirlenmemiş çevrelerin korunması, şeklinde belirlenebilecek iki hedefe yönelmelidir.

Bunun için alınabilecek uzun ve kısa vadeli tedbirler ve uygulama politikaları tesbit edilmelidir. Kirlenmemiş bir ortamın korunması, kirlenmiş bir çevrenin islahından çok daha kolay ve maliyeti düşüktür.

Bu durumda çevre eğitiminin mutlaka geniş halk kitlelerinin eğitilmesi, kirlenmiş çevrede gerekli islah tedbirleri ile temiz çevrenin korunmasında gerekli olan araç, gereç, plan ve projelerin hazırlanmasını sağlayacak uzman kadroların eğitilmesi, olmak üzere iki grupta ele alınması gerekir.⁶⁶

65) DİNÇER, Meral; Çevre Bilincinin Oluşmasında Çevre Eğitiminin Rolü, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988, Sh.112

66) KARPUZCU, Mehmet; "Çevre Eğitimi", Çevre ve İnsan, Sayı:13, Sh.47

Çevrenin öylesine geniş kapsamlı bir anlamı vardır ki, etkin herhangi bir sonuç elde edebilmek için nereden ve nasıl başlayacağımızı bazen şaşırabiliriz. Ortak geleceğimiz için çevre hareketinde bilgiyi iyice kavramalı ve sorunlarımızı derinlemesine araştırmalıyız.

Nereye dönersek dönelim, gerçekte her konunun bir şekilde çevreyi ilgilendirdiği ve çevreye katkıda bulunduğu görülür, örneğin;

Tarım, Botanik, Zooloji, Biyoloji, Kimya, İklim, Enerji, Oseonografi, Coğrafya, Jeoteknik, Ormancılık, Su Kaynakları, Doğal kaynak Yönetimi, Atık Yönetimi, Hıfzısıhha, Enerjiyi tarıma elverişli hale getirme, Doğal hayatı Koruma, Halk Sağlığı, Nüfus, Çocuk Bakımı, Gürültü, Hava, Haşere Öldürücü, Bitki Yokedicisi ve diğerleri.

"Dünyayı yaşayış ve yorumlayışımız muhakkakki zihinlerimizi dolduran fikirlere bağlı olmaktadır.⁶⁷ Bu nedenle de çevre eğitimi insanların daha duyarlı ve sorumlu olabilmelerini sağlayacak şekilde fikirlerin verildiği bir seviyede olmalıdır.

Bu nedenle, yaşanabilir, bir çevrede haysiyetli bir yaşamı mümkün kılmayı amaçlayarak ve temel ihtiyaçların karşılanmasını vurgulayarak çevreyle ilgili temel bilgiyi yerleştirmek için çevre eğitimi ve öğretimini sosyal ve doğa bilimleri müfredatına alınması gerekmektedir.⁶⁸

Çevresel Eğitim derecelidir ve değişir. Her yaşın toplumda kendine göre bir anlayışı vardır. Eğitim önce davranışla başlar. Hatta çevresel eğitim öncelikle evde başlar.⁶⁹

67) SCHUMACHER, E.F. ; a.g.e, Sh. 67

68) NİLUBOL, Ananog; "Kadınlar ve Çevre", 2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma KDF Yay., Ankara, 1990, Sh.229,

69) BOXER, Colette; "Çocukların Çevresel Eğitimi", 2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma, a.g.e., Sh.94

Her ne şekilde olursa olsun, çevre ve çevre eğitiminin temelinde insan olduğu; çocuk, genç ve yetişkin her düzeydeki insanın davranışlarını olumlu yönde değiştirmek sosyo, kültürel, biyolojik ve ekonomik yönleriyle insanı toplum içinde mutlu etmek eğitimin asıl hedefi olmalıdır.

Çevre ve Eğitim bilimleri de diğer bilimlerde olduğu gibi tek tek olay ve olgularla değil, bunların arkasında yatan genellemelerle uğraşır.⁷⁰

Eğer çevreyi koruma bilinci eğitimle verilmezse, insanların bu bilinci alması için çevrelerinin bozulmasından doğrudan etkilenmelerini beklemek gerekecektir.⁷¹

C- ÇEVRENİN KORUNMASINDA EĞİTİMİN ROLÜ

İnsanların çevre sorunlarının bilincine varması için yaşama alanlarının kirlenmesi, bozulması gerekmektedir. Bozulan çevre sağlığının yeniden düzeltilmesi, ekosistemlerin eski haline döndürülmesindeki güçlüğün yanı sıra mali bakımdan da epeyce yüklü olmaktadır. İşte bu nedenle konunun önemini kavrayan kişilerin, doğal çevreleri henüz zarar görmemiş olanlara, sorunları tanıtmaları, onları uyarmaları gerekir. Çevre eğitim konusunda ne kadar az zamanda geniş kitlelere ulaşırsa o denli başarılı oluna-
bilecektir.

Çevrebilim eğitimi, yalnızca okullarda incelenecek yeni bir konu olarak değerlendirilmemeli, tüm eğitim sürecinin yeni bir boyutu olarak ele alınmalıdır.⁷²

70) DEMİRTAŞ, Abdullah; "Çevre Eğitimi Stratejilerine Uygun Program Geliştirme", Çevre ve İnsan, Sayı:12, Sh.36

71) NAZLIOĞLU, Meral; "Çevre Eğitimi", Çevre ve İnsan, Sayı:11, Sh.67

72) KAYIHAN, Şahika; "Doğanın Korunmasında Eğitimin Yeri", İnsan ve Çevre, TÇSV Yay., Ankara, 1982, Sh.52

Çevre eğitimi insan yaşamının her alanında yaygınlaştırılıp etkinlik kazandırılmalı, toplumda derinlemesine kök salmalıdır. Çevrebilim eğitimi, çevrebilimsel açıdan "lüks" olan ile "ihtiyaç" olanın birbirlerinden ayırdedilmesine yardımcı olmalı toplumsal gelişmeye katkıda bulunmalıdır.⁷³

Günümüzde eğitim sistemi içinde bölük pörçük yer alan çevresel eğitim, "Çevre Hakkında Eğitim" şeklindedir. Daha açık bir anlatımla, "çevre ve doğa konusunda bireyin bilmesi gereken konular işlenmeye çalışılır. Bu çerçevede içinde düşünüldüğünde, çevre ve doğanın korunması gerektiği mesajının yeterince verildiği söylenemez. Halbuki çevresel eğitim (çevre için eğitim) anlayışı ile verilmiş olursa, çevre ve doğanın korunması gerektiği mesajı, bu eğitim sisteminin çeşitli evrelerinde ilk elden deneyimle kazanılmış olur."⁷⁴

Genellikle çevre sorunlarının çözümünde eğitimin başta gelen bir çözüm yolu olduğu konusunda giderek yaygınlaşan bir görüş birliği gelişmektedir. Kuşkusuz, toplumsal sorunların çözümü, en azından çözüm için gerekli ortamın hazırlanması, bireylerin istenilen yolda yetiştirilmesi açısından eğitime önemli işlevler yüklenebilir. Ancak, kökeninde toplumsal, ekonomik etmenlerin yattığı çok karmaşık bir nitelik taşıyan çevre sorunları konusunda eğitimin tek ve en etkin çözüm yolu olarak gösterilmesi hem toplumdaki değişme süreçlerinin hareketliliğini kavrama, hem de bir üst yapı kurumu olan eğitimin niteliğini belirleme açısından yanıltıcıdır. Bu nedenle, bireyde, istenilen düşünce, davranış, değer yargısı, bilgi ve beceri kazandırma süreci olarak eğitimden, çevre sorunlarının çözümünde de bireyleri değiştirme aracı olarak yararlanmak söz konusu olabilirse de, bu verilecek eğitimin yöneldiği amaçlara, içeriğine ve özüne bağlıdır. Bilindiği gibi, eğitimin toplumdaki temel işlevlerinden biri, bilimsel ve kültürel birikimi yeni kuşaklara aktarmak, ötekisi de doğal ve toplumsal çevresini değiştirmek, geliştirmektir.

73) ACAR, Belkıs;"Doğa Korunmasında Eğitimin Önemi", Tabiat ve İnsan, 1:21:22, Ankara, 1982, Sh.32,

74) GÜLEZ, Sümer;"Doğanın Korunmasında Yeni Bir Yaklaşım", Tabiat ve İnsan, Yıl:19, Sayı:14, Ankara, 1985, Sh:42,

Birinci işlevin ağır bastığı toplumlarda eğitim, kurulu düzeni, varolan toplumsal, ekonomik, kültürel, doğal ve yapay çevreyi değiştirmekten, geliştirmekten çok, buna uyum sağlamayı bireye öğretir. Bu anlamda eğitim, varolanı, egemen olan toplumsal, ekonomik, siyasal düzeni koruyup sürdürmeyi sağlayıcı, yani status quo'yu koruyucu, bu anlamda da tutucu (muhafazakar)dur. İkinci işlevin, yeni toplumsal, doğal, yapay çevreyi değiştirmek, geliştirmek işlevinin toplumda ağır basabilmesi toplumdaki ekonomik, toplumsal güçlerden hangisinin siyasal karar verme süreçlerine egemen olduğuna bağlıdır.

Bir başka anlatımla, eğitimde ağır basan görüşleri, toplumsal egemen olan güçler belirler. Genellikle sınıflı bir toplumda eğitimin temelinde yönetici sınıfların çıkarlarını korumak amacı ön plana çıkar. Egemen ideolojileri ve toplumsal ilişkilerini güvence altına almak, saldırılardan korumak için dünyayı, çevreyi belli açıdan görme bilincini vermek bir tür şartlandırmak söz konusudur. Kurulu düzene eleştirisel bakmak, tartışmak, yeniden yorumlamak gereği olmadığı çünkü almasıyla olmayan bir düzen olduğu kafalara sokulur. Bu durumda, eğitim yoluyla çevre sorunlarına çözüm getirmek imkanı sınırlanmıştır. Çünkü çevre sorunları, insanın doğal, çevresini kar dürtüsüyle alabileceğine sömürmesinden, bireysel çıkarlarını toplumun ortak çıkarlarından daha üstün tutmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal, ekonomik, siyasal kurallarla birlikte gerçekleşmedikçe eğitim yoluyla böylesi karmaşık sorunların köklü biçimde çözümü için aşırı bir iyimserliğe yer yoktur.⁷⁵

D- ÇEVRE EĞİTİMİNDE ESASLAR

Ülkenin çevre konusundaki eğitimi için sosyo-ekonomik gelişme sırasında bu temel ilkelerin ne derece izlendiği önemlidir. Çevrenin, insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için rasyonel olarak kullanımı, gelişigüzel kullanılmasının doğurduğu tükenme ve kirliliğin önlenmesi, çevrenin kendi kendini yenileme yeteneğini koruyabilmesi için kararlılığın sağlanması, asıl amaçlar arasında olmalıdır.

75) GERAY, Cevat; "Çevre İçin Eğitim", İnsan Çevre ve Toplum, İmge Yay., Ankara, 1992, Sh.223

Çevre, kalkınma kavramının bir bileşenidir. Ulusal kalkınma ve uluslararası yeni bir düzenin kurulması içinde, çevre sorunlarının en iyi bir biçimde ele alınmasını sağlar.

Çevre eğitimi programlarının düzenlenmesinde toplumların bilinçlendirilmesi, tavır ve davranışlarının değiştirilmesi esası kabul edilir.

Çevrenin toplumsal ekonomik, kültürel ve moral etkilerini dikkate alması için, çevre eğitimi, insana ihtiyaçlarını gidermek için sorumsuzca kullandığı doğal kaynakların iyi anlaşılmasını öğretir.

Çevre eğitimi, çeşitli uzmanlık alanlarındaki deneyimin uyumu sonucudur. Toplumsal ihtiyaçları karşılamak için uygun ve akılcı önlemlerin alınmasını sağlar. Çevre sorunlarının karmaşık algılanmasına yardımcı olur. Kalkınma ile çevrenin iyileştirilmesi arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına özel bir önem atfeder. Bu maksatla da, aşağıdaki zorunlu bilgileri verir; Olayların yorumu, Çevrenin korunması, Çevrenin iyileştirilmesi, Çevre ahlakını oluşturma esasları, Kendi kendini eğitim ilkeleri

Her bir yurttaşın çevre eğitimi görmesi bir haktır. Ömür boyunca süren bir süreçtir. Okul öncesi düzeyde başlar ve tüm resmi ve özel yaşam aşamalarında devam eder.⁷⁶

Çevre eğitimi, çevrenin esas sorunlarını yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası açılardan inceler, genel ve dengeli bir görüntü içine yerleştirir. Sorunların çözümü ve önlenmesinde, yerel, ulusal ve uluslararası işbirliğinin önemini vurgular ve özendirir. Tarihsel görüş açısını dikkate alarak çevrenin bugünkü ve yarınki durumları üstünde dikkati toplar. Gelişme ve büyüme planında çevre görüntülerini düzenli olarak inceler.

76) DİNÇER, Meral; Çevre Bilincinin...; a.g.e., Sh.121

Çevre eğitimi halkın öteki coğrafya bölgelerinde mevcut olan çevre koşulları hakkında fikir sahibi olmalarını sağlar. Halka öğrendiklerinin ve edindikleri deneyimlerinin planlamasında rol almalarına iştirak ettirir. "Halk çoğunluğuna, kendi öz çevresi ve maruz kalacağı tehlikeleri öğretecek bir çevre eğitimi programı düzenleme zorunluluğunu dikkate alarak, çağdaş toplumda çevre sorunlarının çözümünde faal katkısının önemi bilinciyle ve kendi çevreleri hakkında verilecek olan kararlara katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla çevre eğitimi yurttaşlara yeterli bir temelde haber ve bilgileri verir."⁷⁷

II. ÇEVRE EĞİTİMİ

A- ÇEVRE EĞİTİMİ Mİ? ÇEVRE İÇİN EĞİTİM Mİ?

Çevre sorunlarının çözümünde en önemli kaynağın eğitim olduğu görüşünü ele alırken "neyin eğitimi?" sorusu önem kazanmaktadır. Genellikle, çevreye ilişkin bilgileri, koruma, geliştirme, kullanma, yararlanma yollarını, becerilerini kazandırmayı amaçlayan "çevreyle ilgili" ya da "çevre konusunda" eğitim üzerinde çok durulmaktadır. Kimi eğitimciler, bu tür bir eğitimin çevrenin bozulmasını önleyemeyeceği, yetersiz çevresel, toplumsal ortamın sürmesine yardımcı olacağı görüşünü ileri sürmektedirler. Böylesi bir eğitimin yeni siyasal, ekonomik çözümler içermediği, çevre eğitimi ve yönteminin toplumsal politikadan bağımsız "yansız bir araç" olarak gördüğü, geniş ölçüde çevreyle ilgili gerçeklerle biçimsel olarak ilgilendiği belirtilmektedir.

"Çevreye ilişkin eğitim" ya da "çevre eğitimi" yerine "çevre için eğitim"i savunanlar, çevreyi biçimlendiren kararların alınması konusunda siyasal bir uyanıklık, bilinçlenme ve yaratma amacını vurgulamaktadır. Böyle bir eğitimin sorun çözmeye dayalı projeleri içereceği belirtilmektedir. Burada belirli bir ideolojiyi kafalara yerleştirmek yerine, bireye bağımsızca düşünme yaşamını bildiğince düzenleme yeteneğini alması ideolojilerin de varolabileceği bilincini kazandırma söz konusu olmaktadır. Burada bireylerin

77) YAVUZ, Muammer; "Halkın Çevre Eğitimi", Tabiat ve İnsan, 4:12-14, Ankara, 1979, Sh.27

yaşam biçimleriyle doğa arasındaki karşılıklı etkileşimin doğurduğu şartlanmanın bilincinde olarak, hem bireysel gelişmelerini, hem de çevrelerini nasıl biçimlendirdiklerini kavramalarına yardımcı bir eğitim amaçlanıyor. Önemli olan, çevrenin niteliğini belirleyen doğayla ilgili tutumların, egemen olan ekonomi biçimleriyle ne denli yakından ilişkili olduğunu bireye göstermektir. Geleneksel değerlerin nasıl sürdüğü konusunda eleştirisel bir uyanıklık, bilinçlilik yaratmak, varolandan başka almasıık toplum biçimlerinin değerlerinin varolabileceğini göstermek, bu tür bir eğitimin güttüğü amaçlar arasındadır.

Bireylerin kişiliklerine, yazgılarını belirlemelerine yardımcı bir eğitim, öğrencilerin okullarını çevrebilimsel açıdan sağlıklı bir toplumsal ortama dönüştürmelerine yardımcı olacağı gibi onların çevrelerini serbestçe belirlemelerine, düzenlemelerine de imkan sağlayabilecektir. Eğitimcilerin, eğitim kurum ve süreçlerinin demokratikleştirilmesi için baskı kümesi oluşturmaları, yanlış bilinçlendirmelere, daha doğrusu şartlanmalara karşı çıkmaları "çevre için eğitim" anlayışının bir gereğidir. Çevre için eğitimde topluca öğrenme, küme çalışması, toplum eğitimi ağır basmaktadır. Bir başka anlatımla, toplumlar için insanlar arasında yeni bağlar, yeni ilişkiler kurmayı amaçlayan toplum kalınması ve halk eğitimi çalışmaları önem kazanmaktadır.⁷⁸

Toplumda çevreyle ilgili bilinçlenmeyi köstekleyen davranışları değiştirebilmek için, bireyin bugünkü davranışlarını belirleyen şartları değiştirmek gerekir. Ülkemizde bugün çevre konusunda ortaya çıkan sorunların ana nedenlerinden biri kamuoyunun hatta, konuya yakın akademik çevrelerin dahi yeterli düzeyde bilgi ve bilinçlendirilmemiş olmasıdır.⁷⁹

78) GERAY, Cevat; "Çevre için Eğitim", a.g.e., Sh.225

79) Nihai Rapor a.g.e., Sh.18

B- ÇEVRE İÇİN EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ

Çevre için eğitimin gerekliliğini hemen hemen herkesin benimsediği söylenebilir. Fakat böylesi bir eğitimin gerekli olduğu görüşünün hemen hemen çevreyle ilgili tüm ulusal ve uluslararası kaynaklarda, bildirge ve sözleşmelerde, antlaşmalarda yer almaktadır. Bu amaçla;

1. Bireylerin sağlıklı, yeterli, güzel bir çevrede yaşama hakkı çoğu Anayasalarda, uluslararası demeç ve sözleşmelerde yer almıştır. Bireylerin bu haklarına sahip çıkmaları için bu konuda bilgilenmeleri gerekir.

2. 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu yazılıdır. Anayasa'ya göre "Çevreyi Geliştirmek, Çevre Sağlığını Korumak, çevre kirlenmesini önlemek DEVLETİN VE YURTTAŞLARIN GÖREVİDİR". Burada Anayasa, çevre hakkının gerçekleşmesini yalnızca devlete görev olarak vermemiş, yurttaşlara da bu konuda görev ve sorumluluk yüklemiştir. Bu, çevre hakkını, yurttaşların dayanışmasına dayalı olan "yeni kuşak" insan hakları kavramına uygun bir düzenlemedir. O halde, yurttaşın bu hakkını savunacak, gereklerini, sorumluluklarını yerine getirecek bilinç düzeyine gelmesi bir eğitim konusudur. Çevresiy-le ilgili her konuda bilgilenmek, aydınlanmak, yasal, yönetsel girişimlerde bulunmak herkesin en doğal hakkı olduğuna göre, yurttaşların bu haklarını kullanmalarına eğitimin yardımcı olması gerekir.

3. Çevre için eğitim, pek çok ülkede çevreyi korumak, geliştirmek için uygulamaya geçtikleri, yeşil alan ya da çevre planı olarak adlandırılan planların en önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Örneğin, Kanada'nın uygulamasına geçtiği beş yıllık Çevre Planı'nda halkı ve kamuoyunu bilgilendirme konusunda neler yapılacağını içeren bölüm yanında yurttaşların çevreyle ilgili kararlara katılımı amaçlayan "çevresel yurttaşlık" kavramı geliştirilmiş, bu amaçla yapılacak işler belirlenmiştir.

4. Doğrudan ve temsili demokrasi kavramları, çağımızda artık yerini çoğulcu, katılımcı demokrasi kavramlarına bırakmıştır. Çevre sorunlarının çözümü çoğulculuk çerçevesinde, katılım yoluyla gerçekleştirilebilir.

5. Toplumun her kesimi için hayati önem taşıyan, insanlığın, dünyanın geleceğini giderek artan bir hızla tehlikeye sokan çevre sorunlarının çözümünde doğanın savurganca, gelişigüzel sömürülmesinin altında yatan gerçekleri olduğu gibi tesbit etmekte fayda vardır. Bu da toplumdaki çıkar çelişkilerinin, bireyciliğin, kar dürtüsünün, ekonomik, toplumsal, siyasal ilişkilerin, karar verme süreçlerinin farkına varmayı gerektirir. Çevre sorunlarını, yalnızca çevre kirlenmesinin önlenmesi, çevrenin korunması olarak anlamak yanıltıcıdır.

6. Köklü çözüm, insanlığın içine düştüğü bunalımlardan kurtulmasının sağlıklı, güzel, yeterli bir çevreden bağımsız düşünülmemeyeceğinin farkında olan bireylerin bu uğurda savaşım vermelerindedir. Bireyin bu konuda bilinçlenmesi, duyarlılık kazanmasını, bunun zorunlu kıldığı davranış, tutum ve etkinlikleri gösterebilmesine yönelik bir eğitim verilmesi zorunludur.

7. Çevre sorunlarının ancak demokratikleşme süreci içinde çözülebileceği açık olduğuna göre, çevre için eğitimi demokratikleşme açısından da katkılar sağlayabilmektedir.

8. Çevre için eğitim yalnızca resmi öğretim kurumlarının bir görevi değildir. Gönüllü kuruluşların, yerel yönetimlerin çevre duyarlılığını, çevre bilincini geliştirici, kamuoyunu oluşturunca, karar süreçlerine ağırlıklarını koyucu nitelikteki etkin, bir halk eğitimi katkısı daha büyüktür.⁸⁰

80) GERAY, Cevat; "Çevre İçin...", a.g.e., Sh.227

9. Başta radyo, televizyon olmak üzere tüm kitle iletişim araçları, çevre sorunları konusunda bilgilendirme, haber verme, kamuoyu oluşturma açısından önemli görevler yüklenmek zorundadır.⁸¹

Bu noktada bireylerin çevreyle ilgili hak ve görevleri konusunda çok büyük önemi olan çevre bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi için çevre eğitimin ciddi bir şekilde ele alınıp uygulanması gerekir.

Bireylerin ve devletlerin sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin hak ve sorumlulukları ancak toplum ve çevre eğitimi ile öğrenilebilir. Çevre korumaya yönelik yasa ve yönetmeliklerin öngördüğü şartları yerine getirmeyen bir yurttaşın, resmi veya özel bir kuruluşun niçin ve nasıl uyarılması gerektiği bilincine ancak toplum çevre eğitimi ile ulaşılabilir.

Ancak oto kontrol mekanizması ile kontrol edilen toplumlar sağlıklı bir çevreye kavuşabilirler. Dolayısıyla çevre bilincine sahip bireyler, hükümetleri, politikacıları harekete geçirecek siyasi baskıları yapabilirler.⁸²

Sosyo ekonomik gelişimle gelen refahın arkasından ortaya çıkan sorunlu kaynakların tahribi ve kirletilmesi sonucu alarm vermeye başladı. Bu aşamadan sonra doğanın nasıl korunabileceği yönünde araştırma ve eğitim gereği duyulmuştur. Bu ihtiyaçtandır ki ekonomik yönden gelişmiş ve çağın teknolojisinden yararlanmış sosyal yaşamı belirli bir üst düzeye çıkmış ülkeler çevre eğitimine, kalkınmakta olan ülkelere oranla yıllar önce başlamıştır.⁸³

81) Nihai Rapor; a.g.e., Sh.18

82) ÖZER, Ulviye; "Çevre Eğitimi", Türkiye Çevre Kirlenmesi Öncelikleri Sempozyumu: Bildiriler, I.Cilt, B.Ü., İstanbul, 1991, Sh.241

83) ASMAZ, Hasan; "Çevre Eğitimi Noksanlığı", Türkiye'de Çevre Durumu ve Eğitimi, Çevre Müsteşarlığı Yayını (Teksir), Ankara, 1990, Sh.A.2

C- ÇEVRE DUYARLILIĞI İÇİN NASIL BİR EĞİTİM

Çevre duyarlılığı ve bilinçliliği için verilecek eğitimin ne gibi amaçlara yönelmesi, hangi ilkelere, önceliklere göre yürütüleceği, kapsamının ne olacağı, hangi yöntemlerden yararlanılacağı, halk eğitimcilerinin ne gibi niteliklere sahip olması gerektiği, ne gibi yasal ve idari düzenlemelerin yapılmasına gereklilik olduğu konularında, planlı bir halk eğitimi etkinliğine ihtiyaç vardır.

Çevre için eğitimin ana amacı, bireyin çevresini bir bütün olarak kavraması, çevreyle etkileşiminde eleştirci bir bakış, çevreyle ilgili konularda duyarlılık, bilinçlilik, girişkenlik sahibi bir yurttaş olarak yetişmesidir.

Bireyin, toplumsal çevresine ilişkin olarak, çevre hakkını savunmak ve gerçekleştirmek için, çevreye ilişkin kararlara katılma, karar süreçlerini etkileme, sonuçlarını izleme, değerlendirme, denetleme yolunda örgütlü, bilinçli biçimde girişkenliği ele alması; çevreyi korumanın, yıkıma uğratmadan çevreden yararlanmanın gerektirdiği siyasal, yasal, toplumsal, yönetsel hertürlü girişimlerde bulunması, sivil toplum örgütlenmelerini geliştirme alışkanlıklarını kazanması çevre için eğitimin başlıca amaçları arasındadır.

Doğal çevreye ilişkin olarak eğitimden bireye doğa sevgisinin kazandırılması, doğal dengeyi bozan toplumsal ekonomik, konularda onu bilgilendirmesi, doğal kaynakların, doğal yaşamın insanlığın geleceği için önemini kavratması, yıkıma uğratmaksızın doğadan yararlanmanın yollarını öğretmesi, doğa sporlarına etkin biçimde katılma yoluyla doğayla arasında duygusal bir bağ kurmasına yardımcı olması, gibi bilinçlilik, duyarlılık kazandırması beklenmektedir.

Çevre için eğitim yoluyla bireylerin, tarihsel, kültürel, yapay çevresini tanıması, onu koruması, geliştirmesi, gelecek kuşaklar için saklaması alışkanlık ve bilinçliliğini kazandırması amaçlanmalıdır.⁸⁴

84) GERAY, Cevat; "Çevre İçin Eğitim", a.g.e., Sh.228

Çevre Sorunlarının oluşumunda ve önlenmesinde hem devletin hem de bireylerin ortak rolleri olduğu açıktır. Çevre konusunda devlete olduğu kadar bireylere de görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumlulukların ve görevlerin yerine getirilebilmesi için eğitim gerekli ve zorunludur.⁸⁵

Eğitimin amacı, araştıran, geliştirilen, bulduklarını etüd eden ve davranışları itibarıyla bilmenin ürünü anlayan, kullanan, yorumlayan ve üstüne yeni şeyler koyan insanı yetiştirmek olmalıdır.

Mevcut eğitim sisteminin amaçlarında, değer yargılarında, içeriğinde, personel girdilerinde, finansman, fiziki kaynaklarında, sistem içi süreçlerde değişik yapılmalıdır.

Çağın bilim ve teknolojisi ile donanmış insan gücü çevrenin en önemli unsurudur. Bu da eğitimi gerektirmektedir. Eğitim çağımızın bilim ve teknolojik gelişmesini anlayabilecek, yenilerini üretebilecek şekilde insan gücü yetiştirmeyi sağlamalıdır.

Çevre eğitimi sadece bilgi aktarımı şeklinde olmamalıdır.

Eğitimdeki öğretim programları incelenmeli, hangi seviyede hangi konular verilecek tesbit edilmeli ve sürekli olarak değerlendirilmelidir.

Çevre bilinçlendirilmesinde ana unsur "Korumacılıktır" öğretimin temeli bu unsur üzerine olmalıdır.

Öğrencilerin ezbercilikten ve bilgi hamallığından kurtaran, bilimsel düşünme yeteneği kazandıran, beyin gücünü geliştiren, üretken, kendini değerlendirebilen insanca yaşama biçimini benimseyen dengeli kişiler olarak yetiştirmeye dayanan bir eğitim anlayışı geliştirilmelidir.

Çevre eğitiminde gençlere örgüt içinde çalışma şansı verilmelidir. Grup içinde etkileşerek ve işbirliği içinde tek sonuca hareket etmeyi öğreneceklerdir.

Çocuklara eğitim verilirken deneyim olgusu, anlatma olgusundan önce gelmelidir. Önce iyi veya kötü çevre gösterilmeli, sonra anlatılmalıdır.

Çevre meselelerini kontrol edecek, denetleyecek, yönetecek kişilerin eğitilmesi gerekir.

85) GÜRSELER, Güneş; "Çevre Eğitimi" Amfora, Yıl, 1 Sayı:3, Ankara, Ağustos 1992, Sh. 14

Öğretmenlerin eğitimi çok önemlidir. Çevre konusunda duyarlı ve bilinçli öğretmenler öğrencilere olumlu şeyler aktarabilirler.

Çevre eğitimi stratejilerine uygun, aynı zamanda kamu ve özel sektörü kapsama alan öğretim programlarını anlayıp hazırlayabilecek ve bunları milli politikalar doğrultusunda uygulayıp gerçekleştirmeye yönelik öğretmen, uzman ve yönetici eğitimine ciddi önem verilmelidir.

Kirlenmiş çevrede gerekli islah tedbirleri ile temiz çevrenin korunmasında gerekli olan araç, gereç, plan ve projelerin hazırlanmasını sağlayacak uzman kadrolar eğitilmelidir.⁸⁶

D- ÇEVRE EĞİTİMİNİN, KAPSAMI, İLKELERİ, NİTELİKLERİ, AMAÇLARI

a- Kapsamı:

Çevre için duyarlılık ve bilinçlenme eğitiminin kapsamı, çevre sorunlarının yaygınlığı, genişliği ile orantılı olmakla birlikte, burada önemli olan, bu sorunları tanımlama, nedenlerini kavrama, konulara çevrebilimsel açıdan yaklaşma, çözüm yolları, bireye düşen görev ve sorumluluklar, girişkenlik, katılımcılık ve örgütlülük açılarından bireye yeni bir bakış açısı kazandırılmasıdır.

Ekonomik açıdan bakıldığında, ekonominin işleyişi, ne pahasına olursa olsun kalkınma anlayışı yerine özkaynaklara dayalı, kendini sürdürebilen kalkınma yaklaşımının önemi, gösterişçi tüketimden kaçınılması, gerçek ihtiyaçlara yönelik tüketim alışkanlıklarının geliştirilmesi, doğal, tarihsel çevreye bir meta gibi bakmanın yanlışlığı çevre için eğitimin kapsamı içinde kalmaktadır.

Toplumsal açıdan bakıldığında, çevre hakkı, bu hakkın etkin biçimde kullanılması, yaşama geçirilmesi, çevreye ilişkin yasal düzenlemeler, çevre için sivil toplum örgütlenmeleri, katılımın önemi, yöntemleri ve yolları, eylem biçimleri çevre için eğitimin kapsamında yer alması gereken belli başlı konuları oluşturur. Yerel yönetimlerin, demokratik kurumların, süreçlerin ve değerlerin önemi, sağlanma yolları, örgütlü etkinlikler ve eylemler vb. konular, aynı kapsamda ele alınmalıdır.

86) Nihal Rapor; a.g.e., Sh.28

Doğal çevreye ilişkin olarak, insanın doğayı yeniden uyum sağlayacak biçimde algılayıp kavraması, doğal dengeyi bozmaksızın yaşamanın yolları, doğal çevreyi yıkma uğratan, yokeden, kirleten uygulamaların engellenmesi, izin verilmesi, kaldırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarına ağırlık verilmesi, doğa sevgisinin yeniden kazandırılması vb. konular önem taşımaktadır. Tarihsel, yapay, kültürel çevreyle ilgili olarak, bu çevrenin tanınması, korunması, sürekliliğinin sağlanması, yerel halkın yaşamının bir parçası durumuna getirilmesi vb. konular içerecektir.⁸⁷

Hızla artan çevre sorunlarının önlenmesinde ve çevrenin iyileştirilmesinde eğitimin rolü, herkesce bilinmektedir. Bugün, Türkiye’de çevre eğitiminin yeterli şekilde ele alınmadığı düşünülürse bu alanda daha çok gayret harcanması gereği açıkça görülmektedir.

Çevre ile ve eğitimle ilgili her kişinin ve her kuruluşun bu konuda geliştireceği fikir ve tavsiyeler, "Çevre Eğitimi"nin daha da başarılı olmasına imkan sağlayacaktır. "Çevre Eğitimi" kapsamında aşağıdaki unsurlara yer verilmelidir:

- Çevre bilincinin kazandırılmasında en büyük etken olan çevre eğitimi yaygınlaştırılmalıdır.
- Çevre eğitimi, her yaş, eğitim ve meslekteki kişilere belli bir program dahilinde verilmelidir.
- Eğitimin doğuştan itibaren başladığı görüşünden hareketle, öncelikle okul öncesi çevre eğitimine ağırlık verilmeli; çocuklara çevreyi tanıtıcı, tabiatı sevdirci mesajlar yanında, çevre sorunlarının yarattığı tehlikeler de, anlaşılır bir şekilde vurgulanmalıdır.
- Yüksek Öğretim Kurumları’nda çevre mühendisliği eğitiminin sadece mühendislikte sınırlı kalmaması ve diğer disiplinlerle takviye edilmesi sağlanmalı; ayrıca, hukuk, iktisat, tıp, sosyal bilimler eğitiminde de çevre konularına önem verilmelidir.

87) GERAY, Cevat; "Çevre İçin...", a.g.e., Sh.230

- İlgili kamu kuruluşlarında çalışan personele hizmet içi çevre eğitimi vermek üzere, gerekli programlar hazırlanmalıdır.⁸⁸

- Halka çevre bilincinin verilmesi için, gönüllü kuruluşlarla da işbirliği yaparak, kitle iletişim araçlarıyla eğitimin yaygınlaştırılmasına önem verilmeli, televizyon, radyo programları ve basın yoluyla geniş halk kitlelerine çevre eğitimi sağlanmalı, çeşitli dallarda yarışmalar düzenlenerek, kamuoyu dikkati çekilmelidir.

- Gelişmiş ülkelerin çevre eğitim programları incelenerek, Türkiye için en uygun programların belirlenmesi amacıyla gerekli çalışmalar yapılmalı, ancak bu yapılırken ülkemizin çevre durumu toplumsal ve ferdi yapımızda dikkate alınmak suretiyle, bu programların entegrasyonu sağlanmalıdır.⁸⁹

b. İlkeleri

Çevre için eğitim, yaşamboyu eğitim sürecinin bir parçası olarak ele alınmalı, Anayasamızda da yer aldığı biçimde, herkesin çevre eğitimi ve öğretimi yapma hakkına sahip olduğu noktasından hareketle, bireylerin eğitim süreçlerine etkin biçimde hem eğitici, hem de katılımcı olarak girmelerine önem verilmeli, bireylerin etkin katılımı her aşamada en önde tutulmalı, edinilen bilgilerin becerilerin, kazanılan duyarlılığın, bilincin her açıdan eyleme, örgütlenmeye tepki ya da baskı kümeleri oluşturarak kamuoyunu, karar mekanizmasını etkilemeye elverişli tutum ve davranışların geliştirilmesine yönelmelidir.

Toplumsal açıdan çevre için eğitim faaliyetleri, sorun çözmeye, projeye dayalı olarak yönelinen toplumsal kesimlerle yerel topluluklarla birlikte düzenlenmelidir. Yerel önderliğin geliştirilmesine, yerel halkın girişkenliği ele almasına, katılanların eğitim sürecine etkin biçimde katkıda bulunmalarına, sürecin planlanmasında, uygulamaya geçişte yurttaş, olarak bireyin önde gitmesine ağırlık verilmelidir.

88) T.B.M.M. Çevre Araştırma Komisyonu Raporu; a.g.e., Sh.385

89) KARPUZCU, Mehmet; "Çevre Eğitimi", a.g.e., Sh.47

Bireylerin çevreye yönelik bilinçlenme, eğitim düzeyleri toplumsal, ekonomik nitelikleri dikkate alınarak faaliyetleri ortak ilgi, ihtiyaç ve sorunlar üzerinde odaklaştırmak gerekir. Her toplumsal kurum, küme, her türlü etkinlik alanı böylesi bir eğitim için uygun bir ortam oluşturabilir. Okulda, hastanede, fabrikada, kiraathanede vb. yerlerde  evre eğitimi gerçekleştirilebilmelidir.

Doğa sevgisi, doğal çevreyi yoketmeksizin kullanma, yararlanma alışkanlığı kazandırılması ilkesi etkinliklerde ağır basmalıdır.

Tarihsel çevreyi korumada gerekli tarihsel, kültürel bilinci geliştirirken seçici olmak, tutuculuktan kaçınmak, özellikle, evrensel ortak değerleri ölçüt almak,  evre için eğitim faaliyetlerinin  nemseyeceği ilkeler arasındadır.

 evre için eğitim etkinliklerinde uyulması gereken ilkeleri özetlemek gerekirse;

1. Herkes  evre eğitimi görmek, bu konuda  ğretim yapmak hakkına sahiptir.
2.  evre için eğitim, "yaşamboyu eğitim"  er evesinde toplumun tüm katmanlarına yöneliktir.
3. Devlet  evre eğitimi için gereken önlemleri almalı, gerekli imkanları sunmalıdır.
4. Eğitimin her düzeyinde  evrebilim, disiplinlerarası bir yaklaşım olarak alınmalıdır.
5. Gönüllü örgütlerce yürütülen  evre eğitimi etkinlikleri devletçe desteklenmeli; toplanma ve örgütlenme özgürlüğü konusunda her türlü sınırlamalar kaldırılmalıdır.
6. Bireyler eğitim- ğretim sürecine etkin biçimde katılmalı, sürecin planlama ve yürütülmesinde sorumluluk almalı, eğitim süreci katılanların deneyimlerine dayandırılmalı, bu deneyimlerden yararlanılmalıdır.
7.  evre eğitimi, her çevrede verilmeli, daha doğrusu,  evre, hem eğitimin konusu, hem de ortam ve aracı olarak kullanılmalıdır.⁹⁰

90) GERAY, Cevat; " evre Duyarlılığı için Halk Eğitim Bildirgesi".  evre Koruma, Sayı:45, Ankara, 1991, Sh.14

Çevre eğitimi uluslar arasında sorumluluk ve dayanışma ruhunun yaratılması amacıyla, modern dünyanın iktisadi, siyasal ve ekolojik olarak karşılıklı bağımlılık bilinci yaratmaya katkıda bulunmasıdır. Ciddi çevre sorunlarının çözülebilmesi için bu bir ön şarttır.⁹¹

Tiflis Konferansının (1977) çevre eğitiminin hedefleri, amaçları ve yol gösterici ilkeleri hakkındaki tevsiyeleri, okul sisteminin içinde veya dışında olsun tüm düzeylerde, çevre eğitiminin temel çerçevesini çizmektedir.

Çevre eğitimi, bireylerin ve topluluğun çevreleri hakkında bilinç kazandıkları, bilgi, değer, beceri ve deneyimlerle, bireysel ve toplu olarak şimdiki ve gelecekteki çevre sorunlarını çözüme kavuşturmak amacıyla harekete geçme kararlılığını kazandıkları dâimi bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Çevre eğitiminin hedefleri, her bir toplumun iktisadi, toplumsal ve ekolojik gerçekleri veya gelişme için belirlediği amaçları dikkate alınmadan tanımlanamaz. Ancak, Çevre eğitimi bazı amaçları, uluslararası topluluğun bütünü için geçerli olabilecek niteliktedir.

Bilgi, göz önüne alındığında, çevreyi bilinçlendirmek üzere zaman ve mekanda etkileşim içinde olan çeşitli biyolojik, fiziki, sosyal, iktisadi ve kültürel etmenlerin algılanıp, anlaşılmasını sağlayan araçların, amaçlanan gruplara yönelik olarak düzenlenen biçimlerde temini ile yeryüzündeki sorunların önlenmesi ve çözümlenmesi amacıyla harekete geçmek, çevre eğitiminin görevleri arasındadır. Mümkün olan her durumda, söz konusu bilgi, belirli bir çevreyle ilgili olarak gözlem, inceleme ve uygulamaya yönelik deneyler yoluyla elde edilmelidir.

91) UNESCO-UNEP; Tiflis Konferansı Nihai Raporu, Tiflis, 1977, Sh.92

Kuşkusuz, çevre eğitiminin önemine katkıda bulunan diğer bir etken, insani çevreyi etkileyen sorunların çözümüne yaptığı katkıdır. Buradan, çevre eğitiminin diğer bir özelliğine gelinmektedir. Yani, çevre sorunlarının karmaşıklığı ve bu sorunları etkileyen faktörlerin çokluğuyla başedebilmek için benimsenen, çeşitli bilimsel disiplinleri birleştiren yaklaşımdır.

Amaçları ve işlevleri bakımından çevre eğitimi, toplum hayatıyla uyum içinde olan bir eğitim süreci olmak zorundadır. Çevre eğitimi, sadece toplumun tüm üyelerinin-işçiler, öğrenciler, uzmanlar, karar alma konumunda olanlar- yetenekleri ölçüsünde, insanların çevreyle ilişkilerini geliştirmek gibi, karmaşık ve çok yönlü bir görevde sorumluluk almaları durumunda etkili olabilecektir. Bu da yalnızca, eğer insanlar kendi eğitimlerini ellerine alırsa ilgi ve sorumluluklarının farkına varırlarsa başarılabılır.

Çevre eğitimi, yaşam boyu sürecek bir etkinlik olduğu için genel eğitim sürecinin daha uygun bir hale getirilmesini de sağlayabilir. Çevre Eğitimi, eğitim sürecinin sadece belli bir vechesi olarak değil, çevreyle uyumlu yeni bir yaşama biçimi, yeni bir hayat tarzının üzerinde gelişeceği, mükemmel bir temel olarak görülmelidir. ÇE, bir topluluğun tüm üyelerine yönelik, farklı yaş grupları ve sosyo-mesleki kategorilerin ihtiyaç, ilgi ve motivasyonlarına cevap verebilecek nitelikte olmalıdır. Farklı sosyo-ekonomik ve kültürel yapılar ile farklı yaşam koşullarına uyum sağlayabilmeli ve bölgesel ve ulusal farklılıkları da hesaba katmalıdır. Böylece Çevre Eğitimi, toplumdaki değişik aktörlerin bilimsel ve teknik bilgi ile ahlaki niteliklere sahip olmasını sağlayacak, bu yolla da insanlar, çevrenin üretken potansiyeli ve estetik değerlerinin korunmasıyla uyumlu bir gelişme sürecinin hazırlanması ve sonra da yönetilmesinde etkili bir role sahip olabileceklerdir.⁹²

92) UNESCO-UNEP Kongresi, Çevre Eğitim ve Öğretimi; Moskova, 1987, T.C.Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Yay., Ankara, 1988, Sh.18

Ayrıca çevre eğitimi verilirken,

- Çevreyi olumsuz ve olumlu etkileyen gruplar belirlenmeli, böylece hedef grup küçültülmeli ve eğitimin etkinliği artırılmalıdır,

- Örneğin, aktif gruplara öncelik verilmelidir (çalışanlar, çiftçiler, anneler, gençler gibi),

- Toplumun her kesimine ve çevre ile etkileşimlerinin yoğunluğuna göre eğitim verilmeli,

- Eğitici olarak gönüllülere öncelik verilmeli,

- Geniş çaplı uygulamalarda önce eğiticiler eğitilmelidir,

- Eğitici halkın tanıdığı ve güvendiği kişi olmalı,

- Eğitici aynı zamanda halkın istediği başka bir hizmeti de sunan kişi olmalı,

- Eğitici toplumun değerlerini iyi bilmeli ve bunları yapıcı olarak kullanmalıdır,

- Hedef gruplara ulaşacak şekilde,

- Hedef grupların önem verdikleri değerlere çevrenin olumsuz etkilerini ön plana çıkararak,

- Mümkünse uygulamalı ve grup eğitimleri şeklinde, verilmeli

- Ekonomik, uygulanabilir, pratik, toplum değerleriyle uyumlu öneriler getirerek,

- Yararlı sonuçları vurgulayarak,

- Kısa, tek amaçlı, akılda kalıcı ve sık karşılaşılan spot ve esprilerle,

- Alternatif davranışlara uygun imkanları sunarak,

- Sürekli,

- Etkili teşvik ve caydırıcı önlemlerle desteklenerek,

- Ve mutlaka toplum katılımı sağlanarak çevre eğitimi yapılmalıdır.⁹³

93) BODUR, Salt; "Çevre Eğitim Semineri", Türkiye'de Çevre Durumu ve Çevre Eğitimi, Çevre Müsteşarlığı Yay.(Teksir), Ankara, 1990, Sh. B.4

c. Nitelikleri

Çevre için eğitim faaliyetlerinde, bireylere çevre duyarlığı, çevre bilinci, eylem kararlılığı vermeyi amaçlayan; bireyde "çevre hakkı"na sahip olduğu inanç ve güvenini, bunu sağlama yollarını işleyen; çevreyi hiçe sayan, kötü kullanan, bozan, yokeden herkes, siyasal iradeyi elinde bulunduranlara karşı çıkma, tepki gösterme alışkanlığını kazandırmayı önde tutan konuların öncelik taşıdığı açıktır.

Sağlıklı, nitelikli bir çevrede yaşama isteği uyandırma, çevre eylemini geliştirmek için bireylere yasal başvuru, toplu eyleme yönelme yollarını gösterme amacını güden faaliyetler öncelik taşımaktadır.

Bireyi, üretilmeyen doğal kaynaklar, doğal dengeyi bozucu eylemler konularında bilgilendiren aydınlatıcı faaliyetlere öncelik verilmelidir.

Korunması gelecek kuşaklara saklanması gereken tarihsel, kültürel eserlerin tanıtılması, bunların korunması yolları bireylere yönelik eğitsel faaliyetlerde ele alınmalıdır.

Çevre sorunlarının bulunduğu yerlerde yaşayan, bundan en çok zarar gören, çevre sorunlarından habersiz, eğitimden, çevre bilincinden yoksun bireyler, beslenme yetersizliği ve sağlık sorunlarının yoğun olduğu kent ve kırsal yoksulları, çevre için eğitim faaliyetlerinin öncelikle yöneleceği kitlelerin başında gelmektedir.

Toplumda önemli etkiler yaratma gücüne sahip işçi, gençlik, kadın kümelerinin eğitime öncelik verilmelidir.

Günlük yaşamlarını doğal çevrenin sömürülmesinden, yıkımından kazanan uğraş sahiplerine, özellikle küçük üreticilere, doğayı yeterince tanımayan, onunla ilişki kuramayan kümelere öncelikle eğilinmelidir. Özellikle;

* Yoğun çevre kirliliği yaratan etkinliklerde bulunan yörede yaşayan bölge halkı,

* Günlük yaşamını doğal çevrenin yıkımından kazananlar (balıkçılar, avcılar, çiftçiler vb.)

* Hızlı nüfus artışı, beslenme yetersizliği ve sağlık sorunlarını yoğun olarak yaşayan kent ve kırsal yoksulları.

* Toplumda önemli etkiler yaratma gücü olan işçiler, öğrenciler, ev kadınları gibi gruplar eğitime tabii tutulmalıdır.

Çevre eğitimcilerinin, derslikteki öğretmenlerden farklı niteliklere sahip olması gerektiği açıktır. Herşeyden önce çevre duyarlılığına sahip olması gereken çevre eğitimcilerinin disiplinlerarası bir çevre eğitimi görmüş olması, çeşitli uzmanlık alanlarıyla çevre sorunları arasındaki bağlantıları kurabilmek açısından önem taşımaktadır. Öğretmenlikten çok sorunların ortaya çıkarılmasında, birlikte çözüm yolları aranmasında, gerekli girişim ve eylemlere geçilmesinde yol gösterici önderlik işlevlerini yüklenmesi beklenmektedir. Ayrıca bireylerin, kümelerin, yerel toplumların çevre sorunlarını çözmeleri için örgütlenmelerine katkıda bulunabilmelidir.

Çevre Kavramında Eğitimcilerin;

Çevre ve çevre sorunları konularında disiplinlerarası eğitim almış olması,

Bir öğreticiden çok yol gösterici, kaynak kişi olması önder olmak yerine kümenin bir üyesi gibi davranması,

* Katılımcıların ilgilerini harekete geçirmek için onların gerçek sorunlarını gündeme getirmesi onların deneyimlerini, eğitimde kaynak olarak kullanmalarında yardımcı olması,

* Ortaklaşa etkinlikleri özendirme, katılımcılar arasında güven yaratması, yardımlaşma, dayanışma kurulmasını sağlaması,

* Katılımcıların kendilerini örgütlemelerine yardım etmesi, eğitim sürecinin her aşamasında sorumluluk almalarını sağlaması gerekir.⁹⁴

* Öncelikle, çevre eğitiminde genel çevre politikaları ile ilgili bir devlet politikası belirlenmeli ve bunun sürekliliği sağlanmalıdır.

Çevre eğitiminde aşağıda belirtilen hususlar detaylı olarak incelenmelidir:

- Çevre eğitiminde geleneksel metodlar kullanılmamalıdır. Çevre eğitiminin tanımı, "eğitim"in genel tanımından hareketle, toplumu oluşturan bireylerin yaşamları süresince olumlu davranış değişimlerine sahip olmalarının sağlanmasıdır. Bu kapsamda insanların doğal, tarihi, kültürel, ekonomik, sosyal, kentsel ve kırsal tüm çevre ile olan ilişkisi her yaş seviyesine ve eğitim düzeylerine göre kitleye anlaşılır bir dilde aktarılmalıdır. Çevre konularında kitlenin bilinç düzeyini yükseltici bir eğitim sistemi kurulmalıdır. Böyle bir eğitimle çevrenin tüm öğelerinin tam ve doğru olarak bilinmesi ve çevreye sahip çıkılması sağlanmalıdır.

- Çevre ile ilgili konularda aktif katılımı sağlayıcı ve olumsuzluklara karşı tepkiyi oluşturan bir eğitim sistemi geliştirilmelidir. Birbirine saygılı insancıl değerlere sahip olunması yönündeki kitle eğitimine ve yönlendirilmesine ağırlık ve önem verilmelidir. Bireysel çıkarların toplumsal çıkarlardan ayrı düşünülmemeyeceği gereğini kavrayan bir anlayış düzeyine erdirici eğitim her yaş ve kesimdeki kitleye ulaştırılmalıdır.

- Çevre konularında, temel kavramlar tüm kitleye yönelik eğitim kapsamına alınmalıdır. Ancak yöresel farklılıklarda gözetilerek değişik kitlelerin, kendi yaşam çevrelerinde olumlu davranışlara yönelmelerini sağlayıcı özgün eğitim faaliyetlerinde de bulunmalıdır.⁹⁵

94) GERAY, Cevat; "Çevre İçin Eğitim", a.g.e., 234

95) TBMM, Çevre Araştırma Komisyonu Raporu, a.g.e., Sh.386

- Öğretim kurumlarında çevre eğitiminin yaygınlaştırılması için özel projeler hazırlanmalı ve tüm ilgili kuruluşların işbirliği ile uygulamaya konmalıdır.

- Her öğretim seviyesindeki öğrencilerin çevre konularına duyarlılığını ve aktif katılımını artırıcı yönde çevre kollarının, çevre komitelerinin oluşturulması için öğretim kurumları ve öğretmenler önderlik etmelidir.

d. Amaçları

Çevre eğitimi konusunda ilk uluslararası toplantı 14-26 Ekim 1977'de UNESCO tarafından Rusya'nın Tiflis kentinde toplanmış ve bu konferansta çevre eğitiminin amaçlarının tesbit edilmesine çalışılmıştır. Konferansta yayınlanan Tiflis Deklarasyonu beş amaçtan meydana gelişt. Bu amaçlar ise:

1. Çevre ve çevre problemlerine ilişkin haberdar oluş ve duyarlılığın geliştirilmesi,
2. Çevre ve çevre problemlerine ilişkin bilgilendirme,
3. Çevrenin iyileştirilmesine ilişkin bilinçli tutumların oluşturulması ve bu konuda bireylerin daha aktif hale getirilmesi,
4. Çevre problemlerinin tespit edilmesi ve çözümünü için gerekli tutum ve davranışların bireylere kazandırılması,
5. Çevre problemlerinin çözümünde görev almak.

Tiflis Konferansı ile ilgili son nihai raporda konuya ilişkin uygulamaların nasıl olacağına işaret edilmelidir. Milli Düzeyde Çevre Eğitimi;

- 1) Genel Eğitimin tamamlayıcı bir parçasıdır,
- 2) Çevre Eğitimi, hayat boyunca süren bir eğitim süreci olması bakımından her tür düzeyde örgün ve yaygın eğitiminin bir parçası olarak düşünülmelidir,

3) Örgün Eğitim düzeyinde, her kademede, programlaştırılmış öğretim ders kitapları ve yardımcı kaynaklar, eğitim teknolojisi ve öğretim metodlarını kapsayacak şekilde, mevcut disiplin alanlarının tekrarına yer vermeden, özellikle fen eğitiminde ağırlık kazanan, ancak disiplinlerarası senteze açık bir çevre eğitimi devreye sokulmalıdır,

4) Çevre Eğitiminin bağımsız bir ders olarak programa sokulmasından kaçınılmalı ve disiplinler arası etkileşim göz önünde tutularak işlenmelidir,

5) Çevre Eğitimi konuları kişilere yönelik esneklikte olmalıdır,

6) Değişik Eğitim kademelerine uyum sağlayabilecek esneklikte olmalıdır.

Artık günümüzde Çevre Eğitiminin ortaya çıkması ile insanın ikili bir sistemden oluştuğu anlaşılmıştır. Bu sistemlerden ilki "sosyal sistem" olup aile, toplum, dil, ekonomi, politik yapı gibi birçok öğeden meydana gelmektedir. İkincisi ise ekolojik sistem olup bunlar beraberce bir üst düzeyde "ekososyal sistem" meydana getirmektedir. Bugün artık çevre eğitimcileri sadece çevre kavram ve prensipleri konusunda bilgili olmakla kalmayıp aynı zamanda bu konulara ilişkin problemlerin çözümü konusundaki bilgilerin ışığında bir değer sistemi harmonisi içinde bulunmasını önermektedirler.⁹⁶

Çevrenin korunması, onu en çok etkileyen insanın bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi ile mümkündür. Eğitimde başarıya ulaşmak ise, neyi nerede ve ne şekilde öğretebileceğimizi bilmekle başlar. Birçok devlet, eğitime esas olacak bilgileri düzenlemiş ve yasalar ile de gerekli çerçeveyi tesbit etmiş bulunmaktadır. Bazı ülkelerde bitki ve hayvan türlerinden hangilerinin korunacağını yasalar ile belirtmiş olmasına rağmen doğayı korumakla yükümlü idareciler, çok dağınık bir şekilde serpiştirilmiş bulunan türler hakkında bilgileri bulunmaması dolayısıyla koruma tedbirlerinin alınmasında güçlük çekmektedirler.

96) DOĞAN, Musa; "İnsan, Çevre ve Çevre Eğitimi", a.g.e., Sh.32

Kanuni düzenlemeler gayelerine ancak eğitim yoluyla ulaşabilirler. Halkın çoğunluğu tarafından anlaşılamayan ve kabul edilemeyen yasalar birer ölü evrak niteliğinde kalmaya mahkumdurlar. "Kanunların etkinliği çoğunluğun desteği ile mümkündür, ve eğitilmemiş bir toplumdaki, ne bir rıza ne de bir işbirliği bekleyemeyiz. Başarılı bir çevre eğitimi uzun dönemli bir uğraşı gerektirir. Arada bir yapılan ve kısa süren eğitim kampanyalarından verimli bir sonuç almak imkansızdır. Bu aktiviteler ancak devamlı bir şekilde organize edildikleri zaman başarılı olabilmektedir. Gayeye ulaşmak için eğitimin çok geniş, yaygın ve devamlı olması gereklidir. Eğitim her sınıfı ve her yaşı kapsamalıdır".⁹⁷

Çevresel sorunlar eğitiminin gayesi, insanı hali hazırdaki çevre ile temasa geçirmek, ve çevreye yönelik davranışı toplumda teşvik etmek olma durumundadır.

Çevre ve problemleri ile ilgili tercihler ve kararlar verebilmek için kafayı eğitmek gaye olmalıdır. Ekoloji ve çevre öğretimi yalnız bilgi vermek ve sorumluluk hissi yaratmakla kalmamalı insan davranışına etki yapmalıdır.

Çevresel sorunların eğitimi, bütün öğretim seviyelerinde yani ana okulundan üniversite sonu halk eğitimine kadar olan seviyelerde ele alınmalıdır. Üniversite seviyesindeki eğitim için yapılacak tercihler, önce her disiplinde ve konuda bugün çevrede karşılaşılan sorunlar ile uğraşma ihtiyacına cevap verecek bir biçimde olmalıdır. Mesela Kimya, Tatbiki Fizik, Ekonomi, Sosyoloji gibi disiplinlerde çevresel sorunlar ve bunların çözümünü ile ilgili konulara yer verilmelidir.

Kısaca Çevre eğitiminin amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Doğal ve insan yapısı çevreyi korumak,
- Tarih ve Kültür mirasının korunmasını öğretmek,

97) DAĞLI, İsmet; "Çevre Eğitimi", Tabiat ve İnsan, Yıl.14, Sayı:4, Ankara, 1980, Sh.13

- Doğaya saygı, insana saygı ve yaşam kalitesinin ihtiyaçlarına saygı olan yeni çevre ahlakını oluşturmak,
- Birey ve toplumda doğal ve insan yapısı çevrelerin karmaşık iç yapılarını anlatmak,
- Çevre sorunlarının çözümü ve çevre kalitesinin düzenlenmesinde bilinçli ve etkin katkıda bulunmak için, halka bilgi, değer yargısı, davranış ve pratik beceriler kazandırmak,
- Halkın çevre sorunlarına ilgi ve dikkatini çekmek, sorunlara doğru teşhis koymasını ve alınacak önlemleri bilinçli karşılamasını sağlamak,
- Okul öncesi dönemden itibaren her yaş, meslek ve eğitim grubundaki kişilere çevre eğitimi, sistemli ve planlı bir şekilde verebilmek,⁹⁸
- Çevre olgusunun farkına vardırarak,
- Olumlu çevrenin yararları vurgulanarak çevrenin sevmeye ve korunmaya değer bir varlık olduğunu hissettirmek,
- İnsanın biyolojik, fizik, kimyasal ve sosyal çevresiyle bir bütün olduğu, ayrı düşünülemez ve karşılıklı etkileşim içinde olduğunu anlatmak,
- Çevrenin değişken, hareketli, canlı olduğu, dolayısıyla ona iyi davranılırsa kötülük yaptığı gerçeği hayatın her kesitinde hissettirmek,
- Hastalık sebeplerinden çoğunun olumsuz çevreden geldiği, sağlığı korumak için çevreyi korumak gerektiği bilincini yerleştirmek,
- Olumsuz çevrenin ekonomik, estetik, psikolojik ve sosyal yararlarına inandırmak,
- Olumsuz çevre ile hayatın, huzurun ve medeniyetin bağdaştırılamıyacağı ve mümkün de olamayacağı gerçeğini davranışlara aktarmak,
- Çevreyi korumak ve geliştirmek için bilgi, işbirliği ve destek alınabilecek kurumları tanıtmak ve bu konulardaki desteğini hissettirmek.⁹⁹

98) DİNÇER, Meral; Çevre Bilincinin...., a.g.e., Sh.131

99) BODUR, Salt; "Çevre ve Eğitim....", a.g.e., Sh.B.3.

4.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE EĞİTİMİ

I.GENEL

Doğayı sevip, korumak ile insanları sevmek, ayrı ayrı şeyler değildir. İnsan sevgisi, doğa sevgisiyle başlar; çevreleri ile uyumlu toplumlarda insan ilişkileri de uyumludur.

Çevrecilik her şeyden önce gelecek kuşaklara yöneliktir. Bir toplumda, kısa vadeli kararlar ile uzun vadeli ekolojik değerlerin çatıştığı durumlarda; gelecek kuşaklara olan sorumluluğun da düşünülmesi gerekmektedir.

Su, hava, toprak kalitesi soyut değerler olmayıp, doğrudan doğruya insanların yaşam kalitesi ile ilgilidir. Bazı iktisatçıların düşündüğünün aksine, ekonomik kalkınma ile çevrecilik çatışmaz. Aksine, çevre kalitesine önem verilmesi, doğrudan doğruya yaşam kalitesinin korunmasını sağlayacağı için; ekonomik kalkınma adına yapılacak yanlış uygulamaların baştan önlenmesini sağlar.

Türk toplumunda benimsenen çevre ile ilgili değerler, hızlı bir "değişimin eşiğindedir, denilebilir. Böyle bir değişim için gerekli bilimsel birikim mevcuttur. Gerekli kamuoyunun oluşmasında da, çevre ile ilgili çeşitli sorunların ortaya çıkıp, ülke çapında tartışılması büyük rol oynamıştır."¹⁰⁰

Türkiye'de çevre eğitimi düzenli bir gelişme gösterememiş, 1970'li yıllara kadar "çevre" denilince tabiatın korunması akla gelmiştir. Okullarda okutulan Tabiat Bilgisi dersleri, gerçek anlamda çevre bilincinin oluşmasına yeterli değildir. Liselerde ise çevre eğitime dönük bir program olmayıp, bitki, hayvan, canlılar dünyasını inceleyen Biyoloji dersleri mevcuttur.

¹⁰⁰) KIŞLALIOĞLU, M; BERKES, F; Ekoloji ve Çevre Bilimleri, TÇSV Yay., Ankara, 1985, Sh.340

70'li yılların ikinci yarısından itibaren üniversitelerde çevre ile ilgili bölümlerin açılmaya başlamasına rağmen, günümüzde; konuyla ilgili kurum ve kuruluşların yanısıra, yetişmiş eleman ve yararlanılacak kaynak eksikliği vardır.

Konuya karşı ilginin artmasıyla beraber bazı üniversiteler ve araştırma kurumlarında birimler oluşturularak, araştırmalar başlamıştır. Hemen hemen bütün Ziraat ve Orman Fakülteleri, ekoloji, toprak, flora, fauna konularında dersler koymuşlar, tıp fakülteleri de çevre ve halk sağlığı konusunda araştırmaları başlatmışlardır.

Ülkemizde çevre eğitimi konusunda, mesleki eğitime geçilmiş fakat bunun yurt çapında bir düzenlemesi yapılmamıştır. İlk ve orta öğretimde verilmesi gerekli temel çevre eğitime ve yaygın halk eğitime halen yeteri kadar önem verilmemiştir. TRT aracılığı ile yaygın bir şekilde yerine getirilen toplum eğitimi ise; düzenli, yol gösterici, aydınlatıcı eğitim ilkelerine uygun değilse kanunun aktüalitesine göre, ve bazen sassyonel heyecan ve panik yaratma niteliğine sahip habercilik anlayışı içerisinde yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Temel eğitim ilkelerinden, gençliğin eğitimi, yetişkinlerin eğitimi ve yaygın eğitim ülkemizin özel şartları ve ihtiyaçları açısından ele alınmalıdır.

Gelişmiş ülkelerde planlama konusunda yoğun çalışmalar yapılmasına karşın ülkemizdeki çalışmalar çağdaş düzeye ulaşmamıştır. Bu itibarla ülkemizde konu ile ilgili yoğun tartışmaların yapılması, hedeflerin tespit edilip geliştirilmesi gerekmektedir.

Çevre ve sorunlarına karşı halkın yaklaşımı çok önemlidir, Türkiye'de ise bu bilincin yeterli olup olmadığı tartışma halindedir.

Son birkaç yıldır meydana gelen çevre sorunlarına karşı halkın duyarlılığı ve tepkisi önemli olsa da, bunların Türkiye genelinde, tam anlamıyla çevre bilinci olduğunu göstermez, ancak bu, bilincin geliştiğinin bir işaretidir.

Yapılan bir araştırmada Türkiye'de bireylerin eğitim düzeyleriyle, çevre sorunlarına duyarlılık dereceleri arasında doğru orantılı bir ilişkinin bulunduğu, eğitim düzeyi yükseldikçe, çevre sorunlarına duyarlılık derecesinin de yükselmekte olduğu sonucu çıkmaktadır.¹⁰¹

Eğitim, birey davranışlarında istenilen olumlu değişimler meydana getirme süreci olarak da tanımlanabildiğinden, eğitimin asıl hedefinin, bireyi etkileyecek olay ve olgular karşısında, davranışlarında değişikliklerin ortaya çıkartılması olduğu söylenebilir. Buradan gidilerek, farklı eğitim düzeyindeki bireylerin, kaudilerini etkileyecek olan çevre sorunları karşısında da farklı tepkilerde bulunmaları beklenebilir. Eğitim düzeyi ile çevre sorunlarına duyarlılık dereceleri arasındaki doğrusal ilişkinin nedeni, eğitimin yukarıda değinilen işlevine bağılı olarak açıklanabilir.

Yine bir diğerk araştırma da çevre eğitimi görenlerle görmeyenler arasındaki fark şu şekilde ortaya çıkmıştır.

"Çevre eğitimi, görmemiş olanların, % 8'inin çevre sorunlarına karşı çok duyar-sız, % 50'sinin duyarsız, % 12'sinin duyarlı, % 3'ünün çok duyarlı davranmakta olduk-ları, çevre eğitimi görmüş olanların ise % 2'sinin çok duyar-sız, % 2'sinin duyarsız, % 70'inin duyarlı ve % 26'sının çok duyarlı davranmakta oldukları anlaşılmaktadır. Çevre eğitimi görmüş olanların, çok duyarlılık sınırına yaklaşan yüksek bir duyarlılık derecesi göstermekte olmalarına karşın, sözkonusu eğitimden geçmemiş olanların, duyarsız davranmakta oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca, çevre eğitimi görmüş olanların duyarlı-lık dereceleri arasındaki farkın da, oldukça anlamlı olduğu görölmektedir."¹⁰²

Bu verilerden, Türkiye'de, çevre eğitimine yer veren eğitim programlarıyla yeti-şenlerin, çevre sorunlarına duyarlılık derecelerinin, bu eğitim programlarına yer verme-yenlerden daha yüksek olduğu sonucuna varılabilir.

101) PİAR-GALLUP; Araştırma Şirketi, Türkiye'de Çevrecilik Konulu Araştırma, 1990

102) ÖZDEMİR, Şevket; a.g.e., Sh.215

Ayrıca, genel eğitimden farklı olarak çevre eğitimi, bireylerde çevre bilincini oluşturmaya ve çevre sorunlarına karşı duyarlılığı yükseltmeyi hedeflediğinden, bu eğitimden geçmiş olanların, çevre sorunlarına karşı daha duyarlı davranmaları sonucu beklenabilir.

Türkiye’de henüz çağdaş anlamda kendisine özgü planlama eğitimi ve uygulaması, giderek artmakta olan mevcut sorunların çözümünde yetersizdir. Bunun için önce tüm eğitim ve planlama kuruluşları arasında bir eşgüdüm sağlanmalıdır. Daha sonra bu kuruluşların çalışma alanları, birbirleriyle olan ilişkileri ve etkinliklerinin ülke şartlarına göre bir sistem içerisinde bilimsel ve yasal sınırları belirgin olarak ortaya konmalıdır.

Türkiye’de çevre eğitimi daha ziyade, çevre mühendisliği, tarım ve ormancılık gibi alanlarda verilmektedir. Konu; hukuk, tıp, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, istatistik, kamu yönetimi vb. disiplinlerin beraber çalışmasını gerektirecek kadar önemlidir ve bunun olmaması, Türkiye için büyük bir eksikliklerdir.

Eğitimcilere, çevre yönünden düşen en önemli görev, bu konuyu bir bütün olarak kabul etmek ve her disiplin içinde çevreyi işlemektir.

Eğitim yokluğu ve eğitim düzeninin kişilere sorunlarla ilgilenme ve çözüm yolları arama becerisini kazandırmaya çalışmaktan uzak oluşu, bugün, ülkemizde yaşayan insanların oldukça büyük bir kesimi için çevre kavramı ve sorunlarını "ilgilenmeye değmeyen" bir konu haline getirmiştir.

Çağdaş bir eğitim düzeni kişiye "doğayı sevmek" ve "çevreyi koruma" bilincini kazandırır. Oysa bizim eğitim düzenimiz bu bilinci kazandırmak yerine, kişiye; "doğanın sevilmesi", "çevrenin korunup, temiz tutulması" gerektiğini "belletmektedir". Gerçekliği düşünülmeden kabul edilen yada ettirilen her olgu gibi bu da, doğal olarak benimsenmekte ve doğa sevgisi yalnızca okul kitaplarında kalmaktadır. Doğayı sevmeyen in-

sanların çoğunlukta bulunduğu bir toplumun çevre sorunlarıyla ilgilenmesini beklemek fazla iyimserlik olacaktır."¹⁰³

Öncelikle yapılması gereken 7'den 70'e tüm bireylere bir "doğa sevgisi" bilincinin kazandırılmasıdır. Bu bilince sahip bireylerin çevre sorunlarına ilgisiz kalamayacağı ortadadır. Ayrıca, doğa sevgisi beraberinde insancılığı, iyiliği ve güzelliği, kısaca uygar ve barışçıl ilişkileri de getirecektir. Bu bilinç ise ancak çağdaş bir eğitim düzeniyle kazandırılacaktır. Öyleyse eğitim-öğretim düzeninin yenilenmesi gereklidir.

II. ÖRGÜN EĞİTİMDE ÇEVRE EĞİTİMİ

A- MİLLİ EĞİTİM MÜFREDATINDA DURUM

Hızla değişen bir dünyanın gündemi, yaklaşık son 20 yıldır giderek insanlığın en büyük ve ortak sorunu hatta ortak endişesi haline gelmiştir. Öyle görünüyor ki 1990'lı yılların da en önemli ortak konusu olarak dile getirilmeye ve Dünya'nın gündeminin ilk sıralarını işgal eden konu olma niteliğini sürdürmeye devam edecektir.

Artık insanlık çevreye önem vermenin, dünyamızın geleceğinin ciddi bir teminatı olduğu gerçeğini anlamış bulunmaktadır.

İlgi alanı çevre olmayan insanların bile bu konu üzerinde düşünüp tartışmaya başladığı 90'lı yıllar, diğer bütün ülkeler gibi Türkiye'nin de çevreyle ilgili her konuya özel bir dikkat göstermesi gereken yıllar olması gerekmektedir.

Doğal dengenin sürekli bozulması tehdit altında bir geleceğe doğru gidiş olduğu bilincinin oluşmasına neden olmuştur. Bu bilinç doğrultusunda dünya milletleri, biyosferi daha akılcıca kullanmaya, çevreyi korumaya ve çevre sorunlarına çözüm aramaya başlamışlardır.

103) ÇOBAN, Köksal; "Çevre Sorunlarına Yaklaşım Biçimimiz ve İlgisizliğimiz", Çevre ve Ormanlık, Cilt.II, Mart-Nisan 1986

Bu amaçla Birleşmiş Milletler öncülüğünde "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyonun uzun süreli çalışmaları sonunda hazırlanan "Brundtland Raporu" Dünya kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.

Ayrıca Dünya Sağlık Teşkilatı da; endüstrileşmiş olan ve gelişmekte olan ülkeleri kendi aralarında dayanışma içinde olmaya, gezegenimizin daha fazla bozulmaya maruz kalmasını engellemek amacıyla, bireylerden ve uluslardan yapabilecekleri ve yapması gereken tedbirlere dikkat çekmeye çağırmaktadır.

Diğer yandan UNEP, UNESCO vb. uluslararası kuruluşlar çevre sorunları konularına ağırlık vermekte ve bu konuda çalışmalarını sürdürmektedirler.

Bütün insanlığın paylaştığı gezegenimizi ve herkesin paylaştığı çevremizi daha fazla tahrip etmemek, düzenli ve sağlıklı bir yaşama ortamını sağlamak konusunda halkımızın ve gençliğimizin eğitiminin ne büyük önem taşıdığı tartışılmaz bir gerçektir.

Çevre sorunları bilindiği gibi bir çok boyutta ortaya çıkmakta ve bu sorunların çözümü için bir çok sektöre görevler düşmektedir.

a. Yasal Durum

Türk Milli Eğitim Sistemine yön vermekte olan 1739 sayılı "Milli Eğitim Temel Kanunu"na göre eğitim sistemimiz; örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır. Örgün Eğitim; okul öncesi eğitimden başlamak üzere, ilk öğretim (I.ve II kademe) lise ve yüksek öğretim kurumlarında verilen eğitimi kapsamaktadır. Örgün Eğitim Sisteminin başlıca özellikleri şunlardır:

- Hiyerarşiktir.

(İlk, orta, lise gibi kademelerden birini bitirmeden diğerine başlanmayacak aşamalardır.)

- Zamanla sınırlı ve sūrelidir.
(İlkokul 5 yıl, orta okul 3 yıl vb.)
- Yerle sınırlıdır.
(Belirli bir yerde, bir binada yapılır)
- Programı sınırlıdır.
- Her sınıf ve ders için uzman personeli vardır.
- Klasik öğrenci-öğretmen ilişkisi vardır.
- Her öğrenim sūresi sonunda öğrenim belgesi verilir.
- Devletin denetimi ve gözetimi altındadır.
- Programlarda merkeziyetçilik vardır.

Amaç ve özellikleri belirtilen örgün eğitimde her tür ve kademedeki öğretim programları ve ders kitaplarında, bugün Dünya'yı ve ülkemizi en çok meşgul eden ve son yıllarda üzerinde önem ve hassasiyetle durulan konulardan birisi haline gelmiş olan çevre, çevre sağlığı, çevre korunması ve çevre eğitimi ile ilgili kavramlara belirli ölçülerde yer verilmesi sağlanmıştır.

Bilindiği gibi eğitim, insanda arzu edilen davranışların planlı faaliyetlerle meydana getirilmesi süreci olup aynı zamanda kalkınma çabasının gerçekleşmesi için de gerekli nitelikte ve sayıda elemanların yetiştirilmesinde başlıca yoldur.

Örgün eğitim sisteminin içinde yer alan her tür ve seviyedeki okulların öğretim programlarında yer verilen sosyal ve tabii bilimler, insan ve çevre ilişkileri, doğal kaynaklar ve kullanımı ile ilgili konularla ulaşılmak istenen amaç; çevre bilincine erişmiş ve bu konuda bilgiyle yüklenmekten çok olumlu davranışlar kazanmış fertler yetiştirmektir.¹⁰⁴

104) OKUTAN, Ömer;"Çevre Sorunları ve Türkiye'de Çevre Eğitimi", Çevre ve İnsan, Yıl.4, Sayı.12, Sh.62

b. Müfredattaki Durum

Nitekim ilk öğretimin amaçları arasında; öğrencinin yapıcı, yaratıcı, bilimsel düşünen sorumluluk duygusuna sahip bireyler olarak yetiştirilmelerinin yanında;

- Çevresini temiz tutmayı öğrenen, temiz olmayan yerlerde yaşamaktan rahatsızlık duyan,
- Temizliğin, sağlıklı büyüme ve yaşamın temel şartı olduğuna inanan,
- Tabiatı, çevresindeki hayvan ve bitkileri korumayı, çiçek, ağaç, bitki yetiştirmeyi bilen,
- Terihi eserleri seven ve koruyan,
- Çevresini güzelleştirmeye gayrat eden,
- Çevrenin ve yurdun doğal ve toplumsal her türlü zenginlik kaynaklarının korunması gerektiğine inanan,
- Yaşadığı çevreyi daha iyi yaşanılır bir hale getirmeye çaba gösteren fertler olarak yetiştirilmeleri de amaçlanmaktadır.

Bu amaçlara ulaşmak için ilk ve orta okullarda Türkçe, Hayat Bilgisi, Fen Bilgisi ve Beden Eğitimi programlarında, belirli ölçülerde çevre konularına yer verilmiştir.

Lise ve dengi okullarda Biyoloji ve Sağlık Bilgisi derslerine ait öğretim programlarında da çevre konuları detaylı olarak yer almakta ve öğrencilerin, tabiatın insan hayatındaki önemini anlamalarına yardımcı olmak, böylece yurdumuzun tabiat kaynaklarına, güzelliklerine ve bunların korunmasına karşı ilgili ve sorumluluk duyan vatandaşlar halinde yetişmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Bunu dışında 1991-1992 öğretim yılında da klasik liselerde okutulmak üzere seçmeli olarak "Çevre ve İnsan" dersi kredili olarak konmuştur.

Söz konusu programlarda; İnsan ve Çevresi, Çevre Sağlığı, Çevre Kirliliği, Çevre ve Sağlıklı İlişkiler, İçme ve Kullanma Suları, Atıklar, Konut Sağlığı, Toplu Olarak Bulunulan Yerler ve Sağlığa Uygunluğu, Aile Planlaması, Yaşama Birlikleri, Komüniteler-

de İnsanın Yeri (Çevre Bilimcilere göre belirlenen kirlenme konuları), Tabii Kaynaklarımızı Nasıl Koruyabiliriz? gibi konulara yer verilmektedir.

Ayrıca son olarak 1992-1993 öğretim yılında Milli Eğitim Müfredat Programına İlkokullardan okutulmak üzere "Çevre Bilgisi" dersi konulmuştur.

Çevre sorunları eğitimi, örgün eğitim kurumlarındaki programlarda ve ders kitaplarında, özellikle son sekiz yılda daha da yoğunlaşarak parça parça işlenmektedir.

Çağın gelişimi paralelinde eğitim sistemimizde yeniden düzenleme, geliştirme ve iyileştirme çalışmalarının başlangıcında hedeflenen öğretim programlarının ve ders kitaplarının geliştirilip iyileştirilmesi amacıyla kurulan komisyonlarda bu konulara yeni bir bakış açısı getirilmesi sağlanmaktadır.

Böylece genç kuşakların çevreye ilişkin bilgi ve kültürü arttıkça bilinçli kamuoyu oluşumu sağlanmış olacaktır.

Örgün Eğitimde, sağlıklı bir çevre eğitimi verebilmek için;

* Çağın bilim ve teknolojisi ile donanmış insan gücü çevrenin en önemli unsurudur. Bu da eğitimi gerektiriyor. Eğitim çağımızın bilim ve teknolojik gelişmesini anlayabilecek, yenilerini üretebilecek şekilde insan gücü yetiştirmeyi sağlamalıdır. Çevre eğitimi sadece bilgi aktarımı şeklinde olmamalıdır.

* Örgün eğitim sisteminin içinde yer alan her türlü seviyedeki okullardaki öğretim programlarında yer verilen sosyal ve tabii bilimler, insan ve çevre ilişkileri, doğal kaynaklar ve kullanımı ile ilgili konularda ulaşılmak istenen amaç; çevre bilincine erişmiş ve bu konuda bilgiyle yüklenmekten çok, olumlu davranışlar kazanmış fertler yetiştirmektir.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

* Örgün eğitimdeki öğretim programları incelenmeli, hangi seviyede hangi konular verilecek tesbit edilmeli ve sürekli olarak değerlendirilmelidir. Çevre bilincinde ana unsur "korumacılıktır", öğretimin temeli bu unsur üzerinde olmalıdır.

* Öğrencilerin ezbercilikten ve bilgi hamallığından kurtaran bilimsel düşünme yeteneği kazandıran, beyin gücünü geliştiren, üretken, kendini değerlendirebilen insanca yaşama biçimini benimseyen dengeli kişiler olarak yetiştirmeye dayanan bir eğitim anlayışı geliştirilmelidir. Çevre eğitiminde gençlere örgüt içinde çalışma şansı verilmelidir. Grup içinde etkileşerek ve işbirliği içinde tek sonuca hareket etmeyi öğreneceklerdir.

* Çocuklara eğitim verilirken, deneyim olgusu, anlatma olgusundan önce gelmelidir. Önce iyi veya kötü çevre gösterilmeli, sonra anlatılarak eğitilmelidir. Çevre meselelerini kontrol edecek, denetleyecek, yönetecek kişilerin de eğitilmesi gereklidir. Öğretmenlerin eğitimi de çok önemlidir. Çevre konusunda duyarlı ve bilinçli öğretmenler öğrencilere olumlu bilgiler aktarabilirler.

* Çevre eğitim stratejilerine uygun, aynı zamanda kamu ve özel sektörü kapsama alan öğretim programlarını anlayıp hazırlayabilen ve bunları milli politikalar doğrultusunda uygulayıp gerçekleştirmeye yönelebilen öğretmen, uzman ve yönetici yetiştirmeye yönelik eğitime önem verilmelidir.

* Kirlenmiş çevrede gerekli islah tedbirleri ile, temiz çevrenin korunmasında gerekli olan araç, gereç, plan ve projelerin hazırlanmasını sağlayacak uzman kadrolar eğitilmelidir.

* Orta öğrenim kurumlarındaki rehber öğretmenler, çevre konusunda uzmanlaşarak çevre eğitiminde kullanılmalıdır.¹⁰⁵

¹⁰⁵) Nihal Rapor; a.g.e., Sh.23

B- ÖRGÜN EĞİTİMDE ÇEVRE EĞİTİMİ

a. Hedef Kitleler

- a) Okul öncesi (anaokulu-kreş) öğretim
- b) İlk Öğretim
- c) Orta Öğretim (ortaokul, lise ve dengi okullar)
- d) Yükseköğretim

Örgün eğitimde ana okulundan başlayarak ilk, orta ve yükseköğretimde çevre bilinci ve duyarlılığına sahip olumlu davranış değişiklikleri yaratacak eğitim programları ve öğretim materyallerinin tesbit edilmesi ve geliştirilmesi, uygulanabilir öğretim programlarının işlenmesi ve değerlendirilmesi gereklidir.

b- Okul Öncesi Çevre Eğitimi

Okul öncesi çağı çocuğu çok önemlidir. Bulunduğu yaş, ortam ve gelişmişlik düzeyine göre çevre bilinci verilmelidir. Sınırlandırılmış mekanlarda benimsetilme sağlanarak yapılmalıdır.

Çocukta ben kimliğinin bir parçası yer ve mekan kimliğidir. Bulunduğu mekandan aldığı ipuçları ile kimliğini geliştirmektedir. Bu mekan temiz ise çevre bilincinin temeli atılabilir.

Okul öncesi çocuğunda benimseme olgusu gelişmeye başlar, bir yeri benimseme, benimdir, kavramı gelişir çevre eğitim programları hazırlanırken bu kavramlardan yararlanılmalıdır.

c- İlköğretimde Çevre Eğitimi

İlköğretim programlarını incelediğimizde ilköğretimin amaçları arasında; öğrencinin yapıcı, yaratıcı, bilimsel düşünen, sorumluluk duygusuna sahip bireyler olarak yetiştirilmelerinin yanında;

- Temizliğin, sağlıklı büyüme ve yaşamın temel şartı olduğuna inanan,
- Çevresini temiz tutmayı öğrenen, temiz olmayan yerlerde yaşamaktan rahatsızlık duyan,
- Doğayı, çevresindeki hayvan ve bitkileri korumayı, çiçek, ağaç ve bitki yetiştirmeyi bilen,
- Tarihi eserleri seven, onları koruyan,
- Çevresini güzelleştirmeye gayret eden,
- Çevrenin ve yurdun doğal ve toplumsal her türlü zenginlik kaynaklarının korunması gerektiğine inanan,
- Yaşadığı çevreyi daha iyi yaşanılır bir hale getirmeye çaba gösteren fertlerin yetiştirmeleri hedeflenmektedir.

Yukarıda belirtilen hedefler doğrultusunda ilkokullarda Hayat Bilgisi ve Fen Bilgisi ders programlarında;

- İnsan ve bitkileri sevmeye ve yetiştirme;
- İnsan gücünün ve tabiat kaynaklarının ülke kalkınmasındaki önemi, tabiatta mevcut dengenin nasıl bozulduğunun, doğal kaynaklarımızın yokoluşunu yerinde görmek imkanı da verilerek öğrencilerde doğayı ve kaynaklarını neden koruyacakları bilinci geliştirilmelidir.

Ancak o zaman bitkilerin, hayvanların, tabiat güzelliklerinin ve kaynakların neden korunması gerektiğine inanacaklardır. Böylece ilk ve orta seviyedeki koruma bilinci genel kültürü oluşturabilecektir.

Bugünkü programların eksik kalan bu yönlerinin tekrar gözden geçirilerek günün şartlarına uygun bir biçimde Hayat Bilgisi, Fen Bilgisi, Biyoloji, Jeoloji dışında kısmen Ekolojiyi, tabii denge anlayışını, koruma nedenlerini, dolayısıyla kaynakların memleket ülke ve sosyal hayatındaki etkilerini içerecek şekilde programlanması sağlanmalı ayrıca Dünya Çevre Günü ve Çevre Koruma Haftası amaçlarının her yönüyle en iyi ve

etkileyici bir şekilde anlatılabilmesi için bütün okullarda çok yönlü programlar düzenlenmeli, yine Orman haftası ve Sağlık Haftası gibi dolaylı olarak çevreyi ve sağlığı ilgilendiren haftalarda da çevre konuları gündeme getirilmelidir.

Tabiatı Koruma ve Çevre Eğitim Kamplarının, ilgili Bakanlık ve kuruluşların katkıları ile yaygın bir organizasyonla gerçekleştirilmesi ve bazı merkezlerin uluslararası nitelikte organizasyonu, gençliğimiz ve koruma politikamız açısından büyük önem taşımaktadır.

Ders programlarında işlenmesi gereken konular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Canlı ve cansız varlıklardan yararlanma yolları,
- Milli Kaynakların korunması,
- Tabii çevrenin insana ve insanın tabiat üzerine etkinlikleri konularına yer verilmelidir.

Bu hususların gözlemleri ise;

- Yılın dört mevsiminde çevredeki canlılarda meydana gelen değişimlerin izlenmesi,
- Çevredeki canlıların birbirleri ile ilişkilerinin gözlemlenmesi,
- Çeşitli gezilerde örnekler toplanması,
- Okullarda akvaryum yapılması, bitki ve hayvan bakımları,
- Çevredeki zararlı ve yararlıların tesbiti,
- Ormanların yararları ve korunması şeklinde yapılabilir.

d- Eğitim Araçları

Çevre ile ilgili problemlerin öğrencilere kavratılması, çevre bilincinin geliştirilmesi için eğitim teknolojileri geliştirilerek yeni eğitim dökümanları oluşturulmalı, özellikle ilköğretim düzeyinde oyun ve benzetme yöntemleri geliştirilmelidir.

Eğitim araçları şu başlıklar altında toplanabilir:

- a) Müfredat programları
- b) Yardımcı kaynaklar (kitap, dergi, broşür vb.)
- c) Görsel malzemeler (film, video kaset, slayt, afiş, pankart sergi vb.)
- d) Kitle iletişim araçları (TV., Radyo, Basın)
- e) Sözlü iletişim (Konferans, seminer, panel, sempozyum vb.)

Afiş, rozet, duvar ilanı, posterler vb. araçların yaygın dağıtımı belli bir sisteme bağlanmalı, yurdun her köşesine ulaştırılmalıdır.

Okullarda eğitim aracı olarak slayt, sinema ve video filmlerden yaygın olarak yararlanılmalıdır.

Belirli gün ve haftalarda resim-şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlenmeli, kampanyalarda Radyo-TV, Basın ve sinema kullanılmalıdır.

e- Ortaokul, Lise ve Dengi Okullarda Çevre Eğitimi

Ortaokullarda ise çeşitli dönemlerde hemen hemen aynı tipte ve genelde tabiatı korumanın eğitimdeki yeri, nazari tanıtımın uygulamalı tanıtım ile bütünleştirilerek verilmesi sağlanmalıdır.

Liselere gelince, tabiatın korunması ile ilgili konular Biyoloji ve Jeoloji dersleri içerisinde yer almıştır.

Fakat bu programların uygulanmasında bir çok eksiklikler görülmektedir. Genelde bu eksiklikler:

- Dönem dönem programlardaki amaç ve ilkelerdeki, açıklamalardaki tutarsızlıklar,

- Programların tatbiki sırasında araç, gereç, laboratuvar, gezi, tabiat köşeleri ve para yokluğu nedenleri ile uygulamaların yapılamaması,
- Özellikle bu alanda yetişkin, eğitilmiş öğretmenlerin çok az oluşu,
- Hayvan ve bitki sistemiğinin ihmali gibi sebepler eğitimdeki noksanlıklar olarak düşünölmektedir.

İlk, orta, lise ve dengi okul programlarında tabiatı korumanın ve çevrenin korunmasında eğitim düzeyleri, dönemlerin birbirini geliştirir mahiyetteki programlardan yoksun olması nedeniyle korumada istenilen amaca ulaşılammamasına neden olmuştur.

Çağdaş eğitimde, bu günkü düzeyde korumanın öğretilebilmesi için öğretmenlerin bu yönde eğitilmelerine çok önem verilmelidir. Ayrıca, ilk ve orta öğretim için hazırlanacak olan programlar sadece Hayat Bilgisi, Fen Bilgisi ve Biyoloji müfredat programları ile sınırlı kalmamalı, bugün ortaya çıkan çevre sorunlarının oluşum nedenlerini de içermelidir.

f- Yüksek Öğrenim Kapsamında Çevre Eğitimi

Mazisi çok eskiye dayanmayan Üniversitelerimizde; 5-10 yıllık çevre eğitimi, Mühendislik, Temel Bilgiler, Sosyo-Ekonomik Bilimler, Eğitim ve Yöneylem Araştırması ile Bilgisayar Bilim Dallarından oluşan disiplinlerarası programlarla sürdürölmektedir. Çevre sorunları üzerinde lisan üstü eğitimde araştırmaya yönelik çalışmalar yer almalıdır. Bu yönden ne şekilde kaynak bulunursa bulunsun ölkemiz için çok hayati önem taşıyan sorunlar araştırmalı ve değeriendirilmelidir. Araştırma sorunların kaynağına inerek nedenleri ve alınması gerekli teknik ve sosyo-ekonomik tedbirleri içereceğinden problemlerin çözümünde çok yararlı olacaktır.

Üniversitelerimizde teknolojinin, koruma ve çevre açısından takibi teknik mühendislik hizmetleri içinde yeralan diğer disiplinlerle takviyesinden öte sorunların nedenleri ve alınması gereken tedbirler yönünden lisan üstü eğitimde de araştırmanın desteklenmesi çok yararlı olacaktır.

Çevre eğitimi konusunda pedagojik yöntemlerin araştırılması desteklenmelidir. Üniversitelerde öğrencilerin özel ilgi alanlarındaki aktivitelerine çevre problemleri konusunu içerir biçimde katılımları için yönlendirici programlar yapılmalıdır. Akademisyenlerin uzmanlık eğitimlerinde bilimsel ve teknik çevre eğitimi konularına ağırlık verilerek yönetim ve karar mekanizmalarına yönelik eğitimlerde ders programları oluşturarak bölgenin eğitim kapasitesi, doğal parklar, alıcı ortam değerlendirmeleri ve diğer korunacak alanlara yönelik olarak güçlendirilmelidir.

Yükseköğretim kapsamında çevre ile doğrudan ilgili konular dışındaki diğer branşlara çevre boyutunun kazandırılması konusunda ayrıca incelenmelidir. Çevre eğitiminde geleneksel metodlar kullanılmalı, çevre konusunda yaygın öğretimin bir parçası olarak toplumda çevre bilincinin oluşması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Her yıl üniversitelerimize 200.000 dolayında öğrenci girmektedir ki, bu kolayca yönlendirilebilecek oldukça büyük bir kitledir. Bu açıdan bakıldığında, üniversitelerin ellerinin altında bulunan toplumun önemli bir katkı grubu olacaktır. Bu konuda üniversitelerde çeşitli düzeylerde çevre derslerinin verilmesi, çevre gruplarının kurulup, çalışmalarının desteklenmesi gerekir.

Farklı akademik disiplinlerin çevre sorunlarına eğilmelerini sağlayacak programlar geliştirmek; ilgili üniversite ve akademik örgütlenmelerle işbirliği yapmak; yabancı ülkelerdeki ilgili üniversitelerle bilgi ve eleman alışverişi yapmak, ulusal ve uluslararası seminerler düzenlemek yararlı olacaktır.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" raporunda belirtilen çevre eğitimi ve kamuoyunun bilinçlenmesi yönündeki hedeflerin ve önerilerin ülkemiz için bir değerlendirilmesi yapılmalıdır.¹⁰⁶

¹⁰⁶) Nihal Rapor; a.g.e., S.26

III.YAYGIN EĞİTİMDE ÇEVRE EĞİTİMİ

Çevre eğitimi, gerçek yaşamla eğitim süreci arasındaki bağı kurmayı araştırır. Toplumların çevre sorunları etrafında faaliyetlerini yoğunlaştırmasını, bu sorunlara doğru teşhis koymalarını ve alınacak önlemlere dikkatlerinin toplanmasını sağlar.

Çevre eğitimi tüm yaş gruplarına, tüm sosyal ve mesleki gruplara, çevrenin korunmasında çözüm getirici uzmanlaşmamış halk çoğunluğuna mesleki çalışmalarının çevre kalitesine etkisi olan özel gruplara ve çevrenin etkin düzenleme ve yönetiminin kurumsal temelini oluşturan araştırmacı, bilgin ve teknisyenlere hitap eder.

Çevrenin iyileştirilmesine etkin katkıda bulunmak için, bir yandan eğitim sistemiyle, öte yandan da çevre mevzuatı, çevre siyaseti, çevre denetim ölçümleri ve hükümetlerin kararlarıyla bağıntı kurmak, çevre eğitiminin görevleri arasına girmektedir.

Çevre Eğitimi;

Tüm çevre ve onunla ilgili sorunlar hakkında toplumsal grupların ve bireylerin bilinçlenmesine yardımcı olup ve bu sorunlara karşı halkın duyarlı olmasını sağlamalıdır. Çevre ve çevre sorunlarının anlaşılması ve çeşitli deneyimlerin karşılıklı aktarılması için toplumsal gruplara ve bireylere yardımcı olmaktadır. Çevreyi koruma ve iyileştirme konularında toplumsal gruplara ve bireylere değer yargı duygusu, çevreye ilgi duygusu ve faal katkıda bulunma arzusunu aşılacaktır.¹⁰⁷

Çevre eğitimi çevre sorunlarının belirlenmesi ve çözülmesi için toplumsal gruplara ve bireylere beceri kazanmalarına yardım etmekte, Çevre sorunlarının çözülmesine yönelik çalışmalarda, toplumsal gruplara ve bireylere, bütün düzeylerde fiilen katkıda bulunmaları için imkanları sağlamaktadır.

¹⁰⁷⁾ DİNÇER, Meral; a.g.e., Sh.124

A- RESMÎ KURUMLARDA YAYGIN EĞİTİMİ

Yaygın Eğitim; örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden çıkmış fertlere gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak için örgün eğitimin yanında veya dışında onların; ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeler sağlayıcı nitelikte, çeşitli süre ve düzeylerde hayat boyu yapılan eğitim-öğretim-rehberlik ve uygulama faaliyetlerinin tümüdür.¹⁰⁸

Kalkınma çabası içinde olan ülkemiz için tercih edilen ve öncelik verilen bir eğitim sistemi olan Yaygın Eğitim; toplumu ve fertleri ekonomik ve sosyal yönden dinamik hale getirmek amacıyla ve hareket noktası toplumun istek ve ihtiyaçlarını oluşturan belli programlar halinde sunulan bir eğitim faaliyetidir.

Yaygın Eğitim; okul dışında bulunan yetişkinlere, onların gönüllü olarak katılacakları programlar halinde, sürekli olarak götürülmelidir.

Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nin Amaç ve İşlevler Bölümünün 7'inci maddesinin (j) fıkrasında; "Halk sağlığının korunması, aile planlaması; sivil savunma, sağlıklı konuta kavuşma, iyi bir üretici ve tutumlu bir tüketici olma niteliğini kazandırıcı çalışmalar yapmak" ibaresi yer almaktadır.

Adı geçen Yönetmeliğin 15'inci maddesinin (d) fıkrasında; "Turizm, sivil savunma, halk sağlığı, hizmet-içi eğitim ile iş-kredi, pazar bulma konularını içeren diğer programlar kurs, seminer, konferans, açık oturum, sempozyum, gösteri vb. yöntemlerle uygulanır." hükümleri yer almaktadır.

¹⁰⁸) OKUTAN, Ömer; a.g.m., Sh.63

Halk Eğitimi Merkezleri ve Eğitim Odalarında kursiyerlerin ve çevrenin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda Biçki-Dikiş-Nakiş, El Sanatları gibi çeşitli alanlarda kurslar açılmakta ve bu kursların içerisinde Beslenme, Sağlık, ocuk Bakımı, Ev Ekonomisi dersleri de verilmekte, anılan derslerin konularında "evre temizliği ve bakımı, çevrenin, hastalıkların yayılmasındaki rolü, suların temizliği, atık ve artıklar, sağlığa uygun hela çukuru ve özellikleri, çöpler ve gübre, çöplerin sağlığa zarar vermeyecek şekilde toplanıp ortadan kaldırılması, gübreler, gübrelerin sağlığa zarar vermemesi için alınacak tedbirler, çevrenin temizliği için dikkat edilmesi gereken kurallar, farelerle savaş, kişisel hijyen, vücut temizliği, ağız bakımı, çamaşırlar, giyim, hastalıklardan korunma, mikropların doğrudan doğruya bulaşması, aracı ile bulaşması, mikroplardan korunmak için uyulacak kurallar (temizlik, besinlerin yıkanması, pişirilmesi, temiz hava, güneş, sineklerden korunma, sıhhi hela kullanmak, suların temiz olması, hastalardan sakınma), aşılar, aile planlaması" konuları yer almaktadır. Bu bilgiler vatandaşlara uygulamalı ve teorik olarak verilmelidir.

Halk Eğitimi Merkezlerinde açılan doğal gaz, kalorifer ateşisi kurslarında; hava kirliliğini azaltmak ve yakıttan tasarruf sağlamak amacıyla kalorifer kazanlarının tekniğine uygun yakılıp işletilmesi konusunda teorik ve uygulamalı bilgiler verilmektedir.

Ülkemizde giderek artan boyutlarda hissedilen evre ile ilgili problemlerin öğren-cilere kavratılması, onların bu konuda bilinçlendirilmesi amacıyla gerek "evre Koruma Haftası" ve gerek "Dünya evre Günü'n kapsayan haftanın amaçlarının her yönüyle en iyi ve en etkileyici bir şekilde anlatılabilmesi için bütün okullarda etkileyici ve çok yönlü faaliyetler düzenlenmektedir.

Yine "Orman Haftası" ve "Sağlık Haftası" gibi dolaylı olarak çevreyi ve sağlığı ilgilendiren haftalarda da evre konusu gündeme gelmektedir.

Bu eğitim faaliyetlerini daha etkili hale getirebilmek için 1990 Ocak ayında okullarda "Çevre Koruma Kolu" kurulmuştur.

1990 yılı İcra Planı'nda yer aldığı gibi, çevre sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesi için özel program ve projelerin geliştirilmesine devam edilmeli, halkın bu konudaki eğitimine ağırlık verilmeli, bu amaçla özellikle radyo ve televizyonla işbirliğine önem verilecektir. Çevre eğitimi konularının mevcut müfredata entegrasyonu çalışmaları bu konudaki gelişmelere paralel olarak da sürdürülmelidir.

Bireyleri Dünya için sağlıklı bir gelecek sağlamada kendilerine düşen önemli rol konusunda ikna edebilmek için eğitimin ve iletişimin son derece önemli olduğu bilinmektedir.

Eğitimin yanısıra ekonomik ve sosyal politikalara çevre ve doğa ile ilgili konuların en iyi şekilde entegre edilerek nesiller boyunca hem kalkınmanın kesintiye uğramadan devam etmesi hem de yaşanabilir bir çevrenin sağlanması gerekmektedir.

B- YAYGIN EĞİTİMDE ÇEVRE EĞİTİMİ

Sosyo-ekonomik gelişimle doğan refahın arkasından gelen sorunlar kaynakların tahribi ve kirlenmesi sonucu alarm vermeye başlamışlardır. Ortaya çıkan bu gerçekler karşısında, sorunların çözülmesi için, tahribedilen ve kirlenen çevrenin nasıl korunabileceği yönünde araştırma ve eğitim gereği duyulmuştur. Bu gereklidir ki, ekonomik yönden gelişmiş ve çağın teknolojisinden yararlanmış sosyal yaşantısı belirli bir üst düzeye çıkmış ülkeler Çevre Eğitime, kalkınmakta olan ülkelere oranla yıllar önce başlamıştır.

Çevre bilinçlendirilmesinde yaygın eğitimin amacı, çevrenin insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kaynakların resyonel olarak kullanımı, gelişigüzel kullanımının doğurduğu tükenme ve kirliliğin önlenmesi, çevrenin kendi kendini yenileme

yeteneğini koruyabilmesi için kararlılığın sağlanması yönünde insanlarda pozitif davranış değişikliği yaratmaktır.

Yaygın eğitimin amacı; toplumu ve fertleri ekonomik ve sosyal yönden dinamik hale getirmektir.

a- Hedef Kitleler:

- Kentsel Kamuoyu
- Kırsal Kamuoyu
- Çalışan Kitle (Kamu/Özel)

Çevre bilimi ile toplumsal duyarlılık, tüm eğitim etkinliklerinin ayrılmaz parçasını oluşturmaktadır. Örgün ve yaygın eğitim, yoluyla daha az israfçı tüketim kalıplarına dayalı bir yaşam biçimi öne çıkarılmalıdır.¹⁰⁹

Çevre eğitimi, "Sürdürülebilir Kalkınma" kapsamlı bir çevre eğitimi çerçevesinde ele almak ve müfredat programı içerisinde çeşitli yönlerine yer vererek formal eğitim kurumları dışında, işbaşı eğitim kursları kapsamında ve gençliğin, yetişkinlerin eğitimi, iş çevrelerini ve basın gibi çeşitli grupları kapsayacak şekilde genişletmek gerekmektedir.

Çevre konularında, temel kavramlar tüm kitleye yönelik eğitim kapsamına alınmalıdır. Ancak yöresel farklılıklar da gözönüne alınarak değişik kitlelerin kendi yaşam çevrelerinde olumlu davranışlara yönelmelerini sağlayıcı örgün eğitim faaliyetlerinde de bulunulmalıdır.

Çevre eğitim araştırma ve geliştirme merkezleri kurulmalıdır. Tüm ülke ölçeğinde bu hizmeti verecek bir merkezi örgüt kurulmalı ve bölgesel ölçekte bu hizmetler yaygınlaştırılmalıdır. Bu merkezlerde geçmiş uygarlıkların da çevre yönünden bir tarihi perspektif içerisindeki gelişmeleri araştırılmalıdır.

¹⁰⁹BM, Çevre ve Kalkınma Konferansı; "Önce Kadınlar ve Çocuklar Sempozyumu" UNICEF Tebliği, Unicef, Ankara, Eylül

1991, Sh. 13

Yaygın eğitimde çevre eğitim programları hazırlayacak, yürütecek ve denetleyecek sürekli bir örgüt kurulmalıdır.

b- İlkeler

Yaygın eğitim, hedef gruplara ulaşacak şekilde, uygulanabilir, yararlı sonuçları vurgulayarak, sürekli, teşvik edici ve caydırıcı önlemlerle desteklenerek yapılmalıdır.

Yaygın eğitimde, eğitici; halkın tanıdığı, güvendiği, halkın istediği başka bir hizmeti sunan ve toplumun değerlerini iyi bilen, bunları yapıcı olarak kullanan kişi olmalıdır.

Yaygın çevre eğitimi toplumun her kesimine ve çevre ile etkileşimlerinin yoğunluğuna göre yapılmalıdır.

Yaygın eğitimde amaca ulaşabilmek için alternatif davranış imkanları sunulmalıdır.

Aşırı nüfus artışı, çevre sorunlarının temel nedenlerinden biridir. Bu sorunun çözümlenmesinde nüfus planlamasının gerçekleşmesi önemlidir. Öğretim kurumlarında ve askeri eğitim süresince nüfus planlaması konularında eğitime ağırlık verilmelidir.

Tüketim alışkanlıkları, çevre sorunları ile yakından ilişkilidir. Son yıllarda kötü bir alışkanlığa dönüşen savurganlık yerine tutumlu bir toplum olma yönünde eğitime önem verilmelidir. Devletin bu konuda öncülük etmesi gerekmektedir.

Koruma kavramının engelleyici olduğu değil, çağdaş ve toplumu ileriye götüren bir kavram olduğu bilinci verilmelidir.

Bunların dışında;

- Halka çevre olgusu kazandırılmalıdır.
- Eğitim verilecek olan hedef kitleler tespit edilmelidir.
- Seçilen kitlelerde çevreye ilişkin beklenen davranış değişiklikleri ve uygun eğitim programları tespit edilmelidir.

- Farklı eğitim kitlelerine, sosyal, ekonomik, kültürel düzeylerine göre farklı mesajlarla ulaştırılmalıdır.

- Çevreyi olumlu ve olumsuz etkileyen gruplar belirlenmeli, böylece hedef grupları kùçültülerek, eğitimin etkinliği artırılmalıdır. Örneğin aktif gruplara (çalışanlar, anneler, gençler, çiftçiler gibi) öncelik verilmelidir.

- İnsanın biyolojik, fiziki, kimyasal ve sosyal çevresiyle bir bütün olduğu, ayrı düşünölemeyeceği ve karşılıklı etkileşim içinde olduğu anlatılmalıdır.

- Hedef grupların çevre açısından önem verdiği değeri ön plana çıkaracak bir eğitim verilmelidir.

- Hastalık sebeplerinin çoğunun olumsuz çevreden geldiği, sağlığı korumak için çevreyi korumak gerektiği bilinci yerleştirilmelidir.

- Çevre eğitimini verirken toplumun katılımı sağlanmalıdır.

- Halk olumlu çevrenin ekonomik, estetik, psikolojik ve sosyal yararlarına inandırılmalıdır.

- Olumsuz çevreyle hayatın, huzurun ve medeniyetin bağdaşmayacağını ve mümkün olmayacağı gerçeği davranışlara aktarılmalıdır.

- Bu kapsamda insanların doğal, tarihi, kültürel, ekonomik, sosyal, kentsel ve kırsal tüm çevreyle olan ilişkisi her yaş seviyesine ve eğitim düzeylerine göre topluma anlaşılır bir dilde aktarılmalı, çevre konularında toplumun bilinç düzeyini yükseltici bir eğitim sistemi kurulmalı, böyle bir eğitimle çevrenin tüm öğelerinin tam ve doğru olarak bilinmesi ve çevreye sahip çıkılması sağlanmalıdır.

- Çevreyle ilgili konularda aktif bir katılım sağlayıcı ve olumsuzluklara karşı tepkiyi oluşturan bir eğitim sistemi geliştirilmeli, birbirine saygılı, insancıl değerlere sahip bireyler yetiştirilmesine ağırlık ve önem vererek, bireysel çıkarların toplumsal çıkarlardan ayrı düşünölmeyeceğı gerçeğini kavrayan bir anlayış düzeyine erdiren eğitimin her yaş ve kesimdeki kitleye ulaştırması gereklidir.

- Yöresel farklılıklar gözetilerek değışik kitlelerin, kendi yaşam çevrelerinde olumlu davranışlara yönelmelerini sağlayıcı örgün eğitim faaliyetlerinde bulunulmalıdır.

- Çevreyi etkileyen ve çevredeki faaliyetlerden etkilenenler olarak bireylerin hak ve ödevlerinin sorumluluklarının bilincine varmaları sağlanmalı, bu kapsamda özellikle çevre bilinci taşımayan ve çevre sorunlarına neden olanların, çevre kirliliklerine yol açanların uyarılıp, olumlu çabalara yönlendirilmesine önem verilmelidir.

- Çevre konularında faaliyet gösteren gönüllü kuruluşların daha aktif olabilmelerini sağlayıcı hukuki düzenlemeler yapmak, ayrıca bu yönde kamu yararına çalışan bu kuruluşların devlet desteğine kavuşmalarını sağlamak, çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümünde devletin güçlü bir yönetim sistemine sahip olması, halkın bireysel davranışları üzerinde etkinliğin sağlanması için önem kazanmaktadır. Kitleler, kentlerin bireysel davranışları üzerinde devletin etkin gücü kavrayıcı yönde eğitilmelidir. Bu kapsamda aynı zamanda çevreyle ilgili konularda kitlesel tepkilerin yönetileceğı, kamu kuruluşlarının kamuoyunca bilinmesi sağlanmalıdır.

Toplumsal davranışların yönlendirilmesinde en önemli role sahip kadınların çevre konularına duyarlılığının arttırılması yönünde bilinçlendirilmelerine önem verilmeli ve bu konuda yaygın faaliyetlere geçilmelidir.

c- Eğitim Araçları

- Kitle İletişim araçları (TV., Radyo vb.)
- Sözlü iletişim (konferans, seminer, toplantı, sempozyum vb.)
- Görsel malzemeler (film, slayt, video kaset, sergi vb.)

En yaygın kitle iletişim aracı olan radyo ve televizyonda çevre konuları özel olarak işlenmelidir. Önemli kitle iletişim araçlarından olan basında çalışanların çevre konularında eğitilmeleri için özel bir eğitim programı uygulanmalıdır ve çevre muhabiri düzeyine getirilmeleri sağlanmalıdır.

Yaygın çevre eğitiminde kitle haberleşme araçları etkin bir şekilde kullanılmalı, programlar çevre uzmanları ile birlikte hazırlanmalı ve uygulama sürekli olmalıdır.

Yaygın eğitimde başarının önemli bir noktası konuyla ilgili projelerin geliştirilmesi, projelerin kampanyalarla desteklenmesi ve kampanyalarda kamuoyunun oluşmasını sağlayacak materyalin projeli yayın anlayışı ile aktarılmasıdır.

Kampanyalarda media olarak radyo, TV., Basın-Sinema, afiş, rozet, duvar ilanları, posterler ve etkinlikler olarak da resim, şiir, kompozisyon yarışmaları ile seminer, panel, konferans vb. düzenlenmelidir.

Yaygın eğitimde, program yapan insanların eğitilmesi gerekmektedir.

- Mesajların halka benimsediği, güvendiği kişilerce verilmesi gerekmektedir.
- Mesajı veren kişinin, kazandırmak istediği davranış değişikliğine inanan ve uygulayan biri olmasına önem verilmelidir.
- Küçük hedef gruplarında yüz yüze eğitim yapılmalıdır.

C- HİZMET İÇİ EĞİTİM

Dengeli ve sũrekli kalkınma, gelecek nesillerin sahip olacağı imkanları tehlikeye sokmadan bu gũnkũ neslin ihtiyaçlarını karşılamayı hedef alan bir kalkınma tarzıdır. Kalkınmayı çevre değerlerini tahrip etmeden gerçekteştirme dũřũncesi, alışkanlık haline getirilmelidir. Çevre korunması bũtũn hũkũmet kuruluşlarının, uluslararası kuruluşların ve ȳzel kuruluşların gȳrev alanlarının ayrılmaz bir parçasıdır.¹¹⁰

Bu kapsamda, halk ile doğrudan ve dolaylı ilişki içinde bulunan İdari Mekanizmada yer alan kişilerin ũst seviyeden başlayarak, yerel yȳnetim dũzeyine kadar çevre konusunda eğitilmelerine ȳnem verilmelidir. Kamu kuruluşlarında her kademedeki yȳneticilere, ȳzel sektȳr yatırımcıları yȳneticileri ve yerel kuruluşların yȳneticilerinden başlayarak en alt dũzeyde çalışanlara kadar çevre eğitimi verilmelidir.

Kamu kuruluşları hizmetiçi eğitimlerini kendi faaliyet sahalarında en optimum dũzeyde gerçekteştirmelidir.

Hizmetiçi eğitim yapacak olan bir çekirdek kadro kurulmalı ve bunların eğitilerek, kamu kuruluşlarında çevre eğitimleri yapmaları sağlanmalıdır.

a- Kamu personel Eğitimi

- Yapılan çalışmalarda çevreye verilen zararın en aza indirilmesi ve koruma amacıyla, teşkilat elemanlarının eğitimine bũyũk ȳnem verilmelidir,
- Hizmet içi eğitim amacıyla seminerlerin dũzenlenmesi, bu eğitimlerde uygulamayı yapan elemanlara gerekli bilgilerin verilmesi gerekir,

¹¹⁰⁾ Nihal Rapor a.g.e.; Sh. 21

- Kamu Kurum ve Kuruluşları personeli, özellikle mevzuatı uygulamaktan sorumlu belediye ve valilik elemanları ile, proje bazında değerlendirme yapan elemanlar eğitilmelidir,

- Çevre Bakanlığı, çevre konusunda gerek teorik, gerekse, pratik bilgiler verecek kurslar düzenleyerek, kamu kuruluşlarında çalışan personelin eğitimine yardımcı olmalıdır.

- Meslek sonrası yüksek lisans, hizmetiçi eğitim düzeylerinde, yedek subay döneminde, yerel yönetim ile kamu yönetimi görevlileri düzeyinde, koruma amaçlı, sürekli ve yenilenen eğitim programlarıyla var olan birikim canlı tutulmalıdır.

- Uzmanlık ve meslek eğitiminde kuramsal bilgi, uygulama ve alan çalışmaları bütünleşmelidir.

- Hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitimler ulusal eğitim politikalarında değişim yoluyla gerçekleştirilmelidir.

- Hizmet sektöründe, özellikle turizm alanındaki gelişmeler, doğal ve kültürel çevreyle ilişkilendirilmeli ve uluslararası tüm çalışma çabalarında çevre yönetimine yönelik uygulamalar getirilmelidir.

- Her kuruluşun bir çevre politikası olmalı ve personel, bu doğrultuda eğitilmelidir.

- Çevre uzmanları için ön bir eğitim sağlanmalı, daha sonra karar verme ve yönetimde söz sahibi olabilecek profesyonellik eğitimi verilmelidir. Araştırmaya yönlendirici bir eğitim olmalıdır.

b- Eğiticilerin Eğitimi

- Teknik elemanların yol göstericiliği uygulamaların yaygınlaştırılmasında önem taşır.

- Araştırma enstitüleri ve laboratuvar elemanlarının eğitimi önemlidir.

- Hizmetiçi eğitim yapacak olan bir çekirdek kadro kurulmalı ve bunların eğitilerek, kamu kuruluşlarında çevre eğitimi yapmaları sağlanmalıdır.

- Çevre eğitimi ile ilgili bir profesyonel grup kurulmalıdır.

- Uygulamalı eğitim önemlidir. Ayrıca eğitici, halkın güvendiği ve eğittiği şeye inanan biri olmalıdır.

- Kuruluşların ve Çevre Bakanlığı'nın görev kapsamına uygun olarak, Üniversitelerin çevre mühendisliği bölümleri, konu üzerinde çalışan bilim kuruluşları ve eğitim projelerini destekleyen uluslararası kuruluşlarla ilişkiye geçerek, kısmen kendi bünyesinden, kısmen de yeni alacakları elemanlardan kurulu bir çekirdek kadro oluşturmaları gerekir. Bu kadro, elektronik, kimya, fizik, meteoroloji, çevre mühendisliği diploması almış yabancı dil bilen elemanlardan oluşmalıdır. Bunlar, yurtdışında eğitilmelidir. Bu çekirdek kadro, yine görev tanımına uygun olarak gerekli eğitimi aldıktan ve gerekiyorsa noksansız olarak merkezi bir laboratuvar ve eğitim ünitesi kurduktan sonra, yurt çapında görev yapmak üzere ihtiyaç duyulan bölgelerin donatılması ve eleman eğitiminde görev yapmalıdır. Eğitim programları, mühendis, teknisyen ve laborant olmak üzere üç ayrı düzeyde, ya gruplar halinde "işüstü grup eğitim" şeklinde, yada özel koşullara göre "kişisel eğitim" şeklinde teorik ve uygulamalı olmalıdır.¹¹¹

- Eğitici personelin eğitim programı oluşturulmalı, buna uygun döküman, seminer vb. çalışmalar düzenleyerek çevrenin bütüncül olarak algılanması ve bu algılamaya dayalı eğitim elemanlarının yetişmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla ulusal hedefler saptanmalı, öğretmenlere uygulamalı eğitim düzenlenmelidir.

- Çevre eğitiminin gelişmesinde, eğitilmiş ve kaliteli personel ihtiyacı vardır (eğitimsiler, yöneticiler, öğretmenler vb.)

- Kaliteli elemanların eğitimi, bir ön çalışmadır. Kişiler hem ön hizmet eğitime, hem de hizmetiçi eğitime tabi tutulabilir. Bunun için metodsall ve eğitimsel klavuz çevre bilgileri, hem resm, eğitimde hem de bunun dışındaki eğitim aktivitelerinde birleştirilmeli, eğitimsiler bu yönde gelişmeye yönlendirilmelidir.

111)ÜNLÜ, Halil.; Yerel Yönetimler ve Çevre a.g.e., Sh. 97

c. Politikacı ve Yöneticilerin Eğitimi

Karar verici ve politika oluşturucu kitlenin ve yöneticilerin en üst düzeyinden başlayarak, karar verici bir konumda oldukları dikkate alınarak çevre konusunda bilinçlendirilmeleri ve duyarlıklarının artırılması gerekir.

Kamu yönetimi görevlilerinin ve bu kapsamda her kademedeki yöneticinin, özel sektör yatırımcıları ve yöneticilerinin ve yerel kuruluşların yöneticilerinin, koruma amaçlı ve sürekli yenilenen eğitim programlarıyla varolan birikimlerinin canlı tutulması gerekir.

Parlamento, belediye meclisi üyeleri dahil olmak üzere her düzeydeki karar verici durumda olan yetkilinin, yasal çözümlerle uğraşan yargı organları temsilcilerinin bu eğitim programlarına dahil edilmesi faydalıdır.

Çevrenin yönetimiyle ilgili olarak karar verici konumda bulunan çeşitli disiplinlerdeki kişilerin ve çevreyi dolaylı ya da dolaysız olarak etkileyebilecek bir takım kararların alınması konumunda bulunan kişilerin, çevreyi bütüncül bir biçimde ele alarak, rasyonel çözüm yollarını bulmalarını sağlayacak şekilde eğitilmeleri için ulusal merkezler kurulmalıdır.

Yönetici kitlenin en üst seviyesinden başlayarak, yerel yönetim düzeyine kadar çevre eğitimine önem verilmelidir. Bu kapsamda kamu kuruluşlarında her kademedeki yönetici, özel sektör yatırımcı ve yöneticileri ile yerel kuruluşların yöneticileri, (muhtarlar ve belediye meclisi üyeleri dahil) din görevlileri, geniş kitle üzerinde etkin olmaları nedeniyle çevre konularında yeterli bilgi seviyesine ulaştırılmalıdırlar. Ayrıca gelecekte yönetim kademesine gelecek genç kuşağın da bugünden çevre konularında gerekli eğitimin verilmesi sağlanmalıdır. Orduda erlerin de çevre konusunda eğitilmeleri gereklidir.

SONUÇ

Çevre eğitiminden amaç çevre sorunlarının ortaya çıkışını önleyen ve bozulan çevreyi tedavi eden bireysel sorumluluğu aşıl原因an, çevre duyarlılığını geliştiren, daha iyi bir çevrede yaşamak için bütün kalıpları sorgulayan bir bireyin ve toplumu yaratılmasıdır.

Bununla birlikte çevre eğitiminin, bireyler açısından dinamik bir niteliğe sahip olması gereklidir. Daha açık bir ifade ile çevre eğitimi, bilgilendirici olmakla kalmayıp, bireyi karar alma süreçlerine katmayı ilke edinmelidir.

Çevre sorunlarının oluşumunda ve önlenmesinde hem devletin, hem de bireylerin ortak rolleri olduğu açıktır. Çevre konusunda devlete olduğu kadar, bireylere de görev düşmektedir. Bu sorumluluklar ve görevlerin yerine getirilmesi için eğitim gerekli ve zorunludur.

Çevre eğitimini, yalnızca bilgilendirici olma niteliği ile sınırlandırmak yanıltıcı olur. Çevre sorunlarını ortaya çıkaran ekonomik, toplumsal ve kültürel nedenlerin anlaşılabilmesi ve ortadan kaldırılabilmesi için de eğitimin gerekliliği tartışılmaz.

Çevreye yönelik eğitim, toplumun tüm kesimlerini ilgilendirmelidir. Bu nedenle çevre eğitimi toplumun tümüne yaygınlaştırırken eşitlik ilkesi de gözardı edilmemelidir.

Çevre eğitiminin bütüncüllüğüne uygun olarak çok yönlü bir eğitim politikası uygulanmak durumundadır. Bununla birlikte bireyi karar alma süreçlerine katmayı hedefleyen bir eğitim düzeyi oluşturulmalıdır.

Devletin yanında, gönüllü kuruluşlarında çevre eğitime yönelik faaliyetleri desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Katılımın geniş ve gönüllü olmasının sağlanması açısından olduğu gibi çevre konusunda devlet ve vatandaş dayanışmasının gerekli olması da çevre eğitiminde gönüllü kuruluşların rolünün artırılmasını gerekli kılmaktadır.

Çevre eğitimi, varolan değerleri, davranış kalıplarını ve toplumsal sistemi korumak amacı ile sınırlanırsa başarılı olamaz. Dinamik olan çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda başarılı bir eğitim politikası, demokratik ve katılımcı değerler üzerine oturtulmalı ve toplumdaki varolan davranış kalıplarını, ekonomik sistemi ve tüketim alışkanlıklarını sorgulayabilmelidir.

Çevre için eğitim bilim ve eğitimin iç içe geçmesi gereken bir alandır. Bunun yanında, evrensel olma niteliğinde sürekli gözönünde bulundurulmalı, sınır tanımaz bir kimliğe sahip olmalıdır.

Çevre duyarlılığı ve bilinçliliği için girişilecek eğitsel etkinliklerin başarıya ulaşması toplumsal, ekonomik, siyasal yapıda ve ilişkilerdeki bir dizi düzenlemelerin yapılmasına bağlıdır.

Yurttaşların çevreye ilişkin kararlara katılmaları, uygulamaları, denetlemeleri için duyarlılık kazanmaları, bilinçlenmeleri ülkedeki demokratikleşme düzeyine büyük ölçüde bağlıdır.

Bugünkü yasal düzenlemeler vatandaşların, çevre sorunlarına karşı daha etkin bir tutum takınmalarını, bu amaçla örgütlenmelerini, başta kooperatifler olmak üzere sendika, meslek odası, dernek gibi sivil toplum örgütleri yoluyla karar verme süreçlerine katılmalarını özendirici nitelikte değildir.

Yerel yönetimler çevre sorunlarına en yakın konumda olmalarına karşın, görev, yetki ve sorumluluk açısından geri plana itilmiştir. Yerel yönetimlerin vatandaşla daha etkin bir iletişim kurmaları onların işbirliği ve katkılarını sağlayabilecek odaklardır.

Bu çalışmada çevre sorunlarının yanısıra, çevre hakkı ve duyarlılığı ve özellikle çevre eğitimi üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak; çevre eğitiminin dayanması gereken temel ilkeleri sıralamak gerekirse;

- Toplumun tüm kesimlerine yönelik olmalıdır.
- Bilgilendirici olmak yanında, bireyi karar alma süreçlerine katmaya çalışmalıdır.
- Barış ve demokrasi teması üzerinde şekillendirilmelidir.
- Bireyin çevre konusunda bilgilendirilme hakkını gerçekleştirilmelidir.
- Çevre merkezli olmalıdır.
- Çevreye bütüncül yaklaşan bir yöntem kullanılmalıdır.
- Çevre sorunlarını ortaya çıkmadan engellemeye çalışan bir ağırlıkta olmalıdır.
- Televizyon gibi iletişim araçlarından yararlanmalıdır.
- Yerel yönetimlerin ve gönüllü kuruluşların çevre eğitimine yönelik çalışmaları desteklenmeli ve teşvik edilmelidir.

EK: 1

ÇEVRE EĞİTİMİ KONUSUNDA ULUSLARARASI GELİŞMELER

I. GENEL

Çevre Eğitimi Yasası ilk kez 1970 yılında ABD Kongresinde 95-516 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Bu yasanın kabul edilmesinden sonra 1972 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatınca Stocholm'de "İnsan çevresi" konulu konferansın nihai bildirisinde (Stocholm Deklarasyonu) çevrenin korunması için tüm ulusların işbirliği yapmasının konunun çözümü için başlangıç olduğu vurgulanmıştır.¹

Çevre Eğitimi Stratejilerinin neler olduğu veya olması gerektiği uluslararası kongre ve seminerlerde özellikle UNESCO'nun 1977 Tiflis Nihai Kararları, 1987 Moskova, 1988 Nairobi/Paris toplantılarında "1990 'lar için Uluslararası Eylem Stratejileri" olarak belirlenmiş bulunmaktadır.²

Bu stratejiler arasında en önemlileri "bilgiye erişebilirlik, araştırma ve deneyler, eğitim programları ve materyali, personel eğitimi, teknik ve mesleki eğitim, kamuoyunun eğitilmesi ve bilgilendirilmesi, genel Üniversite eğitimi, uzmanlık eğitimi ve uluslararası ve bölgesel işbirliği" bölümleri dikkati çekmekte ve daha ayrıntılı başlıklar altında açıklanmaktadır.

1) BÇM; UNESCO; Türkiye'de Çevre Durumu ve Eğitimi a.g.e. Sh.17

2) UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Final Report, Ankara, 1990, Sh.19

Bu stratejiler doğrultusunda kendi ÷lkemizde, T÷rkiye’de, çevre eğitimi konusu ele alınarak 1989 Eylül ayında yapılan I. Çevre Şurası Hazırlık Toplantısında, K÷lt÷r Bakanlığının 1990 Mart ayında Çevre Koruma ile ilgili seminerinde çevre ve çevre eğitimiyle ilgili yapılan çeşitli toplantılarda alınacak tedbirler ve kullanılacak yöntemler hususunda tavsiyelerde bulunulmuştur. ³

I. Bilim Teknoloji Şurasında Çevre Araştırma Geliştirme Kararları alınarak çevre eğitimine verilmesi gerekli önem vurgulanmıştır. ⁴

Ortaya konan bu stratejilere ve görüşlere uygun öğretim programlarının nasıl hazırlanıp geliştirileceğı zor ve karmaşık görünmektedir. Zorluk ve karmaşıklığın altında çevre ve çevre eğitiminin hedef aldığı insan kitlelerinin de karmaşık oluşu konunun herkes tarafından çeşitli boyut ve yönleriyle alınıp çevre eğitimi ile özleştirilip yorumlanmasından doğduğu gözlenmektedir.

Bununlar beraber çevre eğitimi için öğretim programlarının geliştirilmesine esas teşkil edebilecek birtakım ilke ve varsayımlarda anlaşmak gerekecektir. Kabul edilen stratejiler bize çevrenin sosyal, doğal ve kültürel bir bütün olduğunu; doğanın ekolojik sistemi ve dengesinin korunması gerektiğini, çevre eğitiminin temelinde insan bulunduğunu, çevrenin dinamik ve sürekli bir değişikliğe uğradığını, çevre eğitiminin kapsamına her yaş ve düzeydeki insanın alınması gerektiğı, demokratik katılımı, sosyal kültürel normlara uyma ve geliştirme zorunluluğunu, çevre eğitiminin geçmişten çok, bugüne ve geleceğe yönelik bulunduğunu ve nihayet çevre eğitiminin sadece okullara ve öğretmenlere bırakılmayacağı genelleme ve varsayımlarını kabul etmenin program geliştirmede kolaylıklar sağlayacağı zannedilmektedir. ⁵

3) BÇM; UNESCO; T÷rkiye’de Çevre Durumu ve Eğitimi a.g.e. Sh.32,

4) Cumhuriyet; Bilim Teknik, 9 Haziran 1990 Sh.12

5) DEMİRTAŞ, Abdullah; “Çevre Eğitimi Stratejilerine Uygun Program Geliştirme; İlkeler ve Sorunlar”, Çevre ve İnsan; Yıl 4, Sayı 12, Eylül 1990, Sh. 38

II. TİFLİS KONFERANSINDAN BU YANA ÇEVRE EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ ALANINDAKİ ULUSLARARASI EYLEMLER

Birleşmiş Milletler camiasındaki örgütlerin, özellikle de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ile ilgili diğer uluslararası kuruluşların birbirleriyle istişarelerde bulunarak ve anlaşma içinde, çevre eğitimi konusunda uluslararası bir program benimsemek için gerekli adımları atmaları tavsiye olunur. Söz konusu program, çeşitli bilimsel disiplinlerin birleştiren bir yaklaşımla, okul içi ve dışında, tüm eğitim düzeylerini kapsayan bir biçimde ele alınmalı ve kamuoyuna yönelik olmalıdır. Özellikle de kent- sel ve kırsal alanlarda yaşayan genç ve yetişkin insanların kendi olanaklarıyla çevrele- rini düzenleyip kontrol edebilmek amacıyla alabilecekleri basit önlemlere yönelik bir eğitim süreci tavsiye edilir.⁶

Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansında (Stokholm, 1972) alınan yukarı- daki tavsiyelere uygun olarak, Unesco ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 1975 yılında, Uluslararası Çevre Eğitimi Programını (IEEP) uygulamaya koydular. 1977'de SSCB'nin Tiflik şehrinde toplanan Hükümetlerarası Çevre Eğitimi Konferansı, çevre konusunda tüm ülkelerde önemli ölçüde hissedilen uluslararası işbirliği gereksi- nimini gözönünde bulundurarak, UNESCO ve UNEP'e söz konusu eğitim çabalarını uluslararası topluluk çapında sürdürmeleri için çağrıda bulunmuştur.

Çevre Eğitimi konusu, UNESCO'nun 1977-1982 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Plan amaçları kapsamına alınarak Unesco Genel Konferansının ondokuzuncu oturu- munda (Nairobi, 1976) onaylandı. Tiflik Konferansında alınan tavsiyeler uyarınca, çev- re eğitimi faaliyetleri Unesco Genel Konferansının yirminci (Paris, 1978), yirmibirinci (Belgrad, 1980), yirmi ikinci (Paris, 1983) ve yirmi üçüncü (Sofya 1985) oturumlarında kabul edilen program ve bütçelere de dahil edildi.

6) BM; İnsan Çevresi Konferansı, Final Rapor, Stokholm, 1972,

Çevre eğitimi, Unesco'nun 1984-1989 yıllarını kapsayan ikinci Orta Vadeli Planının bütünleyici bir parçası olup, Örgüt'ün Esas Programı "İnsan çevresi ve kara ve deniz kaynakları" adı altında topladığı çevre faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilir.

Tiflis Konferansı Deklarasyonu ve Tavsiyeleri çevre eğitiminin yapısı, amaçları ve pedagojik ilkelerinin tanımlanması ve bu konuda ulusal ve uluslararası düzeylerde yapılacak faaliyetlerin ana hatlarının belirlenmesini mümkün kılmıştır. Tiflis Konferansından bu yana çevre, bir bütün olarak aynı anda hem doğal yönleri hem de insan eyleminden kaynaklanan yönleri ile birlikte algılanmaktadır. Çevre eğitimi ise genel konunun bir boyutu olarak görülmekte ve eğitim uygulaması, çeşitli bilimsel disiplinleri birleştiren bir yaklaşımla ve her bir birey ve topluluğun faal ve sorumlu katılımı yoluyla çevre sorunlarının giderilmesine yönelik olarak uygulanmaktadır.

Tiflis Konferansı, Çevre eğitiminin, tüm eğitim sürecinin bütünleyici bir parçası olması ve tüm nüfusa yönelik olarak uygulanmasını öngörmekte idi.

Unesco-UNEP Uluslararası Çevre Eğitim Programı (IEEP) çerçevesinde eylem kararının sonuçları, birbirini tamamlayan üç alanda değerlendirilebilir. En başta, eylem programı, çevre eğitiminin gerekliliği konusunda bilinçlenmeye önemli katkılarda bulunmuştur. Bu alanda bilinçliliğin artırılmasına yönelik ilk adımlar 1975'de IEEP'nin ilk günlerinde atılmıştır. Bu, aynı zamanda, 1978-1980 dönemi boyunca ana görev olarak belirlenen; kavramların formülasyonu ve metodolojik yaklaşımların düzenlenmesi konusunda da yardımcı oldu. Son olarak, Üye Devletlerin eğitim sistemlerine çevre boyutunun da dahil edilmesi söz konusu eylem kararı sayesinde kolaylaşmıştır.

Çevre eğitimine yönelik uluslararası bilinçliliğin kazanılmasına en büyük katkıda bulunan IEEP faaliyetleri arasında, özellikle, Tiflis'deki hükümetlerarası konferansta gerçekleştirilen bir dizi uluslararası ve bölgesel toplantılar yapılmıştır.

Öte yandan, IEEP eylem programı, Üye Devletlerin eğitim uygulamalarına çevre boyutunun da eklenmesi çabalarına katkıda bulunmuştur. Örneğin; çevre eğitimi, hem okul içi hem de okul dışı eğitim sistemleriyle bütünleştirmek için dünyanın tüm bölgelerindeki ülkelerde bölgesel konferanslardan ve ulusal eğitim kurslarından önce kuruluşlararası komiteler oluşturulmuş, projeler düzenlenmiş ve IEEP tarafından desteklenmiştir.

IEEP'nin faaliyetlerinin iki önemli katkısı olmuştur; Eğitimin içeriğinin, yöntemlerinin ve malzemelerinin geliştirilmesi ile eğitim personelinin yetiştirilmesidir.

Eğitim personelinin yetiştirilmesiyle ilgili olarak çevre eğitime ilişkin bilinçliliğin idareciler, öğretmenler ve müfredat programlarını hazırlayan eğitimciler arasında geliştirilmesi amacıyla 1979'dan beri bir dizi uluslararası, bölgesel ve yerel yetiştirme seminerleri düzenlenmiştir.

Çevre uzmanlarının yetiştirilmesi konusunda ise çeşitli uluslararası örgütler, özellikle de Unesco ve UNEP tarafından önemli faaliyetler yürütülmektedir.

Uluslararası ve bölgesel programları, uzmanlık hizmet ve merkezleri kanalıyla UNEP, on yıl içinde, gelişmekte olan ülkelerdeki 10.000'den fazla profesyonel ve uzmanı yetiştirebilmiştir.

Son olarak INFOTERRA'ya da değinmek gerekir. Kuruluş, 1988-1989 bienniyumu boyunca eğitim programlarının uygulanması yoluyla çevre odak noktaları ağının güçlendirilip geliştirilmesini hedeflemektedir. Böylece, söz konusu odak noktalarının faaliyetlerinin bilgisayarlı sisteme geçmesi ve ağ içinde bilgisayar bağlantılarının kurulabilmesi mümkün olabilecektir.⁷

7) BÇM; UNESCO-UNEP Kongresi; Çevre Eğitimi ve Öğretimi; Moskova, 1987, Sh. 11

III. 1990'LAR İÇİN ULUSLARARASI BİR STRATEJİNİN ESASLARI, AMAÇLARI VE EYLEM PROGRAMI

A. BİLGİYE ERİŞEBİLİRLİK

Stratejinin Esasları:

"Çevre hakkındaki ihtisaslaşmış ve aynı zamanda da genel bilginin yayılması ile çevre sorunlarına yönelik doğru bir yaklaşımın benimsenmesi ihtiyacı için kamuoyunun bilinçlenmesi..... insanlığın tümü bakımından..... iktisadi gelişmenin ilerletilmesi ve dünya kaynaklarının rasyonel kullanımı için muhtemelen büyük öneme sahiptir. Kit- le iletişim araçlarının eğitim amacıyla kapsamlı bir biçimde kullanılması, geniş kesimle- rin bu sorunların farkına varmasını ve anlamasını..... sağlayacaktır."⁸

Son on yıl boyunca, uluslararası topluluk, özellikle de Unesco ve UNEP, çevre eğitimi konusunda bilgi alışverişinin gelişmesi ve yeni bilgi ve düşüncelerin yayılması amacıyla büyük çaba göstermiştir.

Bugün, bilgi ve deneyim değişimi ne kadar büyük boyutlara ulaşsa da evrensel çevre eğitiminin gerçekleştirilebilmesi için bu bir zorunluluktur.

Bu amaçla;

Çevreyle ilgili araştırmaların bulguları ile çevre eğitime ilişkin diğer bilgilerin da- ha hızlı ve sistematik bir biçimde toplanması ve pedagojik araştırma enstitülerine dağı- tılması ile bu enstitüler ve eğitim ve öğretim programlarının hazırlanmasından sorumlu kuruluş ve uzmanlar arasındaki bilgi akışını geliştirmek amacıyla bir, Çevre Eğitimi için Uluslararası Bilgisayarlı Bilgi Servisi (ICISEE) kurulmalıdır.

Seçkin kuruluşlar ve dökümantasyon merkezleri arasındaki bölgesel bağların güçlendirilmesi gerekir.

⁸UNESCO-UNEP; Tiflis Konferansı; Nihai Raporu 1977, Sh. 37

Çevre eğitimi alanında ihtisaslaşmış dökümantasyon faaliyetlerinin uygulanması mutlaka, ilgili dökümantasyon merkezlerinde çalışan personelin yetiştirilmesiyle birlikte yürütülmelidir.

B. ARAŞTIRMA VE DENEYLER

Stratejinin Esasları:

"Çevre eğitiminin, ulusal eğitim sistemleriyle bütünleştirilmesi için eğitim ve kurumsal yapılarda gerekli olan değişimler sadece deneyime değil ama aynı zamanda eğitim politikalarıyla ilgili kararların geliştirilmesine yönelik araştırma ve değerlendirmelere de dayanmalıdır. Çevre eğitimi konusunda gerekli olan vurgu, içerik, yöntem ve araçlar doğrultusunda araştırma ve deneylerin desteklenmesine önem verilmesi gerekir."

Genelde eğitimin bütünü, özelde de çevre eğitimi ve öğretimi konusunda varolan finansman kaynakları kıtlığı, bu alanda açık ve gerçekçi amaçların tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle de, eğitim içeriğinin daha uygun bir biçimde geliştirilmesi ve eğitimsel mesajların daha etkili yöntemlerle düzenlenip iletilmesine yönelik araştırma ve deneylerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.⁹

Bu amaçla;

Çevre eğitim ve öğretimiyle ilgili mesajların düzenlenip iletilmesi için eğitimin içeriği, yöntemi ve stratejileri konusunda araştırma ve deneylerin desteklenmesi gerekir.

Temel çevre eğitiminin gelişme gerekliliği nedeniyle araştırma programlarına ihtiyaç vardır.

Çevre eğitimi kuram ve yöntemlerinin, temel bileşenlerinin belirlenmesine yönelik genel bir araştırma ve deney projesi düzenlenmelidir.

9) UNESCO-UNEP;Tiflis Konferansı; a.g.e. Sh.23-28

Konusu insani çevrenin temel yönleriyle ilgili olan diğer eğitim faaliyetleriyle, yakınlaşan ve birbirini tamamlayan noktaların belirlenmesi amacıyla araştırmalar yapılmaktadır.

Çevre eğitimi, sadece bilginin iletimiyle sınırlanmış eğitimsel bir yaklaşım değil, aynı zamanda duygu ve değer sistemlerine seslenen bir süreçtir.

Kitlelerin ihtiyaçlarını daha uyumlu ve belirgin bir biçimde karşılayabilecek çevre eğitim programlarının düzenlenebilmesi amacıyla benimsenen amaçlar ışığında öğretim kadrosunun yetiştirilmesi ve kamuoyunun eğitilip bilgilendirilmesi amacıyla yeni yaklaşımlar uygulanmalıdır.¹⁰

C. EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM MATERYALİ

Stratejinin Esasları:

"Çevre eğitimi, mevcut eğitim programlarına eklenecek fazladan bir konu olmamalı, yaşları ne olursa olsun tüm öğrencilere yönelik programlara yerleştirilmelidir....- Konusu bütün formal veya formal olmayan programlara nüfuz etmeli ve tek ve aynı sürekli organik sürecin bir parçası olmalıdır....Esas amaç, artan enterdisiplinerlik ve bilimsel disiplinlerin önceden koordinasyonu yoluyla bir eğitim, ya da en azından insanların karar alma sürecine katılabilmelerini sağlayacak şekilde yetiştirilmeleridir." ¹¹

Çevre eğitimi aynı anda, bilinçliliği arttırmak, bilgi iletimini sağlamak, bilgilendirmek, alışkanlık, beceri ve değer yargılarını geliştirmek, sorunların çözümü ve karar alma süreci için kıstas ve standartlar sağlayıp, esaslar belirlemek amacıyla hareket etmesi gerekliliğidir.

Bu amaçla;

Çevre eğitiminin genel eğitim için olan öğretim program ve materyalinin geliştirilmesi yoluyla desteklenmesi gerekir.

10) BÇM; UNESCO-UNEP; Çevre Eğitimi ve Öğretimi a.g.e; Sh. 28

11) UNESCO-UNEP; Tiflis Konferansı; a.g.e. Sh. 20

Üye Devletlerce, eğitim program ve materyaliyle ilgili olarak bilgi ve deneyim değişiminin benimsenmesi, çevre eğitiminin dünya çapında yaygınlaştırılması ve rasyonalizasyonu çabalarında zorunlu bir faktördür.

Unesco'nun, UNDP ve Dünya Bankası veya benzeri kuruluşların desteğiyle uygulamaya koyduğu eğitim projelerine başlangıçtan itibaren çevre boyutunun dahil edilmesi de gereklidir.

Ortak öğelerle yakından ilişkili, çevre, sağlık, beslenme, nüfus, kalkınma, barış ve uluslararası anlayış gibi konular birleştirilip tek bir konu alanına dahil edilebilir.

Çevre eğitimi kolaylaştırmak amacıyla, öğretim ve öğrenimle ilgili yardımcı malzemenin geliştirilmesinde eğitim teknolojilerinden yararlanılabilir.

Okullardaki çevre eğitiminin içerik ve yöntemlerini değerlendirmek konusunda esas kıstaslardan biri, on, hatta otuz yıl ileriye bakarak verilen eğitimin, öğrenciler okuldan ayrıldıktan sonra, onlara ne kadar yararlı olduğudur.¹²

D. PERSONEL EĞİTİMİ

Stratejinin Esasları:

"Personel eğitimi.....öncelikli faaliyet alanlarındandır. Bu, öğretmenleri formal eğitim süreciyle tanıştırmak amacıyla yürütülen hizmet öncesi ve içi eğitimle; öte yandan genç ve yetişkin insanlar için formal olmayan eğitim faaliyetleri düzenleyenleri de çevreyle ilişkili konular, eğitim ve metodolojinin esaslarıyla tanıştırmak için yararlı olacaktır."

12) BÇM; UNESCO-UNEP; Çevre Eğitimi ve Öğretimi, a.g.e; Sh.33

Öğretmen yetiştirilmesi, çevre eğitiminin gelişiminde önemli bir rol oynar. Yeni çevre eğitimi programlarının uygulanması ve öğretim materyalinin doğru bir biçimde kullanılması, bu eğitim biçimine özgü kapsam ve yöntemler konusunda iyi eğitilmiş personele bağlıdır.

Çevre bağlantılı öğretmen eğitimi sağlamak üzere çeşitli stratejiler benimsenmiş, bunların etkililiği ise çok çeşitli düzeylerde gerçekleşmiştir.

Öğretmenlerin çevre eğitimiyle ilgili planlar pratik olmalıdır, yani, eğitimle ilgili yetkililer tarafından uygulanabilmelidir.

Öğretmenlerin yetiştirilmesi konusundaki çevre eğitiminin doğası ve iletimi ve özellikle de enter disipline metodolojiler konusunda kurslara ihtiyaç vardır.

Bu amaçla;

Formal veya formal olmayan çevre eğitiminde nitelikli personelin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitiminin desteklenmesi gerekir.

Her ülkede, öğretmenlerin yetiştirilmesi için eğitimci ve uzmanlardan oluşan bir kadro oluşturulmalıdır.

Öğretmenlerin bölgesel ve bölgeler arası değişim programları da ulusal çevre eğitimi pratiklerinin gelişmesine katkıda bulunabilir.

Öğretmenler ve diğer önemli eğitim personeli için bölgesel, yerel ve ulusal düzeylerde, toplantı, seminer, atölye, kurs vb. yollarla yürütülen IEEP eğitim faaliyetleri, seçkin eğitim kuruluşlarıyla ortaklaşa ele alınmalıdır.

E. TEKNİK VE MESLEKİ EĞİTİM

Stratejinin Esasları:

" Çevre eğitiminin diğer eğitim biçimleriyle, özellikle de çalışılan çevreyle..... ilgili eğitimle birleştirilmesi acil bir ihtiyaçtır. Bununla ilgili öğretim programı, yapılan çalışmanın biçimine bağlı olarak ortaya çıkan çevre değişimiyle ilgili bilgileri içermelidir. Bu şekilde değiştirilen mesleki eğitim, insanlarla sosyal, fiziki ve kültürel çevreleri arasında varolan ilişkiye dair bilinçliliği geliştirmeli ve karar alma süreçlerini etkileme yoluyla çevrenin geliştirilmesi yönünde bir istek yaratmalıdır."¹³

Üye Devletlerin bazılarının harcadığı önemli çabalara rağmen, çevre boyutu, çeşitli orta seviyeli, teknik ve mesleki uzmanlık alanlarındaki öğretim ve pekçok ülkedeki, eğitim personelinin öğretimiyle hala sadece marjinal ve yetersiz bir biçimde birleştirilmiş bulunmaktadır.

Çevre eğitiminin, teknik ve mesleki eğitimle genel eğitimin bir parçası haline getirilmesi, hükümetlerin kalkınma planlarının ayrılmaz bir parçası olmalıdır.

Teknik ve mesleki eğitim alanındaki çevre eğitiminin şu kategorilere tekabül ettiği söylenebilir:

(a) Esas olarak genel eğitimle verilen ortak bir çevre eğitimi nüvesi; (b) teknisyenlerle çevrenin hassas etkileşimi nedeniyle gerekli olan özel bilgi ve beceriler; (c) faaliyetleri nedeniyle çevreye karşı belirli zararlar verme riski olan ama aynı zamanda da bunları giderme potansiyeli olan mesleklerin gerektirdiği bilgi ve beceriler.

Çeşitli teknik ve mesleki eğitim kuruluşlarında (tarım okulları, teknik liseler, sendika teknik eğitim okulları) çalışan öğretmen, öğretim görevlisi ve diğer önemli personelin çevre bilinçliliği ve hizmet içi eğitim yoluyla geliştirilmelidir.

13) UNESCO-UNEP; Tiflis Konferansı, a.g.e. Sh. 19

F. KAMUOYUNUN EĞİTİLMESİ VE BİLGİLENDİRİLMESİ

Stratejinin Esasları:

" Kamuoyuna çevreyle ilgili bilinç kazandırmak ve günümüzde toplumun çevre sorunlarının çözümünde kamuoyunun aktif katılımını sağlamak üzere çevre eğitim programlarına ihtiyaç vardır. Kitle iletişim araçları, mümkün olan en geniş topluluğa erişme imkanı verdikleri için, çevre eğitiminin gelişmesi konusunda önemli bir paya sahiptir."

Bazı ülkelerde, çevre ve çevre sorunlarına karşı bilinçleme düzeyinde önemli değişimler gözlenirse de, hala bu konuya ihtiyaç vardır. Bu, özellikle, erişilmek istenen amacın, çevreye yönelik gerçek bir kitle kültürü yaratılması yani, nüfusun tüm katmanlarınca ve ülkelerin büyük çoğunluğunca paylaşılan bir kültür olduğu düşünüldüğünde açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kamuoyunun eğitilmesi çabaları sırasında karşı karşıya gelinen ve bu çabaların etkilerini önemli ölçüde sınırlayan bir diğer güçlük de çevreyle ilgili kitle iletişim araçlarında hazırlanan programların daha doğru davranışlara yol açabilecek pratik içerikten yoksun oluşlarıdır. Bu tür programlarda, kişi ve grupların kafasındaki sorunlar tam olarak cevaplanamamakta veya programlar hazırlanırken eğitim ve iletişim uzmanları arasında yeterli işbirliği sağlanamamaktadır.

Bu amaçla;

Kitle iletişim araçları ile yeni iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımı yoluyla kamuoyunun çevre hakkında daha etkin bir biçimde eğitilmesi ve bilgilendirilmesi gerekir

Bireylerde, kitle iletişim araçları tarafından doğrudan veya dolaylı olarak çevre hakkında verilen bilginin kapsam, hedefleri ve amacını inceleyip değerlendirme kapasitesini geliştirmek amacıyla kitle iletişim araçlarıyla ilgili eğitim programlarının hazırlanması gereklidir.

Yeni iletişim medyasından ve aktif öğretim yöntemlerinden yararlanılması gerekir. Kamuoyunun eğitilmesi ve bilgilendirilmesi konusunda daha uygun ve ucuz programların geliştirilmesi acil bir ihtiyaçtır.

Görsel işitsel (video ve bilgisayar) çevre programlarının yapımı ve dağıtılmasını kolaylaştıracak mekanizmaların belirlenip kullanılması, bu alandaki eğitimin gelişmesine ciddi katkılarda bulunacaktır.

Bölgesel müzeler, doğa tarihi müzeleri ile ekomüzeler, yeni çevre veri ve deneylerini sistematik olarak bütünleştirilmesi görsel ve diğer materyalin sunulması, öğretim ve öğrencilerin olduğu kadar kamuoyunun eğitilmesi konusunda önemli paya sahiptir. ¹⁴

G. GENEL ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ

Stratejinin Esasları

" Araştırma merkezleri ve nitelikli personelin toplum için eğitim ve öğretim gördüğü yerler olarak üniversiteler çevre eğitimiyile ilgili daha fazla araştırma yapmaya ve formal ve formal olmayan eğitim için uzman yetiştirmeye daha fazla zaman ayırmalıdır. Çevre eğitimi..... sadece doğal ve teknik bilimlerde değil aynı zamanda sosyal bilimler ve sanat dahil tüm alanlardaki öğrenciler için gereklidir. Çünkü, doğa, teknoloji ve toplum arasındaki ilişki bir toplumun gelişimine yön verip, onu belirler."

Çevreyle ilgili konuları, genel üniversite eğitimi çerçevesinde değerlendirme ihtiyacı, artık pek çok Üye Devletin yüksek eğitim kurumlarınca kabul edilmektedir.

14) UNESCO-UNEP; Çevre Eğitimi ve Öğretimi Konusunda 1990'lar İçin Uluslararası Eylem Stratejisi; BÇM Yay. Ankara, 1990,

Gene de, çevre eğitimi, genel üniversite seviyesinde hızla yer ediniyorsa da, bir ülkeden diğerine çok dengesiz bir biçimde gelişmektedir.

Kadınların üniversitede çevre eğitimi ve bilimleri alanlarına yönlendirilmeler büyük öncelik taşımaktadır.

Bu amaçla;

Çevre boyutunun, gelen üniversite eğitimiyle çalışma programları, eğitim materyali ve öğretim ve uygun kurumsal mekanizmanın oluşturulması yoluyla daha etkin bir biçimde bütünleştirilmesi gerekir.

Çeşitli bilimsel disiplinlerde çalışan uzmanlar ve üniversite öğretim üyeleri arasında işbirliğini yoğunlaştırmak amacıyla Unesco ve UNEP tarafından acil önlemler alınmalıdır.

Ayrıca, genel eğitim boyunca öğrenciler için, tercihen çevre konularıyla ilgili bütünleştirilmiş kurslar biçiminde çalışma programları hazırlanması da acillik taşır.

Bu projeler gerçekleştirilirken sosyal bilimlerden sistematik bir biçimde yararlanılmalıdır.

Genel üniversite eğitimiyle çevre eğitiminin bütünleştirilmesinin hızlandırılması için eğitimin içeriği ve araçlarının (öğretim yöntemleri, bilgi kaynakları, modern iletişim medyası vb.) geliştirilmesi yönünde çaba harcanmalıdır.

H. UZMANLIK EĞİTİMİ

Stratejinin Esasları

"Belirli sorunları çözümüne yönelik eğitim özellikle profesyoneller için çok uygun görülmüştür. Böylece çevre hakkındaki anlayışlar gelişebilecek ve çevrenin idaresi sırasında ortaya çıkan sorunların çözümlenebilmesi için gerekli olan beceriler elde edilebilecektir."

Pek çok ülkedeki yüksek eğitim kurumu, özel çevre eğitimi sunmak amacıyla büyük çabalar göstermektedir.

Çevreyle ilgili çeşitli bilimsel disiplinlerdeki uzmanlık eğitiminin, insanlığın geleceğiyle bağlantılı çevre sorunları hakkında genel bilinçlilik düzeyini geliştirmek bakımından önemli bir önceliğe sahip olduğu kabul edilmelidir.

Bu amaçla;

Bilimsel ve teknik alanda çevreyle ilgili uzmanlık eğitimin geliştirilmesi gerekir.

Çevreyle ilgili bilimsel disiplinlerdeki uzmanların eğitiminde niteliksel gelişmeler sağlamaya yönelik önlemler, esas olarak, yüksek öğretimde ve diğer tüm seviyelerdeki öğretimde mevcut programların güçlendirilmesi amacıyla düzenli çalışmaları gerektirir.

Doğal kaynakların yönetimi ve toprak kullanım planlaması, çevrenin bileşenleri ve kaynakları arasındaki ilişkiye ve her bir kaynağa tek tek dikkat çekilmesini gerektirir.

Uzmanların çevre eğitiminin nitel ve nicel olarak geliştirilmesi çabalarında, UNEP, Unesco, UNIDO ve ILO gibi çeşitli konularla uğraşan uluslararası kuruluş ve organlar önemli rol oynayabilirler.

Araştırma ve eğitim kuruluşlarına ait bölgesel ağların güçlendirilip geliştirilmesi, çeşitli bölgelerde mevcut bulunan kuruluşlar arasında her bir bölgede çevre öğretim programları düzenleyebilecek seçkin kuruluşların belirlenmesinde etkili bir araç olabilir. ¹⁵

15) UNESCO-UNEP; International Environment Education Programme (IEEP) Final Report, Unesco Türk Millî Komisyonu, Ankara, 1990, Sh.44

I. ULUSLARARASI VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ

Stratejinin Önemi

"Çevre eğitimi konusunda artan uluslararası işbirliğinden hem sanayileşmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler yararlanmalıdır. Bu eğitim, çevrenin korunmasını ve geliştirilmesini garanti altına alacak yeni bir uluslararası düzenin temeli olarak ülkeler ve bölgeler arasında sorumluluk ve dayanışma duygusunu geliştirmeye yardımcı olmalıdır. Çevre eğitimi, uluslararasıdaki karşılıklı anlayışı ve güveni güçlendirecek öğelerden biri haline gelerek, Devletler arasında dostane ilişkilerin geliştirilmesi, barış ve uluslararası güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunabilir."

Çevre eğitiminin yol açtığı kavramsal ve kurumsal değişimler, bu tür eğitimin 1990'lar boyunca ulusal eğitim sistemlerinde tedrici bir yaygınlık kazanacağını düşündürmektedir.

Uluslararası işbirliğinin belli bazı alanları, çevre eğitimi ve öğretiminde bütüncül bir stratejinin uygulanması bakımından öncelikli olarak değerlendirilmelidir.

Bu amaçla;

Uluslararası ve bölgesel düzeylerde koordineli bir işbirliği yoluyla çevre eğitiminin geliştirilmesi gerekir.

Çevre eğitimi konusunda uluslararası düzeyde süratli bilgi akışını sağlamak ve ilgili hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla, bilginin toplanması, işlenmesi ve yayılması için yeni iletişim teknolojilerinden yararlanan uluslararası bir sistem kullanılmalıdır.

Benzer şekilde, Unesco-UNEP, IMO, FAD, IAEA, IUCN ve çevreyle ilgilenen diğer örgütler, çevre eğitimiyle ilgili bilgi alanındaki çabaları koordine etmelidir.

Çevreyle ilgili konuların, eğitsel politikaların belirlenmesi ve planlanmasına katılması çabalarında yardımcı olmak amacıyla, çeşitli ülkelerde çevre eğitimiyle ilgili yasalar ve bu yönde oluşturulan kurumsal mekanizma üzerine bir dizi vaka çalışması ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılması da yararlı olacaktır.

Dünya çapında, çevre eğitime artan talebe cevap verilebilmesi için uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerde sahip olunan teknik kaynakları harekete geçirilmesi zorunludur.

1990'lar için çevre eğitimi ve öğretimi konusunda uluslararası bir stratejinin uygulanabilmesi, daha geniş bir ölçekde koordinasyon ve harekete geçmeyi gerektirir.

Çevre eğitiminin dünya çapında gelişiminin uzun ve karmaşık bir süreç olduğu ve ileri düzeyde planlamayı gerektirdiği düşünüldüğünde 1990-2000 yılları arasında "Çevre Eğitimi İçin Dünya On Yılı" olarak belirlemek yararlı olacaktır.

Çevre eğitimi ve öğretiminin dünya çapında gelişmesinin uzun bir süreç olduğu ve eğitsel, çevresel ve kalkınmayla ilgili sorunların önümüzdeki on yıl boyunca değişmek zorunda olduğu gözönüne alındığında elde edilen ilerlemenin belirlenmesi ve ihtiyaç, öncelik ve araçlar ışığında, yirmibirinci yüzyılın ilk on yılı için bir çevre eğitim ve öğretimi eylem planının hazırlanması için 1997 yılında yeni bir uluslararası kongrenin düzenlenmesi öngörülmektedir.¹⁶

Yukarıda temel hatlarıyla belirtilen çevre eğitimi strateji ve eylemlerine uygun bir eğitim/öğretim programının gelişmesi isteniyorsa, örgün ve yaygın eğitim programlarının hazırlanmasında olduğu gibi hazırlanacak programların hedeflerinin ne olacağı, hedef olacak kişilerin psiko/sosyal nitelikleri, toplumun çevre eğitiminden beklentileri ve algıları, hedeflere ulaşmada öğretim programlarına konacak konular/içerik ve yaşantılar, kullanılacak ilke, yöntem ve materyaller, muhtevanın kazandırılmasında çeşitli dü-

16) UNESCO-UNEP; Çevre Eğitimi a.g.e. Sh.61

zeydeki nitelikleri geliştirmedeki öncelik ve aşamalar ve öğretim uygulamasında kullanılacak ölçütlerin neler olacağını ilgili uzman ve kişilerin meydana getireceğı komisyonlar tarafından kararlaştırılması gerekmektedir.

Bir eğitim programının geliştirilmesinde atılacak bu geleneksel program geliştirme adımlarının çevre eğitimi programlarının hazırlanmasındaki karmaşıklığa yeterli çözüm getirmeyebilir. Yeni proje ve denemelere girişmek yeni delil ve gözlemlere ihtiyaç duyulacağı aşıkârdır.¹⁷

Özellikle eğitim hedeflerinin çeşitli insan kitlelerini etkileyecek tarzda hazırlanması ve bunların Milli Eğitim politikalarına geçirilip bireyin davranış ve değerler sistemine olumlu bir şekilde yerleştirilmesi görüldüğünden fazla zor ve önemli bir iştir.¹⁸

Çevrenin geliştirilip korunması gibi herkesi ilgilendiren bir konuda mimar ve mühendisten sanayiciye , velilerden öğretmenlere, yerel yöneticilerden politikacıya kadar çeşitli temsilcilerin eğitim programının geliştirmeye demokratik olarak katılımı sağlanmalıdır.

Aslında birer tasarım olan yazılı plan ve programların nasıl uygulanacağıda önemli bir konudur. İyi yetişmiş öğretmen uzman ve yöneticileri ihtiyaç duyurmaktadır. Bunlara ilaveten kurum ve kuruluşlar bazında çevre örgütlenmelerine gitmek milli bir dökümantasyon ve arşiv merkezi geliştirmek, YÖK, M.E.B, DPT, TÜBİTAK, Çevre Bakanlığı gibi yönlendirici kurumlar arasında koordinasyon ve iletişim kurulmalı bütün çalışmalarda geliştirme ve süreklilik ilkesi hakim olmalıdır.

Çevre eğitiminin ulusal ve uluslararası boyutlarıda gözönüne alınarak karar verme, koordinasyon ve işbirliği çalışmalarına hemen her kurum ve kuruluşun iştirakiyle başlanmalıdır.

17)ERTÜRK, Selahattin; Eğitimde Program Geliştirme, Yelkentepe Yay., İstanbul, 1986, Sh.53

18)UNESCO Milli Komisyonu; Seminer On Developing National Strateiles and An Action Plan for Developing Environmental Education In Turkey, Ankara, 1990, Sh. 76

EK: 2

ÇEVRE DUYARLILIĞI İÇİN HALK EĞİTİM BİLDİRGESİ

AŞAĞIDA İMZALARI OLAN BİZLER;

Ülkemizde bilim adamları tarafından imzalanan ve halkımızın çevre konusunda nasıl eğitilmesi gerektiği konusunda bildirge yayınlanmıştır.¹

- Toplumun her kesimi için yaşamsal önem taşıması nedeniyle, insanlığın geleceğini giderek artan bir hızla tehlikeye sokan çevre sorunlarının çözümünün yalnızca Devletin sorumluluğuna bırakılmayacağı görüşünden hareketle;

- Bu sorunları, yalnızca çevre kirlenmesinin önlenmesi, çevrenin korunması konusu olarak görmek yerine, doğanın savurganca, gelişigüzel sömürülmesinin, toplumdaki çıkar çelişkilerinin, bireyciliğin, kar dürtüsünün belirlediği ekonomik, toplumsal, siyasi ilişkilerin, karar verme süreçlerinin bir ürünü olarak algılamak gerektiğini vurgulayarak,

- Çevrenin korunmasını, geliştirilmesini, yıkıma uğratılmaksızın, yokedilmeksizin insanlığın yararına kullanılmasını sağlamak amacıyla çevresiyle ilgili her konuda bilgilенmek, aydınlanmak, yasal, siyasal, yönetsel, her türlü girişimlerde bulunmak, tepki göstermek, tutum takınmak, örgütlenmek hakkını din, dil, ırk, cinsiyet, sınıf ayırımı yapılmaksızın herkesin en doğal, olmazsa olmaz hakkı olduğunu belirterek,

İnsanlığın içine düştüğü bunalımdan kurtarılmasının sağlıklı, güzel, yeterli bir çevreden ayrı düşünülmeyeceğinin farkında olarak, köklü çözümü bireylerin bu uğurda uğraş vermelerinde yattığına dikkati çekerek,

1) GERAY, Cevat; ve arkadaşları; "Halk Eğitimi Bildirgesi" Çevre Koruma Dergisi, Sayı:45, İstanbul, 1991, Sh. 14

- Bireyin bu konuda bilinçlenmesine, duyarlılık kazanmasına bunun zorunlu kıldığı davranış, tutum ve etkinlikleri gösterilebilmesine yönelik bir "çevre eğitimi" yanında, hatta ondan da önce "çevre için eğitim" verilmesi zorunluluğunun bilinci içinde çevre sorunlarının demokratikleşme sürecine eş olarak çözüme ulaşabileceğinin farkında olarak,

- Çevre için halk eğitiminin aynı zamanda demokratikleşme açısından da yararlar sağlanacağını vurgulayarak,

- Resmi öğretim kurumlarının çevreye ilişkin izlencelerinin yukarıdaki görüşlerin ışığında yeniden düzenlenmesi yanında gönüllü kuruluşların çevre duyarlılığını bilincini geliştirici, kamu oyunu oluşturucu etkin, bir halk eğitimi etkinliklerinin katkılarının büyük olacağını belirterek,

AŞAĞIDA AMAÇ, KAPSAM, İLKE VE ÖNCELİKLERİ ÖZETLENEN ÇEVRE İÇİN HALK EĞİTİMİ KONUSUNA İLİŞKİN ÖNERİLERİMİZİ KAMUOYUNA SUNMAYI, BU DOĞRULTUDA ÜZERİMİZE DÜŞENİ SEVEREK YAPMAYI BİR GÖREV BİLİYORUZ.

I- Çevre İçin Halk Eğitiminin Amacı:

1- Bireyin toplumsal, tarihsel, doğal çevresini bir bütün olarak kavramasını, çevreyle etkileşiminde eleştirel bir bakış, bilinçli bir duyarlılık edinmesini,

2- Çevrenin yokedilmesinin, kirlenmesinin önlenmesi, korunması, geliştirilmesi, çevre sorunlarının çözümü için yasal haklarının, sorumluluklarının bilincinde bir yurttaş olarak, çevreyi oluşturan, onu etkileyen kararların alınma süreçlerine etkin biçimde katılması, uygulamayı doğrudan denetleyebilmesi yönünden davranış değişikliği kazanması,

3- Toplum yaşamının değişik alanlarında karşılaştığı sorunları çözmek için girişkenliği ele almasına, sivil toplum örgütleri yoluyla kararlara katılmasına, bu konudaki haklarını savunmak, tepkilerini göstermek amacıyla yargısal, yönetsel, siyasal girişimlerde bulunmasına elverişli davranış ve tutumlar geliştirmesi,

4- Toplumun sağlık ve refahı için çevreyi yok etmeden kullanma, yararlanma ge-
reğinin yerine getirilmesi,

5- İnsanca yaşanabilir bir çevrenin kendisinin en doğal haklarından olduğunu,
bunun aynı zamanda çoğulcu, katılımcı demokratik bir ortamla yakın ilişkisi bulundu-
đunu bilmesini,

6- Doğal yaşamın, doğal kaynakların insanlığın gereği için onemini kavramasını,

7- Yaşadığı tarihsel evre konusunda bilgisini, kültürel kalıtları koruma davranışı
geliştirmesini sağlamaktır.

II. evre için Halk Eğitimi Aşağıdaki konuları kapsamalıdır:

1- İnsan evre etkileşimi konusunda çevrebilimsel yaklaşımın onemi ve anlamı,

2- Toplumsal, tarihsel, doğal çevrenin yıkımına neden olan etkinlikler ve etmen-
ler,

3- evre korumada, demokratik kurum ve süreçleri oluşturmanın gerekliliği, katı-
lımcı demokratik değerlerin onemi. yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin rolleri,

4- Bireyin karar süreçlerine katılımını, evre hakkının yaşama geçirebilmesini
gerçekleştirmek amacıyla, teknik ve siyasal yönden bilgilendirilmesi,

5- rgtl etkinliklerin onemi ve anlamı,

6- Çevrenin sorunlarının yasal erevesi ve evre hakkı,

7- evre korumada doğal evre üzerinde olumsuz etkisi olan uygulamaların
(teknolojilerin) kullanılmasının onlenmesi, alternatif, yaklaşım ve uygulamalara ynelin-
mesi (ekolojik tarım, kent ekolojisi, yenilenebilir enerji politikaları vb.)

8- Özkaynaklara dayalı ve kendini sürdürebilen bir kalkınma anlayışının toplum
açısından onemi, tketilimin gerçek gereksinimlere yöneltilmesi,

9- İnsanın doğayla uyum sağlaması, doğal dengeleri bozmadan yaşamanın yol-
larının araştırılıp bulunması,

10- Kültürel srekliiliğin sağlanmasında tarihsel evre korumanın onemi tarihsel
Çevreyi kullanarak korumanın seçenekleri.

III. evre Eğitimi etkinlikleri aşağıdaki ilkelere göre yürütülmelidir:

1- Herkes evre eğitimi görmek, bu konuda đđretim yapma hakkına sahiptir.

2- Çevre için eğitim, "yaşam boyu eğitim" çerçevesinde toplumun tüm katmanlarına yöneliktir.

3- Devlet, çevre eğitimi için gereken önlemleri almalı, gerekli imkanları sunmalıdır.

4- Eğitimin her düzeyinde çevrebilim, disiplinlerarası bir yaklaşım olarak alınmalıdır.

5- Gönüllü örgütlerce yürütülen çevre eğitimi etkinlikleri devletçe desteklenmeli; toplanma ve örgütlenme özgürlüğü konusunda her türlü sınırlamalar kaldırılmalıdır.

6- Bireyler eğitim-öğretim sürecine etkin biçimde katılmalı, sürecin planlama ve yürütülmesinde sorumluluk almalı, eğitim süreci katılanların deneyimlerine dayandırılmalı, bu deneyimlerden yararlanılmalıdır.

7- Çevre eğitimi, her çevrede verilmeli, daha doğrusu, çevre, hem eğitimin konusu, hem de ortamı ve aracı olarak kullanılmalıdır.

IV.Çevre İçin Halk Eğitimi Öncelikle Aşağıda Kitlelere Yönelmelidir:

1- Yoğun çevre kirliliği yaratan etkinlikler bulunan yörede yaşayan bölge halkı.

2- Günlük yaşamını doğal çevrenin yıkımından kazananlar. (balıkçılar, avcılar, çiftçiler vb.)

3- Hızlı nüfus artışı, beslenme yetersizliği ve sağlık sorunlarını yoğun olarak yaşayan kent ve kırsal yoksullarına.

4- Toplumda önemli etkiler yaratma gücüne sahip olan işçilere, öğrencilere, ev kadınlarına yönelmelidir.

V. Çevre İçin Halk Eğitiminde Aşağıdaki Yöntem ve Tekniklerden Yararlanılmalıdır:

1- Toplumsal değişmeye önderlik edecek olan katılımcılarda ilgi ve öğrenme güdüsü yaratmak için sorun çözmeye dayalı eğitim uygulamalarına başvurulmalı; içerik kitlelerin ihtiyaçlarına, sorunlarına ve konuya yönelik duyarlılıklarına uyarlanmalıdır.

2- Katılanların çevreleriyle, deneyimleriyle bağlantı kuran katılımcı uygulamalar kullanılmalı, katılımcıların deneyimleri bilgi kaynağı olarak değerlendirilmelidir.

3- Tartışma kümesi, örnek olay yöntemleri, alan ve uygulamaya dönük uygulamalar, alan gezileri, sonuç gösterileri vb. kullanılmalıdır. Bu noktada anlatım, tartışma özgürlüğü sağlanmalıdır.

4- Öğretim ortamını zenginleştirecek görsel-işitsel araçlardan (kitle iletişim araçları, film, afiş vb.) yararlanılmalıdır.

5- Çevre konusunda karar üreten ve eğitim işlevi üstlenen kamu kurumları (Çevre Müdürlükleri, Halk Eğitim Merkezleri), Çevre konusunda etkinlik gösteren gönüllü örgütler ve kümeler, yerel yönetimler (belediyeler, il özel yönetimleri, köyler) gibi, gönüllü ve resmi örgütler arasında koordinasyon ve işbirliği sağlanmalıdır.

VI. Çevreyle İlgili Halk Eğitimciler Aşağıdaki Niteliklere Sahip Olmalıdır:

1- Çevre ve çevre konularında disiplinlerarası eğitim almış olmalıdır.

2- Bir öğreticiden çok yol gösterici, kaynak kişi olmalı, önder olmak yerine kümenin bir üyesi gibi davranmalıdır.

3- Katılımcıların ilgilerini harekete geçirmek için onların gerçek sorunlarını gündeme getirmeli, onların deneyimlerini, eğitimde kaynak olarak kullanmalarına yardımcı olmalıdır.

4- Ortaklaşa etkinlikler özendirmeli, katılımcılar arasında güven yaratma, yardımlaşma, dayanışma kurulması sağlanmalıdır.

5- katılımcıların kendilerini örgütlemelerine yardım etmeli (proje, çalışma, bağımsız tartışma kümeleri vb.), eğitim sürecinin her aşamasında sorumluluk almaları sağlanmalıdır.

VII. Çevreye İlişkin Halk Eğitiminin Başarıya Ulaşabilmesi İçin Aşağıdaki Yasal, Siyasal, Yönetimsel Girişimler ve Düzenlemeler Yapılmalıdır:

1- Demokratik, katılımcı değerlerin tüm kesimlerde yaygınlaşmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalı, düşünce, anlatım ve örgütlenme özgürlüklerine yönelik baskılar, engeller kaldırılmalıdır.

2- Yurttaşların çevreye ilişkin kararlara katılmaları, uygulamaları denetlemeleri için duyarlılık kazanmaları, bilinçlenmeleri özendirilirken, bu konuda eğitim görmeleri sağlanmalıdır.

3- Yurttaşların çevre sorunları konusunda daha etkin tutum takınmaları, başta kooperatifler, sendikalar, meslek odaları, dernekler gibi sivil toplum örgütleri yoluyla karar verme süreçlerine katılmasına imkan sağlanmalıdır. Çevre sorunlarında yerel yönetimlerin ön plana çıkarılması, yurttaşların daha etkin biçimde katılmalarının önşartıdır.

4- Çevreyi koruma, geliştirme, çevreden yararlanma, stratejisi belirlenmeli, somut politikaları tespit edilmeli, bu konuda tüm siyasal partiler arasında uzlaşma sağlanmalıdır.

5- Tesis projeleri, Çevresel Etki Değerlendirilmesinden geçirilmeli, tehlike görülenleri önlenmeli, kurulmuş tesisler de aynı yöntemle değerlendirilmeli kirlenmeyi önleyici arıtma önlemleri alınmalı, kirletmeyi sürdürenler engellenmelidir. Bu konuda yerel yönetimlerin öncülüğünde etkin denetim sistemleri kurulmalı, kirliliğin faturası, kirlite-ne ödettirilmelidir.

6- Çevreyi korumaya yönelik yönetim, denetim, eğitim etkinlikleri için akacak kaynak sağlanmalı, bu açıdan askeri harcamalar, kalkınmaya ayrılan kaynaklar gözden geçirilmeli, en aza indirgenmelidir.(5.5.1991)

İMZA

Prof.Dr. Cevat GERAY

Prof.Dr. Ruşen KELEŞ

Doç.Dr. Can HAMAMCI

Doç.Dr. Serap AYHAN

Doç.Dr. Meral TEKİN

Prof.Dr. İpek GÜRKAYNAK

KAYNAKLAR

- ACAR, Belkıs; "Doğa Korunmasında Eğitimin Önemi"
Tabiat ve İnsan, Sayı:21, Ankara, 1982
- AKILLIOĞLU, Tekin; Çevre Kanununun Uygulanması,
TÇSV Yay. Ankara, 1987
- AKILLIOĞLU, Tekin; Temel Haklar Hukukuna Giriş
A.Ü. S.B.F Yay.;
Ankara, 1984
- ARAT, Zeynep; "İktisat ve Çevre"
Çevre Bilimleri Sempozyumu Tubitak Yay., Ankara 1982
- ASMAZ, Hasan; "Çevre Eğitimi Noksanlığı"
Türkiye'de Çevre Durumu ve Eğitimi, BÇM Yay., Ankara, 1990
- BÇGM; Çevre Raporu,
Ankara, 1988
- BM; Çevre ve Kalkınma Konferansı;
"Önce Kadınlar ve Çocuklar" Sempozyumu
UNICEF Tebliği,
Ankara, Eylül, 1991
- BM; Declaration on Human Environment,
Cenevre 1976
- BM; İnsan Çevresi Konferansı Nihai Raporu
Stocholm, 1972
- BM; "Mondiale Charte de la Nature"
Droit International de L'environnement
Paris, 1989
- BODUR, Sait; "Çevre ve Eğitim",
"Türkiye'de Çevre Durumu ve Çevre Eğitimi",
BÇM Yay., Ankara, 1990

- BOXER, Colette; "Çocukların Çevresel Eğitimi",
2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma,
Kadın Dernekleri Federasyonu Yay., Ankara, 1990
- BUTLİN, John; Economics and Resources Policy,
London, 1981
- Cumhuriyet Gazetesi; Bilim ve Teknik
9 Haziran 1990,
- ÇOBAN, Köksal; "Çevre Sorunlarına Yaklaşım Bilçimimiz ve İlgisizliğimiz
Çevre ve Ormancılık, Cilt:II, Mart, 1986
- DAĞLI, İsmet; "Çevre Eğitimi",
Tabiat ve İnsan, Yıl:14, Sayı:4,
Ankara, 1980
- DEMİRTAŞ, Abdullah; "Çevre Eğitimi Stratejilerine Uygun Program Geliştirme",
Çevre ve İnsan, Sayı:12
- DİNÇER, Meral; Çevre Bilincinin Oluşmasında Çevre Eğitiminin Rolü,
H.Ü. S.B.E. (Master Tezi),
Ankara, 1991
- DOĞAN, Musa; "İnsan, Çevre ve Çevre Eğitimi",
Türkiye'de Çevre Durumu ve Çevre Eğitimi, BÇM Yay.,
Ankara, 1990
- EROL, Oğuz; "Coğrafya Açısından Çevre",
Çevre Bilim Sempozyumu,Tubitak Yay.,
Ankara, 1982
- ERTÜRK, Selahattin; Eğitimde program Geliştirme, Yelkentepe Yay.,
Ankara, 1978
- FİSUNOĞLU, Mahir; "Çevre Sorunları ve Ekonomi",
Çevre ve Ekonomi, TÇSV Yay.,
Ankara, 1985
- GERAY, Cevat; "Çevre İçin Eğitim", İnsan, Çevre ve Toplum, İmge Yay.,
Ankara, 1992

- GERAY, Cevat; "Halk Eğitim Bildirgesi",
Çevre Koruma Dergisi,
İstanbul, 1991
- GÖRMEZ, Kemal; Türkiye'de Çevre Politikaları, Gazi Büro,
Ankara, 1991
- GÜLEZ, Sümer; "Doğa Korunmasında Yeni Bir Yaklaşım Modeli",
Tabiat ve İnsan,
Yıl:19, Sayı:14,
Ankara, 1985
- GÜRAN, Sait; "Çevre Kanunu Uygulamalarına Karşı İdari Dava Açma Olanağı"
İstanbul'un Çevre Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu,
T.Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu Yay.,
İstanbul, 1990
- GÜRSELER, Güneş; "Çevre Eğitimi"
Amfora Dergisi, Yıl:1, Sayı:3,
Ankara, Ağustos, 1992
- İSBİR, Eyüp, G; Şehirleşme ve Meseleleri,
Ankara, 1986
- KABOĞLU, İbrahim; "Çevre Hakkı Üzerine",
İnsan Hakları Yıllığı Cilt: 10-11 ,
Ankara, 1988-89
- KABOĞLU, İbrahim; Çevre Hakkı Karşısında İdare ve Yurttaş,
T.Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul Barosu Yay. Ayrı Bası.
İstanbul, 1992
- KAREL, Vasak; "Alloction"
Colloque International des Droits de l' homme,
A.Ü. S.B.F.Yay.; No: 477,
Ankara, 1981
- KARPUZCU, Mehmet; "Çevre Eğitimi",
Çevre ve İnsan Dergisi, Sayı:13

- KAYIHAN, Şahika; "Doğanın Korunmasında Eğitimin Önemi",
Tabiat ve İnsan,
Sayı:21,22, Cilt:1,
Ankara, 1982
- KELEŞ, Ruşen; "Çevre Sorunları ve Çevre Hakları",
İnsan Hakları Armağanı, B.M. Türk Derneği
Ankara, 1978
- KELEŞ, Ruşen; "Kentleşme ve Çevre Politikaları",
Şehirleşme ve Çevre Konferansı,
TÇSV Yay.,
Ankara, 1987
- KELEŞ, R; HAMAMCI, C; Türkiye'nin Çevre Politikası,
ARAT, Z; TÇSV Yay.,
Ankara, 1987
- KIŞLALI, A.Taner; "Toplum Bilim Uzmanlarının Çevre Planlaması"
Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları, TSB Derneği Yay.,
Ankara, 1984
- KIŞLALIOĞLU, M; Ekoloji ve Çevre Bilimleri,
BERKES, F; TÇSV Yay., Ankara, 1985
- NAZLIOĞLU, Meral; "Çevre Eğitiminin Önemi",
Çevre Üzerine, TÇSV Yay.,
Ankara, 1991
- NAZLIOĞLU, Meral; "Çevre Eğitimi",
Çevre ve İnsan, Sayı:11
- NİLUBOL, Among; "Kadınlar ve Çevre",
2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma,
Kad.Der.Fed.Yay.,
Ankara,1990
- OKUTAN, Ömer; "Türkiye'de Çevre Eğitimi",
Çevre ve İnsan, Sayı:12- OPHULS, William;Ecology and the Politica

- W.H. Freeman and Company, 1977
- OZONKAYA, Özer; Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, TDK Yay.,
Ankara, 1980
- ÖZ, Esat; "Çevre Koruma Derneklerinin Çevre Politikalarının Oluşumundaki Rolü", (Master Tezi),
Ankara, 1986
- ÖZER, Ulviye; "Çevre Eğitimi",
Türkiye Çevre Kirlenmesi Öncelikleri Sempozyumu
Bildiriler, I. Cilt, Boğaziçi Üniversitesi,
İstanbul, 991
- ÖZDEMİR, Şevket; "Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık
Palme Yay.,
Ankara, 1988
- PIAR, GALLUP; "Türkiye'de Çevrecilik Konulu Araştırma",
İstanbul, 990
- SCHUMACHER, E.F.; Küçük Güzeldir
(Çev. Osman Deniztekin)
Cep Yayınları A.Ş. Yay.;
İstanbul, 1988
- SÖNMEZ, Necmi; "Açılış Konuşması",
Sanayi ve Çevre Konferansı,
TÇSV Yay.,
Ankara, 1986
- ŞAHİN, Cemalettin; "Yeraltı Erozyonu, Çevre-İnsan",
Bilim ve Teknik,
Sayı:175, Haziran, 1982
- ŞENYAPILI, Tansu; "Çevrebilim Araştırmalarının İnsan İçeriği",
Yerleşim ve Çevrebilim Sorunları, T.S.B. Derneği Yay.,
Ankara, 1984
- TANDOĞAN, Haluk; Çevre Kanununun Uygulanması, TÇSV Yay.,

- Final Report, Unesco, Türk Milli Komisyon Yay.;
- Ankara 1990
- UNESCO; Seminer On Developing National Strateji And An Action Plan For Developing Environmental In Turkey
- Unesco Türk Milli Komisyonu Yay.;
- Ankara, 1990
- UNESCO, UNEP; Tiflis Konferansı Nihai Raporu,
- Tiflis, 1977
- URAL, Engin; "Çevrecilik Modern, Muhafazakarlıktır",
- Tercüman Gazetesi,
- (10 Mart 1987)
- ÜNLÜ, Halil; Yerel Yönetim ve Çevre,
- 'IULA, Çevre Kitapları Serisi,
- İstanbul, 1991
- YAVUZ,F; KELEŞ, R; Çevre Sorunları,
- Ankara, 1983
- YAVUZ, Muammer; "Halkın Çevre Eğitimi",
- Tabiat ve İnsan, Cilt:4, Sayı:12
- ZABUNOĞLU, Yahya; "İnsan, Doğa ve Çevre",
- Çevre Bilim Sempozyumu,
- Tubitak Yay.,
- Ankara, 1982
- ZEKA, Necmi; Batı Almanya'da Alternatif Hareket,
- Metis Yay.,
- İstanbul, 1985

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

- Ankara, 1986
- TBMM; Çevre Araştırma Komisyonu Raporu,
Ankara, 1991
- T.C.Çevre Bakanlığı; 2000'li Yıllara Doğru Çevre,
Ankara, 1991
- TÇSV; Ortak Geleceğimiz,
B.M.Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu,
Ankara, 1990
- TÇSV; Sanayi ve Çevre Konferansı,
Ankara, 1986
- TÇSV; Şehirleşme ve Çevre Konferansı,
Ankara, 1987
- TÇSV; Türkiye'nin Çevre Sorunları 89,
Ankara, 1989
- TURGUT, İhsan; "Eğitim Kavramının Çözümü ve Felsefesi",
Eğitim ve Bilim,
TED Yay.,
Ankara, 1986
- UNEP; United Nations Environment Programme,
Nairobi, Published, 1978
- UNESCO, UNEP, BÇM; Türkiye'de Çevre Eğitimi ve Öğretimi için Ulusal Strateji
ve Uygulama Planları Semineri(Nihai Rapor),
Ankara, 1990
- UNESCO, UNEP; Çevre Eğitimi ve Öğretimi Kongresi, BÇM Yay.,
Ankara, 1988
- UNESCO, UNEP; Çevre Eğitimi ve Öğretimi Konusunda 1990'lar için
Uluslararası Eylem Stratejisi
(Çeviri) BÇM.Yay.;
Ankara, 1990
- UNESCO, UNEP; International Environmental Education